

Asesiad o anghenion poblogaeth lleol Cyngor Sir Ynys Môn

Cynnwys

Cyflwyniad	2
Plant a phobl ifanc	3
Pobl hŷn	23
Anableddau iechyd a chorfforol	35
Namau ar y synhwyrâu	42
Anableddau dysgu	49
Awtistiaeth	54
Iechyd meddwl	55
Gofalwyr sydd angen cymorth	62
Diogelu	72
Trais yn erbyn merched, cam-drin domestig a thrais rhywiol	73
Y Gymraeg	74
Cydraddoldeb, dyletswydd economaidd-gymdeithasol a hawliau dynol	75

Ynglŷn â'r adroddiad

Mae'r adroddiad hwn yn asesiad o anghenion poblogaeth ardal Cyngor Sir Ynys Môn o ran gofal a chymorth, gan gynnwys anghenion gofalwyr o ran cymorth. Fe'i cynhyrchwyd gan Gyngor Sir Ynys Môn i ddiwallu gofynion Deddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) 2014.

Y rhesymeg tu ôl i'r adroddiad yw rhoi trosolwg o'r sefyllfa bresennol o ran y rheiny ym Môn sydd â rhyw fath o anabledd/salwch. Gan mai dyma'r tro cyntaf y cynhaliwyd yr Asesiad o Anghenion yn Boblogaeth yn y fformat hwn, y gobaith yw y gall ein gwasanaethau adeiladu ar y ddogfen hon, gan ei hystyried fel dogfen weithio, ynghyd â dysgu o'r hyn yr ydym eisoes wedi'i ddarganfod. Yn ogystal, mae'r templed a ddefnyddir yn cyd-fynd â'r hyn a ddefnyddiwyd ar gyfer rhanbarth Gogledd Cymru gyfan, ac felly gellir gweld gwybodaeth bellach o safbwynt Gogledd Cymru hefyd.

Ymgynghori ac ymgysylltu

Lansiwyd holiadur rhanbarthol ar-lein a ddefnyddiwyd i fynd i'r afael ag adran 'Beth y mae pobl yn ei ddweud wrthym?' bob pennod, yn ei hanfod gellir ystyried hwn fel ein hymgyngoriad ar gyfer yr asesiad. Ar gyfer yr holiadur, dadansodwyd y canlyniadau yn ôl pob rhanbarth yng Ngogledd Cymru, a chafwyd 86 o ymatebwyr o Ynys Môn.

Yn nhermau ymgysylltu, mae amrywiaeth aruthrol o waith ymgysylltu arall a gynhaliwyd dros y blynyddoedd wedi'i adolygu a'i ddefnyddio lle'n berthnasol ar gyfer yr amryw benodau a gynhwyswyd o fewn yr adroddiad hwn.

Materion a effeithiwyd gan yr amgylchedd presennol

Bu amseriad yr Asesiad o Anghenion y Boblogaeth (AAB/'PNA') yn her. Roedd y gallu i ymgymryd ag asesiad yn ystod pandemig yn golygu bod angen i'r ymgynghoriad ganolbwyntio ar weithgaredd ar-lein, a oedd golygu'n aml nad oedd ymatebion mor fanwl ag y gallent fod wyneb yn wyneb. Roedd hyn yn amlwg yn achos yr holiadur Plant a Phobl Ifanc, lle na dderbyniwyd unrhyw ymateb ar gyfer Ynys Môn – roedd hyn yr un mor wir ar gyfer ardal rhanbarth Gogledd Cymru gyfan. Yn ogystal, gyda llawer o'r dystiolaeth ystadegol ar gyfer yr AAB blaenorol yn ddibynnol ar ganlyniadau cyfrifiad 2011, rhaid cydnabod na fu modd i ni gael mynediad at wybodaeth fwy cyfredol a fyddai wedi cynnig y ffigurau diweddaraf ar gyfer rhai o'r ystadegau a ddefnyddiwyd ledled yr adroddiad. Hefyd, bu'n anodd coladu gwybodaeth gan bartneriaid allanol yng nghanol y pandemig, ac ni fu modd i ni archwilio rhai materion ochr yn ochr â Betsi Cadwaladr mor eang ag yr hoffem i greu darlun llawnach ar gyfer rhai o'r penodau. O ganlyniad, ceir bylchau yn rhai o'r penodau o ganlyniad i'r pwysau a wynebwyd gennym. Fe awn ati i geisio llenwi'r rhain yn y dyfodol unwaith y bydd gennym yr adnoddau angenrheidiol. Fodd bynnag, credwn ein bod wedi cipio'r prif flaenoriaethau y byddwn yn canolbwyntio arnynt.

Plant a phobl ifanc

Ynglŷn â'r bennod hon

Trosolwg o'r boblogaeth

Categori	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Nifer y plant 0-15 oed	12,000 (disgwylir gostyngiad o 6% erbyn 2039)					[Yn gywir yn 2019] 12,000
Nifer yr atgyfeiriadau i'r gwasanaethau plant yn ystod y flwyddyn	3154	3679	3588	4329	3968	3842
Nifer y plant mewn angen (fesul 10,000)	170					123
Nifer y plant mewn angen (yn ôl oedran)	O dan 1 (15); 1 i 4 oed (50); 5 i 9 oed (80); 10 i 15 oed (70); 16 i 17 oed (30); 18 + oed (15)					O dan 1 (0); 1 i 4 oed (30); 5 i 9 oed (40); 10 i 15 oed (65); 16 i 17 oed (25); 18 + oed (0)
Nifer y plant ar y gofrestr amddiffyn plant ar Fawrth 31 (fesul 10,000)	124	101	46	79	70	68
Nifer y plant ar y gofrestr amddiffyn plant yn ôl oedran						
O dan 1	12	8	6	14	6	7
1 i 4	27	24	13	23	16	16
5 i 9	37	29	7	15	20	20
10 i 15	45	37	19	22	25	22
16 i 17	3	3	1	5	3	3

18+	0	0	0	0	0	0
Nifer y plant sy'n derbyn gofal gan yr awdurdod lleol	112	142	145	149	158	161
Nifer y plant mewn angen sydd ag anabledd (Canran y plant mewn angen sydd ag anabledd)	70 (27%)					[Cywir yn 2019] 40 (12%)
Nifer amcangyfrifedig y plant ag anhwylderau bwyta	[Yn gywir yn 2014] 5 i 10 oed (15); 11 i 16 oed (15)					9 (ar gyfer Ynys Môn + Gwynedd)
Genedigaethau o dan 20 oed	[Yn gywir yn 2014] 36					[Yn gywir yn 2017] 30
Cyrsiau Dechrau'n Deg strwythuredig ffurfiol i rieni a gynigir gan yr awdurdod lleol (%)	91 o leoedd (62%)					55 o leoedd (47%)

Plant ag anableddau a/neu salwch

Mae Gwasanaethau Plant Arbenigol Ynys Môn yn dîm integredig gydag aelodau o'r Gwasanaethau Iechyd a Chymdeithasol yn cael eu cyd-leoli o fewn eiddo'r awdurdod lleol. Sefydlwyd y gwasanaeth o dan Gytundeb Adran 33.

Mae'r tîm yn gweithio gyda phlant anabl a phobl ifanc rhwng 0 – 17 oed a'u teuluoedd, sydd ag amryw anghenion cymhleth na ellir eu diwallu gan wasanaethau cyffredinol neu rai wedi'u targedu.

Mae ystod yr anghenion yn cynnwys plant a phobl ifanc sydd ag anabledd dysgu, namau corfforol a salwch/cyflyrau meddygol cronig, gydol oes.

Mae'r Tîm yn cynnwys:-

Gweithwyr Cymdeithasol, Nyrsys Anableddau Dysgu Pediatrig Cymunedol, Cymorthyddion Nyrsio, Seicoleg Glinigol Anableddau Dysgu Pediatrig, Therapydd Galwedigaethol, Cydlynnydd Pontio, Swyddog Cynhwysiant a Lles, Rheolwr Gweithwyr Cymorth Gwasanaethau Cymdeithasol a Thîm o Weithwyr Cymorth, Gweinyddwr Gwasanaeth.

Mae swyddi a rennir â'r gwasanaethau oedolion yn ogystal â'r cydlynnydd pontio'n cynnwys - Swyddog Taliadau Uniongyrchol ac Asesydd Gofalwyr.

Beth yr ydym yn ei wybod am y boblogaeth

Dadansoddiad: (Cyfanswm nifer yr achosion sy'n agored i'r GPA/SCS: 194)	
Anabledd Dysgu / ASD / ADHD	116
Nam Corfforol	32
Salwch Cronig	22
Yn cael eu hasesu Diagnosis heb ei gadarnhau	24

Ym Medi 2021 roedd y gwasanaeth yn gweithio gyda 194 o blant a phobl ifanc (0 – 18 oed).

O'r rhain, roedd gan 116 anabledd dysgu, gan gynnwys y rheiny ag ASD, ADHD.

Mae plant a phobl ifanc arall sy'n agored i'r gwasanaeth yn cynnwys 31 â namau corfforol, ynghyd â 22 â salwch cronig ac anghenion iechyd cymhleth.

Ceir nifer o blant (24) sy'n cael eu hasesu ar hyn o bryd ond na chafodd diagnosis ei gadarnhau ar eu cyfer hyd yma.

Beth y mae pobl yn ei ddweud wrthym?

Cafwyd 4 ymateb o'r holiadur a gynigiodd ryw syniad o beth y mae pobl yn ei ddweud wrthym o ran plant â gwahanol anableddau a/neu fathau o salwch.

Nododd ID 96 mai bwlch yr oedd angen mynd i'r afael ag ef oedd rhoi cefnogaeth i rieni fynd trwy broses y gwasanaethau plant ar ôl canfod eu hanghenion.

Nododd ID 70 bod eu Meddyg Teulu Lleol a'u hymgyngorydd lleol wedi rhoi cefnogaeth dda iawn i'w mab sy'n dioddef clefyd cronig yn yr arenau.

Nododd ID 348 eu bod yn datblygu rhaglenni i rieni a fydd yn helpu i roi cymorth i rieni sydd â phlant ag anableddau dysgu.

Roedd pwynt ID 299 yn ymwneud â phobl ifanc sydd ag anabledd dysgu. Nodwyd ganddynt fod 'Project Search' - sef rhaglen interniaeth â chefnogaeth i bobl ifanc - wedi llwyddo i gyflawni 'canlyniadau ardderchog o ran cyflogaeth' i'r rheiny sy'n rhan ohono. Ychwanegwyd ganddynt fod BIPBC yn arwain y ffordd yn nhermau cyflogi interniaid graddedig ac wedi datblygu llwybr recriwtio 'hygyrch' sy'n addas i'r diben.

Roedd pwynt ID 348 hefyd yn ymwneud ag anableddau dysgu plant, ond o safbwynt gwahanol. Eglurwyd ganddynt fod plant ag anableddau dysgu yn fwy agored i niwed yn sgil Covid-19. Hanfod y pwynt yw teimlad rhieni eu bod angen eu cadw o'r neilltu er mwyn amddiffyn eu hiechyd. Mae hyn yn

golygu bod plant yn colli ysgol, apwyntiadau, ac nid oes fawr o alw/pwysau i'w gweld yn dychwelyd - maent yn colli strwythur a chyfleoedd i ddysgu sgiliau newydd. Yn ychwanegol i hynny, mae problemau a oedd yno yn y lle cyntaf yn gwaethygu, e.e. os oedd y cartref yn rhy fach i'r teulu neu'n anaddas, mae'r broblem yn hyd yn oed mwy amlwg yn ystod cyfnod clo.

Adolygiad o'r gwasanaethau a ddarperir ar hyn o bryd

Fel y mae'r ffigurau'n dangos, rydym yn rhoi cymorth i deuluoedd o fewn y gwasanaeth a chanddynt ystod eang iawn o anghenion yn dibynnu ar natur diagnosis, anabledd neu nam yr unigolyn.

- Rydym yn gwybod bod plant a phobl ifanc a'u teuluoedd yn gwerthfawrogi'r seibiannau byr a dderbynnir ganddynt, naill ai trwy ein gwasanaethau cymorth ein hunain neu daliadau uniongyrchol. (Holiaduron a gwblhawyd gan deuluoedd sy'n mynychu ein gwasanaethau cymorth mewnol)
- Y plant a phobl ifanc sydd ag anghenion cymhleth ac sy'n cael seibiannau byr dros nos mewn Uned Seibiannau Byr Preswyl. (Holiaduron HYS)
- Mae rhieni a phlant ifanc y mwynhau mynychu sesiynau Chwarae a Datblygu ein Gwasanaeth Anabledd Dysgu Nyrsio Peditrig.
- Mae rhieni plant ifanc yn gwerthfawrogi'r sesiynau PACT a gydlynir gan ein Gwasanaeth Seicoleg.
- Mae rhieni/gofalwyr yn gwerthfawrogi'r cymorth a dderbynnir ganddynt gan ein nyrsys cymunedol a'n gweithwyr cymdeithasol o ran cynnig cyngor ac arweiniad ymarferol. (Ffeil Canmoliaeth CS)
- Roedd teuluoedd yn gwerthfawrogi ein 'galwadau cadw mewn cysylltiad' drwy gydol cyfnodau clo'r pandemig ynghyd â'r 'pecynnau gweithgareddau' a ddarparwyd yn ystod y cyfnod hwnnw.

Mae Mencap Cymru a Môn wrthi'n gweithio ar hyn o bryd â'r Gwasanaethau Plant Arbenigol (GPA) i ddatblygu gwasanaethau ar gyfer ein plant 'Blynnyddoedd Cynnar', ac mae'r Gweithiwr Prosiect yn ymgymryd ag amrywiaeth o sesiynau ymgysylltu â rhieni/gofalwyr i archwilio a chreu cyfleoedd i ddatblygu dulliau o gyd-gynhyrchu gweithgareddau a gwasanaethau i gefnogi teuluoedd plant anabl.

Hyd yma, dyma'r themâu y rhannodd teuluoedd ystod o bryderon yn eu cylch.

- Pryder ynghylch mynediad at SALT. Codwyd y testun hwn gan deuluoedd sydd â phlant hŷn (7 oed a throsodd) a theuluoedd plant iau. Mae teuluoedd y plant hŷn sydd wedi codi hyn wedi disgrifio eu profiadau blaenorol o geisio cael mynediad at SALT fel brwydr barhaus, gydag un teulu'n dweud eu bod wedi rhoi'r gorau iddi ac wedi derbyn na fyddai eu plentyn yn cael mynediad at therapi lleferydd. Roedd un teulu iau (gyda phlentyn 4 oed) wedi disgrifio eu gofid bod popeth yr oeddynt yn ei ddarllen ynghylch therapi lleferydd ac iaith yn dweud bod 2-3 oed yn oedran allweddol o ran datblygiad iaith. Mae'r teulu penodol hwn wedi benthyca arian i dalu am therapi lleferydd ac iaith preifat.
- Mae teuluoedd sydd â phlant o unrhyw oedran a chanddynt anabledd dysgu i gyd wedi disgrifio eu bod yn teimlo'n ofnus ac ar goll yn ystod cyfnodau pontio. Ymhlith enghreifftiau penodol y mae'r adeg y maent yn dechrau'r ysgol, ynghyd â phan fydd oedi o ran asesiadau ar gyfer penderfynu pa ddarpariaeth ysgol a fydd fwyaf addas, yr adeg y byddant yn trosglwyddo o'r ysgol i leoliadau eraill, ynghyd â'r trosglwyddiad i wasanaethau oedolion.
- Mae teuluoedd yn dweud eu bod yn teimlo'n ynysig ac eisiau'r cyfle i dreulio amser â theuluoedd tebyg a chreu rhwydweithiau cryfach rhwng cymheiriaid. Mae teuluoedd sy'n cael mynediad at fentrau cymunedol a redir gan rieni, fel Cylch Teulu, 3D Kids a Grŵp Awtistiaeth ar gyfer rhieni yn adrodd profiadau cadarnhaol.

Mae'r Gwasanaeth Cynnal Gofalwyr hefyd yn hwyluso grwpiau cefnogi i rieni sy'n ofalwyr ac yn gallu cynnig cymorth ar sail unigol.

Trosolwg o wasanaethau

Cafwyd cynnydd sylweddol yn yr atgyfeiriadau i'r GPA yn ystod y 2-3 blynedd diwethaf. O'r asesiadau yr ymgwymerwyd â hwy, mae'n amlwg bod nifer y plant ag anghenion cymhleth wedi cynyddu'n gyffredinol, ac mae hyn yn cynnwys y rheiny sydd wedi'u hasesu ar gyfer ASD neu sy'n disgwyl am hynny, ac mae nifer uchel o atgyfeiriadau ar gyfer plant yn yr ystod oedran blynnyddoedd cynnar/cyn ysgol. Yn ogystal, o ran nifer o blant a phobl ifanc o dan y Gwasanaethau Plant a CAMHS roedd eu hasesiad o'u hanabledd dysgu wedi'i dderbyn yn hwyr.

Cafwyd cynnydd hefyd yn nifer yr atgyfeiriadau ar gyfer asesu a chefnogi plant a phobl ifanc nad ydynt yn cyflawni'r meini prawf o ran bod yn gymwys i dderbyn cymorth ar gyfer eu hanghenion ymddygiadol, gan nad oes ganddynt anabledd dysgu. Ar hyn o bryd, nid yw'r gwasanaethau Nyrso a Seicoleg yn darparu unrhyw wasanaeth amgen i ddiwallu anghenion y grŵp hwn o blant a phobl ifanc.

Mae hyn wedi arwain at gynnydd yn nifer yr atgyfeiriadau i'r Gwasanaeth Nyrso Anableddau Dysgu Peditrig Cymunedol a hefyd am wasanaethau uniongyrchol, e.e. seibiannau byr o ganlyniad i'w hanghenion cymhleth.

Rydym wrthi'n datblygu pecynnau cymorth a hyfforddiant i deuluoedd sy'n cyd-fynd â rhaglenni sy'n seiliedig ar dystiolaeth fel Y Blynnyddoedd Rhyfeddol, Epats a chyrsgiau mwy pwrpasol yng nghyswllt 'rheolaeth emosiynol', ynghyd â gweithdai sy'n rhoi sylw i destunau penodol.

Mae'r angen am asesiadau a chymorth gan y gwasanaethau cymdeithasol wedi cynyddu hefyd, gan gynnwys hynny yng nghyswllt diogelu Plant sy'n Derbynn Gofal.

Mae'r gwasanaeth wedi penodi rhywun i swydd y Cydlynnydd Pontio a fydd yn cychwyn yn y dyfodol agos. Bydd yn caniatáu i ni adolygu'r broses bontio gyffredol ynghyd â datblygu canllawiau sy'n cyd-fynd â'r gwaith a gyflawnir o dan y Prosiect Trawsnewid Anableddau Dysgu, ynghyd â datblygiadau cenedlaethol eraill, h.y. y Ddeddf ADY, LPS.

Prosiect Datblygu Gwasanaethau

Y Gronfa Gofal Integredig (ICF)

Mae cyllid ICF wedi ein galluogi i:-

- Sefydlu cartref plant preswyl bach a fydd yn darparu seibiannau byr dros nos i blant ag anghenion cymhleth.
- Gweithio mewn partneriaeth â Gwynedd i ddatblygu prosiect gofawyr maeth ar gyfer darparu seibiannau byr ar draws y ddwy sir, ynghyd â gwella ein gwasanaethau cymorth presennol i ddiwallu anghenion newidiol.
- Sefydlu lleoliad newydd ar gyfer gwasanaethau cymorth a gofrestrir i ddarparu ystod o seibiannau byr i blant a phobl ifanc anabl.
- Ariannu prosiect 'Helping Out' mewn partneriaeth â'r Gwasanaeth Cynnal Gofawyr i ddarparu cyllid ar gyfer ystod o geisiadau am gymorth ar gyfer gofawyr a weinyddir gan y gwasanaeth ar ein rhan.

Prosiect Partneriaeth Mencap / Epats

Bu Gwasanaeth Plant a Theuluoedd Ynys Môn yn gweithio mewn partneriaeth i ddatblygu Gwasanaeth Blynnyddoedd Cynnar ataliol i blant ag anabledd dysgu. Yn dilyn seminar y cafwyd ymateb da iddo ynghylch y Blynnyddoedd Cynnar, a arweiniwyd gan yr Athro Richard Hastings o Ganolfan CEDAR ym Mhrifysgol Warwick a Mencap Gogledd Iwerddon, sefydlwyd prosiect peilot a gynhelir dros dair blynedd. Bydd y peilot yn canolbwyntio ar ddatblygu sylfaen ar gyfer cyd-gynhyrchu, mapio asedau o ran y ddarpariaeth bresennol ac unrhyw fylchau ynddi, ynghyd ag ymyriadau strwythuredig ar gyfer y Blynnyddoedd Cynnar fel EPATS, a rhoi cymorth i rieni ddylunio a datblygu'r cymorth y teimlent y mae ei angen arnynt i helpu eu teuluoedd i ffynnu.

Mae'r prosiect yn ymwneud a gweithio gyda phedwar partner allweddol: Rhieni/gofawyr, Mencap Môn, Mencap Cymru, Adran Gwasanaethau Cymdeithasol Ynys Môn, a bydd yn gweithio'n agos â BIPBC.

Penodwyd Cydlynedd Cymorth i Deuluoedd, a gefnogwyd gan Mencap, ac mae gwaith wedi dechrau i ymgysylltu â theuluoedd a gweithwyr proffesiynol a gwasanaethau ar draws y sir, sy'n ymwneud â rhoi cymorth i blant ag anableddau dysgu a'u teuluoedd.

Casgliad ac argymhellion

1. Cydweithio i ganfod bylchau a gwella gwasanaethau presennol, ynghyd â hyrwyddo ethos cyd-gynhyrchu i gefnogi datblygiad pellach gwasanaethau i blant anabl a'u teuluoedd.
2. Bydd y cam nesaf yn natblygiad gwasanaethau i blant anabl a'u teuluoedd yn cael ei arwain gan y Ddeddf Anghenion Dysgu Ychwanegol, cyflwyno'r Cod Ymarfer ar gyfer Anhwylderau'r Sbectrum Awtistig, ynghyd â Threfniadau Amddiffyn Rhyddid.
3. Mae angen datblygu cydweithio ymhellach ar draws ystod o wasanaethau i oedolion er mwyn diwallu anghenion oedolion sy'n agored i niwed nad ydynt efallai'n cyflawni'r trothwy ar gyfer derbyn gwasanaethau gan y gwasanaethau CMHT ac anableddau dysgu i oedolion.

Plant â phrofiad o fod mewn gofal

Mae gennym ddau **Gartref Grŵp Bach** - o'r enw "**Cartrefi Clyd Môn**" - sydd wedi'u cofrestru ac yn weithredol - sef Cartref Clyd Bryn Hwfa, sy'n cartrefu un unigolyn ifanc, a'r ail, sef Cartref Clyd Llanfair, lle bydd dau o bobl ifanc yn byw. Byddwn yn gweithio â phobl ifanc sydd ag anghenion cymhleth o ran gofal, sydd wedi dioddef trawma yn ystod eu plentyndod cynnar ac sy'n brwydro ag anhwylderau ymlyniad.

Ein bwriad yw cofrestru cartref grŵp bach arbenigol arall erbyn canol 2021, a fydd yn gyfle i ddarparu seibiannau ar gyfer plant a gefnogir gan y gwasanaethau plant arbenigol. Gobeithiwn hefyd y gellir cofrestru trydydd cartref grŵp bach ar gyfer plant sy'n derbyn gofal cyn diwedd y flwyddyn ariannol nesaf, a fydd yn caniatáu i ni allu lleoli dau unigolyn ifanc arall, y byddent fel arall mewn perygl o gael eu lleoli y tu allan i'r sir.

Ar ddiwedd Mawrth 2021, roedd gan y Tîm Lleoli Plant (Gwasanaeth Maethu Ynys Môn) gyfanswm o 64 o deuluoedd maeth, sy'n cynnwys:

- 36 aelwyd sy'n darparu gofal maeth prif ffrwd
- 28 aelwyd sy'n darparu gofal maeth gan unigolion cysylltiedig (mae hyn yn cynnwys 1 sydd wedi'i gofrestru dros dro o dan Reoliad 26)

Rhywbeth cadarnhaol i'w nodi o ran y flwyddyn ddiwethaf oedd ein bod wedi gallu parhau i recriwtio, asesu, cymeradwyo a rhoi cymorth i ofalwyr maeth Ynys Môn yn ystod y pandemig trwy ddefnyddio dulliau gweithio newydd fel ymweliadau 'rhithwir' â chartrefi trwy gyfrwng fideo. Yn ystod 2020/21, rhoddwyd cymeradwyaeth i:

- **9** aelwyd maethu prif ffrwd (cyffredinol)
- **14** aelwyd ag unigolion cysylltiedig (aelodau teulu a ffrindiau) (mae hyn yn cynnwys 2 a aeth yn syth ymlaen wedyn i sefydlu GGA/'SGO' – Gorchymyn Gwarcheidiaeth Arbennig.

Rydym yn dal i gyfrannu at **Wasanaeth Mabwysiadu Gogledd Cymru** sy'n gweithredu ar lefel ranbarthol. Yn ystod 2020-21, lleolwyd pum plentyn o Ynys Môn gyda theuluoedd ar gyfer eu mabwysiadu, ac o'r pump ohonynt daeth un wedyn i fod yn destun gorchymyn mabwysiadu ac felly fe gafodd ei fabwysiadu'n ffurfiol. Mae'n debygol y caiff y pedwar plentyn arall eu mabwysiadu'n ffurfiol yn ystod 2021-22.

Ar nodyn cadarnhaol, mae pum teulu ym Môn ar hyn o bryd yn y broses o gael eu hasesu ar gyfer mabwysiadu. Os yn llwyddiannus, mae'n debygol na fydd plant o Ynys Môn yn cael eu lleoli gyda'r teuluoedd hyn; fodd bynnag, byddant yn cyfrannu at y gronfa o fabwysiadwyr sy'n gallu darparu lleoliadau i blant Cymru, o ardaloedd ledled Gogledd Cymru a thu hwnt.

- Mae tua 12,000 o blant a phobl ifanc yn preswyllo ym Môn. Rhagwelir y bydd y boblogaeth hon yn gostwng dros yr ugain mlynedd nesaf.
- Ar hyn o bryd mae 157 o blant yng ngofal yr Awdurdod Lleol ('yn derbyn gofal').
- O ran y boblogaeth hon, mae 87 yn wrywaidd (55%) a 70 yn fenywaidd (45%).
- O ran ethnigrwydd y plant 'sy'n derbyn gofal' (LAC) ym Môn, mae'r mwyafrif llethol ohonynt yn wyn Cymreig/Prydeinig (98+%). Cafodd dau o blant eu dynodi'n Blant ar eu Pennau eu Hunain sy'n Ceisio Lloches'.
- Lleolwyd 45 (29%) o blant 'y tu allan i'r sir'. Lleolwyd 7 i'w mabwysiadu, sy'n benderfyniad cadarnhaol o ystyried ardal ddaearyddol fach yr ynys. Lleolwyd tri phlentyn arall y tu allan i Gymru oherwydd nad oedd modd eu cyfatebu â mabwysiadwyr o fewn Cymru ar yr adeg yr oeddynt eu hangen.
- Lleolwyd 103 (65%) o blant gyda gofalfwyr maeth, y mae 24 (15%) ohonynt wedi'u lleoli y 'tu allan i'r sir'.
- Mae 1 plentyn wedi'i leoli mewn llety diogel ac mae 4 o blant yn byw'n 'annibynnol', gyda chymorth y gwasanaeth.
- Mae'r mwyafrif helaeth o blant 'sy'n derbyn gofal' yn destun gorchmynion gofal neu orchmynion gofal interim (140 = 89%). Cafodd 6 (4%) eu lleolya'n wirfoddol, tra bo 11 (7%) yn destun gorchmynion lleoli.

Beth y mae pobl yn ei ddweud wrthym?

Cafwyd 4 sylw o'r holiadur a oedd yn gysylltiedig â phlant sydd â phrofiad o fod mewn gofal.

Teimlodd ID 100 bod y cyfathrebu rhwng darparwyr cymorth yn wych. Ychwanegodd eu bod wedi dangos hyblygrwydd da o ran arferion gweithio trwy gydol y pandemig.

Teimlodd 204 bod Teulu Môn yn gweithio'n dda ar hyn o bryd. Amlygodd sut y maent yn delio â rhanddeiliaid mewn modd cyfeillgar ac effeithlon. Yn ogystal, teimlent, yn amlach na pheidio, bod y gwasanaeth yn gwneud y penderfyniadau iawn, sy'n cael ai adlewyrchu yn y ffigurau ar gyfer ailgofrestriadau.

Teimlodd ID 227 bod y ddarpariaeth ar gyfer y grŵp hwn sy'n agored i niwed wedi gwella. Roedd gweithwyr allweddol yn darparu cysondeb, roedd materion a oedd angen sylw yn cael eu cydnabod yn gynnar, a bod cymorth a chymorth i gyfeirio ymlaen am gymorth pellach fel y bo angen yn cael eu hintegreiddio o fewn y gwasanaeth craidd. Roeddynt yn awyddus i sicrhau bod y ddarpariaeth yn caniatáu i lais y plentyn gael ei glywed, ac yn rhoi'r hyder i geisio cymorth.

Roedd ID 100 yn teimlo y byddai cynnydd yn nifer y stoc tai un ystafell wely yn werthfawr i'r gwasanaeth, ac yn welliant. Ychwanegwyd ganddynt y byddai creu prosiect tebyg i Llety Pontio, ond

ar gyfer pobl ifanc, yn werthfawr. Byddai'n caniatáu i'r rheiny sy'n gymwys allu gadael llety â chymorth a chael tenantiaeth lle byddai modd iddynt dderbyn cymorth dwys.

Adolygiad o wasanaethau a ddarperir ar hyn o bryd

Holiadur Plant o 2018-19

Nifer y cyfranogwyr a gynhwyswyd yn yr holiadur hwn oedd 35.

Roedd y datganiad cyntaf o fewn yr holiadur yn ymwneud â hapusrwydd: 'Gan feddwl am eich bywyd ar hyn o bryd, ydych chi'n cytuno â'r canlynol: Rydw i'n byw mewn cartref lle rydw i'n hapus'

- Roedd 80% yn cytuno eu bod yn hapus yn y cartref yr oeddynt yn byw ynddo.
- Roedd 3% yn anghytuno ac nid oeddynt yn hapus yn lle'r oeddynt yn byw.
- Roedd 14% yn teimlo ei bod yn hapus yn eu cartref weithiau.
- 'Ddim yn gwybod' oedd ateb 3% ohonynt.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd 2 o'r sylwadau'n mynegi pa mor hapus yr oeddynt yn eu cartref.
- Roedd 2 o'r sylwadau'n nodi eu rhwystredigaeth eu bod yn dal i fod mewn cartref gofal oherwydd eu hoedran, a'u bod yn teimlo ynddynt eu hunain eu bod yn rhy aeddfed i fod yn y math yna o amgylchedd mwyach.
- Nododd 1 o'r sylwadau eu bod yn anhapus â'r nifer o bobl a oedd yn byw yn y tŷ. Eglurwyd eu bod eisiau eu hystafell wely eu hunain.

Yn aml, gall y cymorth a'r gofal i blant sydd angen gofal greu perthynas fuddiol rhwng y plentyn a'i deulu. Roedd y datganiad a ganlyn yn ceisio cael dealltwriaeth o b'un a oedd hyn yn wir: 'Rydw i'n teimlo bod fy mywyd teuluol yn well oherwydd y gofal a'r cymorth a dderbyniwyd gennym'.

- Roedd 67% yn cytuno bod bywyd teuluol yn well oherwydd y gofal a'r cymorth a dderbyniwyd ganddynt.
- Roedd 5% yn anghytuno.
- Roedd 17% yn teimlo ei fod yn well weithiau.
- 'Ddim yn gwybod' oedd ateb 11% ohonynt.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd 1 o'r sylwadau'n nodi'r modd yr oeddynt yn teimlo eu bod wedi ymddieithrio o'u teulu.

Roedd y datganiad nesaf yn ceisio gweld p'un a oedd y plant a oedd mewn gofal yn hoffi byw gyda'r bobl yr oeddynt yn byw gyda hwy: 'Rydw i'n hapus gyda'r bobl rydw i'n byw gyda hwy.'

- Roedd y mwyafrif helaeth yn cytuno, gyda 81% yn nodi eu bod yn hapus gyda'r bobl yr oeddynt yn byw gyda hwy.
- Mynegodd 14% eu bod yn hoffi byw gyda'r bobl yn eu cartref weithiau.

- Nid oedd 5% yn hoffi byw gyda'r bobl yr oeddynt yn byw gyda hwy yn eu cartref.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd 2 sylw'n nodi'r modd yr oeddynt yn hapus iawn gyda'r bobl yr oeddynt yn byw gyda hwy, a pha mor dda yr oeddynt yn gofalu amdanynt.
- Roedd 2 sylw arall yn mynegi'r modd yr oeddynt yn ystyried bod rhai o'r bobl yr oeddynt yn byw gyda hwy yn codi eu gwrychyn.

Law yn llaw â'r datganiad blaenorol, mae'r hyn y mae plant mewn gofal yn cael a ddim yn cael ei wneud yn chwarae rhan yn faint y maent yn mwynhau amgylchedd eu cartref: 'Rydw i'n cael gwneud y pethau rydw i'n hoffi eu gwneud'

- Roedd 67% yn cytuno, yn gyffredinol, eu bod yn gallu gwneud y pethau yr oeddynt yn hoffi eu gwneud.
- Roedd 25% yn nodi eu bod weithiau'n cael gwneud beth y maent yn hoffi ei wneud.
- Roedd 3% yn anghytuno'n llwyr.
- 'Ddim yn gwybod' oedd ateb 5% ohonynt.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd 1 sylw'n egluro'r modd yr oeddynt fwy neu lai'n cael gwneud popeth yr hoffent ei wneud, ar wahân i symud adref.
- Roedd sylwadau eraill yn nodi y gallent wneud fel y mynnent weithiau ac o fewn rheswm.

O ran rhai o'r plant sydd wedi symud i gartref, maent yn cael eu tynnu o'r amgylchedd sy'n gyfarwydd iddynt. Yn aml, gall hyn achosi problemau, ac felly roedd y datganiad a ganlyn yn ceisio cael gwell dealltwriaeth: 'Rydw i'n teimlo fy mod yn perthyn yn yr ardal rydw i'n byw ynddi hi'.

- Roedd 72% yn cytuno ac yn teimlo eu bod yn perthyn i'r ardal yr oeddynt yn byw ynddi hi.
- Roedd 9% yn anghytuno ac nid oeddynt yn teimlo eu bod yn perthyn i'r ardal yr oeddynt yn byw ynddi hi.
- Roedd 11% yn teimlo eu bod yn perthyn i'r ardal o'u hamgylch weithiau.
- 'Ddim yn gwybod' oedd ateb 8% ohonynt.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd 1 sylw'n datgelu nad oeddynt yn ystyried lle'r oeddynt yn byw fel eu cartref o gwbl a'u bod eisiau dychwelyd i'w tref enedigol.
- Nododd 1 oeddynt ond yn defnyddio'r ardal y maent yn byw ynddi ar hyn o bryd i fynd i siopa ac nad oeddynt yn mynychu'r ysgol leol.
- Mynegodd 1 y modd y byddai eu gofaluwr yn mynd a hwy'n ôl i'w tref enedigol i weld eu ffrindiau o'r ardal honno.

Mae'r cysur a geir o berthnasau ag aelodau teulu, ffrindiau a chymdogion yn rhywbeth y mae llawer o bobl yn ei gymryd yn ganiataol. Fodd bynnag, i'r rheiny sydd wedi symud i gartrefi, gall fod yn straen yn aml: 'Rydw i'n hapus gyda fy nheulu, fy ffrindiau a'm cymdogion'.

- Roedd 72% yn cytuno eu bod yn hapus gyda'u teulu, eu ffrindiau a'u cymdogion.

- Roedd 5% yn anghytuno ac yn dweud nad oeddynt yn hapus.
- Roedd 17% yn nodi eu bod hapus weithiau.
- 'Ddim yn gwybod' oedd ateb 6% ohonynt.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd 1 sylw yn ein gwneud yn ymwybodol eu bod yn hapus iawn gyda'r cymorth gan aelodau teulu a ffrindiau.
- Roedd 1 sylw yn nodi bod eu ffrindiau yn codi eu gwrychyn weithiau.

Mae diogelwch o'r pwys mwyaf i'r rheiny sy'n cael eu symud i gartref gwahanol: 'Rydw i'n teimlo'n ddiogel. Er enghraifft, bod rhywun yn gofalu amdanoch a'ch bod yn ddiogel rhag unrhyw un sy'n gallu eich brifo neu eich trin yn wael, o fewn a'r tu allan i'ch cartref.

- Roedd 81% yn teimlo eu bod yn ddiogel yn lle'r oeddynt yn byw.
- Roedd 14% yn teimlo'n ddiogel weithiau.
- Nid oedd 5% yn teimlo'n ddiogel o fewn na'r tu allan i'w cartref.

Sylwadau ychwanegol:

- Cafwyd 2 yn egluro'r modd y maent yn teimlo'n ddiogel, ond gydag un o'r sylwadau'n egluro eu bod yn dueddol o deimlo'n fwy diogel adref.

Mae gwybod pwy i siarad â hwy pan fo angen cymorth yn chwarae rôl bwysig o ran sicrhau bod y plant hyn yn gallu ymgartrefu yn eu hamgylchedd newydd: 'Gan feddwl am y gofal a'r cymorth a gafwyd gennych, a ydych yn cytuno â'r canlynol: Rydw i'n gwybod pwy i siarad â hwy am fy ngofal a'm cymorth'.

- Roedd 86% yn teimlo eu bod yn gwybod pwy i siarad â hwy ynghylch eu gofal a'u cymorth.
- Roedd 8% yn gwybod pwy i gysylltu â hwy weithiau, tra nad oedd 3% yn gwybod pwy i gysylltu â hwy am ragor o gymorth a gofal.
- Roedd 3% wedi ateb 'na' i'r cwestiwn hwn, ac felly nid oeddynt yn gwybod pwy i fynd atynt i ofyn am gymorth.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd 1 sylw'n nodi 'O ran fy rhieni maeth, dwi'n siarad hefo nhw am bob dim, a fy nheulu'.

Gan gyd-fynd â'r datganiad uchod, mae'n bwysig, pan fydd y plant hyn yn chwilio am gymorth eu bod yn derbyn y cyngor cywir: 'Rydw i wedi derbyn y wybodaeth neu'r cyngor iawn pan oeddwn ei angen'.

- Roedd 70% yn cytuno eu bod wedi derbyn y wybodaeth gywir pan fo angen.
- Atebodd 22% eu bod wedi derbyn y wybodaeth/cyngor iawn weithiau.
- Nid oedd 8% yn gwybod sut i ateb y datganiad hwn.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd 1 sylw'n datgelu nad oedd y gwasanaethau yn helpu pan oedd ganddynt broblem iechyd meddwl.
- Roedd 1 sylw'n egluro eu bod yn teimlo bod eu gweithiwr cymdeithasol weithiau'n celu gwybodaeth bwysig y byddent yn hoffi ei gwybod.
- Roedd 1 sylw'n nodi eu bod yn teimlo bod rhai y maent mewn cysylltiad â hwy yn trosglwyddo'r un wybodaeth drosodd a throsodd.

Mae parch yn agwedd ar fywyd y mae pobl yn ei ddisgwyl, ac mae hynny'n wir o ran plant hefyd. Roedd y datganiad a ganlyn yn ceisio sefydlu p'un a yw plant sy'n mynd i gartref yn cael eu trin â pharch, fel unrhyw un arall, ai peidio.

- Roedd 83% yn cytuno y cawsant eu trin â pharch.
- Roedd 9% yn teimlo eu bod yn cael eu trin â pharch weithiau.
- 'Ddim yn gwybod' oedd ateb 8% ohonynt.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd 2 sylw'n nodi nad oeddynt yn deall beth oedd y gair parch yn ei olygu, a allai awgrymu rheswm y tu ôl i pam fod 8% wedi ateb 'ddim yn gwybod'.
- Roedd 1 sylw'n cymeradwyo'r gofawyr maeth ac roedd yr unigolyn yn teimlo eu bod yn parchu'r naill a'r llall.
- Roedd 1 sylw'n nodi eu bod yn cael parch gan staff, ond nid gan eraill.

Gan ddod â sawl un o'r cwestiynau uchod at ei gilydd, mae'r datganiad: 'Rydw i'n hapus gyda'r gofal a'r cymorth a gefais' yn helpu i greu darlun cyffredinol i'r plant sy'n gorfod byw mewn cartref.

- Roedd 72% yn cytuno eu bod yn hapus gyda'r gofal a'r cymorth a dderbyniwyd ganddynt.
- Roedd 17% yn teimlo eu bod yn hapus gyda'r cymorth a dderbyniwyd ganddynt weithiau.
- Nid oedd 3% yn hapus gyda'r gofal a'r cymorth a gynigiwyd.
- 'Ddim yn gwybod' oedd ateb 8% ohonynt.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd un sylw'n nodi eu bod 'ddim yn hapus gyda chymorth y Gwasanaethau Cymdeithasol'.

Roedd y cwestiwn olaf yn yr holiadur wedi'i anelu at blant a oedd yn 16/17 mlwydd oed ac y byddent yn gallu sefyll ar eu traed eu hunain yn fuan: 'Rydw i wedi cael cyngor, help a chymorth a fydd yn fy mharatoi ar gyfer bywyd fel oedolyn'.

- Roedd 55% yn cytuno eu bod wedi derbyn cyngor a oedd yn eu paratoi ar gyfer bywyd fel oedolyn.
- Dywedodd 9% eu bod yn derbyn cyngor ar gyfer byw bywyd fel oedolyn weithiau.
- Roedd 27% yn nodi nad oeddynt wedi derbyn unrhyw gyngor a oedd yn eu paratoi ar gyfer byw bywyd fel oedolyn.
- 'Ddim yn gwybod' oedd ateb 9% ohonynt.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd un sylw'n nodi eu bod 'ddim yn hapus gyda chymorth y Gwasanaethau Cymdeithasol'.

Casgliad ac argymhellion

Mae'r boblogaeth 'sy'n derbyn gofal' wedi parhau i fod yn sefydlog er y pwysau diamau ar deuluoedd a gwasanaethau o ganlyniad i'r pandemig Covid-19 byd-eang, gan amrywio ychydig rhwng 155 a 160.

Mae nifer y plant a leolir gyda'u rhieni, sy'n destun gorchmynion gofal, yn dal i fod yn uwch nag y byddai'r gwasanaeth yn ei hoffi (18%). Rhoir sylw unwaith eto i geisiadau am ryddhau, lle bo asesiadau wedi dod i'r casgliad bod hyn yn gymesur. Mae'r diwygiadau cyfiawnder teuluol, mewn perthynas â rhoi gorchmynion goruchwylio i blant sy'n destun achosion gofal lle bo plant yn dal i breswyllo gyda rhieni, yn ddatblygiad a groesawir yn nhermau cymesuredd.

Prif ffactor o ran yr Awdurdod Lleol yw sefydlogrwydd lleoliadau ar gyfer plant 'sy'n derbyn gofal'. Roedd archwiliad diweddar o blant a oedd wedi profi tri lleoliad neu ragor o fewn cyfnod o ddeuddeg mis yn datgelu bod y mwyafrif yn profi gorfod symud am resymau cadarnhaol (e.e. tynnu o ofal rhieni, lleoli mewn gofal maeth, symud at ofalwyr cysylltiedig yn ystod cyfnod achosion gofal). Roedd nifer fechan yn ymwneud â phlant yn eu harddegau'n gorfod symud pan nad oedd hynny wedi'i gynllunio, a oedd hefyd yn amlygu'r anawsterau o ran canfod lleoliadau addas i'r garfan hon o blant, naill ai trwy ofal maeth/gofal preswyl, a hynny naill ai'n fewnol neu o fewn y farchnad breifat.

Mae'r cartrefi grŵp bach a ddatblygwyd gan y gwasanaeth yn un ymateb i'r her hon. Mae'r plant hynny a leolir o fewn cartrefi grŵp bach yr Awdurdod wedi profi sefydlogrwydd, nid yw'r un o'r plant a leolwyd o fewn y cartrefi hynny wedi profi gorfod symud lleoliad.

Hefyd, rhagwelir y bydd datblygu 'Maethu Cymru' yn targedu darpar ofalwyr ar gyfer plant hŷn sydd mewn sefyllfaoedd mwy cymhleth.

Mae lles emosiynol plant 'sy'n derbyn gofal' yn dal i fod yn flaenoriaeth uchel i'r gwasanaeth. Er y nifer uwch o blant 'sy'n derbyn gofal' o fewn y gwasanaethau iechyd meddwl, fel plant, ac yn ddiweddarach fel oedolion, o ganlyniad i'w profiadau bywyd, mae'r pandemig byd-eang hefyd wedi effeithio lles emosiynol nifer sylweddol o'n plant. Roedd arolwg mewnol diweddar yn ystyried fel y mae ein plant wedi dod yn fwy a mwy ynysig yn sgil y pandemig, a sut y mae gwasanaethau wedi addasu i gyflawni gofynion cynyddol yn ogystal â dulliau gweithio newydd. Cydnabyddir pwysigrwydd cael mynediad at weithgareddau hamdden/cymdeithasol/chwaraeon o ran hybu lles emosiynol.

Argymhellion

1. Rhoi sylw parhaus i ryddhau gorchmynion gofal o ran plant a leolwyd â rhieni, ynghyd â cheisiadau am orchmynion goruchwylio i'r plant hynny sy'n byw gyda rhieni yn ystod achosion gofal ac ar ôl hynny.
2. Rhoi sylw i argaeledd lleoliadau sydd wedi'u cyfatebu'n briodol ar gyfer pobl ifanc yn eu harddegau sydd mewn sefyllfaoedd cymhleth, sy'n cynnwys parhau i ddatblygu cartrefi grŵp bach ynghyd ag ymgysylltu â Maethu Cymru.
3. Gweithio mewn partneriaeth ag asiantaethau sy'n cefnogi lles emosiynol plant 'sy'n derbyn gofal'.

Plant sydd angen gofal a chymorth

Mae 'Voices from Care', sy'n gweithio gyda Gwasanaethau Plant a Theuluoedd Cymru wedi cynyddu aelodaeth eu grwpiau lleol yn sylweddol dros y flwyddyn ddiwethaf, gan fynd o 0 i 4, ac maent bellach yn cynnal cyfarfodydd rheolaidd. Er bod Covid-19 wedi effeithio hyn, mae cyfarfodydd rhithwir wedi caniatáu i bobl ifanc sydd wedi'u lleoli y tu hwnt i Ynys Môn eu mynychu, fodd bynnag, mae diddordeb brwd mewn cynnal cyfarfodydd wyneb yn wyneb unwaith y byddwn yn cael gwneud hynny'n ddiogel. Cynhaliwyd dau ddigwyddiad allgymorth, yr oedd y ddau ohonynt yn llwyddiant o ran recriwtio aelodau newydd a chynnal nifer bresennol yr aelodau. Dros yr ychydig fisoedd nesaf, bydd 'Voices from Care' yn gweithio gydag ein pobl ifanc, sydd wedi meddwl am brosiect i ddarparu gwybodaeth am y grŵp, gyda'r posibilrwydd o recriwtio aelodau newydd, a chaniatáu i boblogaeth ehangach Ynys Môn, sydd â phrofiad o fod mewn gofal, gael cyfrannu at hunaniaeth y grŵp.

Y weledigaeth gyffredinol ar gyfer y prosiect 'Un Drws Ffrynt' ym Môn fyddai creu un pwynt mynediad at gymorth ar gyfer holl sbectrwm anghenion teuluoedd. Mae hyn yn cynnwys, ond nid yw wedi'i gyfyngu i DA, iechyd meddwl, camddefnyddio sylweddau, tai a diogelu plant neu oedolion. Rhagwelwn y byddid yn gwneud hyn gam wrth gam, dros gyfnod o amser. Byddai cyfnod cychwynnol y prosiect yn canolbwyntio ar sgrinio atgyfeiriadau a wneir i Teulu Môn, sef yr hwb gwybodaeth, cyngor a chymorth ar gyfer gwasanaeth plant a theuluoedd Ynys Môn.

Nodau Un Drws Ffrynt:

- Canfod risgiau ac anghenion o fewn teuluoedd sy'n profi cam-drin domestig ar y cyfle cyntaf.
- Rhoi cymorth i oedolion a phlant sy'n agored i niwed gael ymateb cyflym ac effeithiol i fynd i'r afael â'r anghenion o fewn eu teulu, cyn cyrraedd trothwyon diogelu.
- Lliniaru effaith Profiadau Niweidiol yn Ystod Plentyndod (ACEau) ar blant a phobl ifanc, a lleihau'r achosion o ACEau yn y dyfodol.
- Lleihau cyfradd y rhai sy'n cael eu hailatgyfeirio i'r gwasanaeth.
- Lleihau nifer y troseddau a adroddir sy'n ymwneud â cham-drin domestig ar yr ynys.
- Datblygu gwasanaethau cyfredol a newydd, yn seiliedig ar anghenion a risgiau.
- Datblygu llwybrau ar gyfer gwasanaethau yn ôl anghenion a risgiau.

Yn ystod 2020-21, trafodwyd cyfanswm o 154 o blant yn y cyfarfod un drws ffrynt yn ystod y flwyddyn. Mae aelodaeth y cyfarfod wedi cynyddu, ac mae bellach yn cynnwys y darparwyr iechyd meddwl trydydd sector sef PARABL, ynghyd â GORWEL, Heddlu Gogledd Cymru, addysg, gwasanaethau cymorth tai, a'r gwasanaethau iechyd. Cynhelir archwiliad a gwerthusiad o'r prosiect un drws ffrynt ym mis Ebrill a Mai 2021.

Ffurfiwyd yr Hwb Cymorth Cynnar mewn ymateb i'r gwaith a gwblhawyd o fewn y "Rhaglen Camau Cynnar Gyda'n Gilydd" ar yr ymateb amlasiantaethol i brofiadau niweidiol yn ystod plentyndod, ynghyd â gofynion deddfwriaethol a rheoleiddiol eraill sy'n anelu at ddarparu gwasanaethau cost effeithiol o ansawdd well, sy'n diogelu canlyniadau da i bawb ym Môn. Yn bennaf, mae'r rhain yn ymwneud â:

- Gofynion Deddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) (2014) i sicrhau bod teuluoedd yn cael mynediad at wybodaeth, cyngor a chymorth perthnasol cyn gymaint ag y bo modd o fewn eu cymunedau, er mwyn meithrin lles a chadernid.
- Ymateb parhaus Cyngor Sir Ynys Môn (Cydlynwyr Teuluoedd a Chymunedau) i bedwar o 12 argymhelliad Arolwg o Wasanaethau Plant (2015) Arolygiaeth Gofal a Gwasanaethau Cymdeithasol Cymru (AGGCC). Mae'r rhain yn ymwneud â sicrhau bod ymyriadau cynnar, mwy integredig ar gael i blant a theuluoedd trwy waith partneriaeth agosach a rhannu gwybodaeth yn well.

Mae'r aelodaeth a'r nifer sy'n mynychu'r hwb o safbwynt asiantaethau yn dal i fod yn gryf. Trafodwyd cyfanswm o 275 o blant yn yr hwb yn ystod 2020/21. Cynigiwyd gwasanaethau cymorth i bob un o'r plant hynny a'u teuluoedd.

Bu'r Cydlynwyr Teuluoedd a Chymunedau (CTCh'au/FACCs) yn mynychu'r Hwb Cymorth Cynnar bob pythefnos (fe'i cynhaliwyd yn ffurf cyfarfod 'Teams' rhithwir), Cyfarfodydd Timau Cydlynu Ardal Lleol Medrwn Môn a Chyfarfodydd Staff Medrwn Môn.

Yn dilyn y brigiad o achosion COVID-19 mae CTCh'au wedi parhau i roi cymorth i'r rheiny a atgyfeiriwyd atom trwy gysylltu dros y ffôn, cyfarfodydd 'Zoom' a thrwy'r e-bost, gan sicrhau bod y teuluoedd yn cael mynediad at adnoddau priodol yn ystod yr adeg anodd hon. Derbynnir atgyfeiriadau trwy'r HCC a Gwasanaeth Linc Cymunedol Môn.

- Rhannu adnoddau ar-lein perthnasol â defnyddwyr gwasanaeth yn ystod y cyfnodau clo (gweithgareddau rhithwir, adnoddau hyfforddi, gweithgareddau celf a chreffft ar-lein ac adnoddau iechyd meddwl).
- Rheolwyd a dosbarthwyd y Grant Cymunedol i Blant a Theuluoedd, ynghyd â'r Gronfa Cadw'n Actif i grwpiau cymunedol ar draws yr ynys.
- Gweithio mewn partneriaeth – Swyddogion Lles, Timau Cymorth Lleol, banciau bwyd lleol, meddygfeydd, Menter Môn, y Gwasanaethau Ieuentid, Gweithredu dros Blant, y Tîm o Amgylch y Teulu (TAF), Gwasanaethau Ieuentid Gwynedd. Mynychwyd sesiynau Cyfarfod y Timau gydag Adran Tai Ynys Môn, y CMHT a'r Gwasanaeth Tân.

Bu'r Cydlynwyr Teuluoedd a Chymunedau yn gweithio gyda 43 o blant yn ystod y flwyddyn.

Beth y mae pobl yn ei ddweud wrthym?

Roedd 6 sylw ar ôl yn yr holiadur a briodolwyd i blant sydd angen gofal a chymorth.

Roedd ID 83 yn teimlo bod cael sefydliadau trydydd sector sydd ar gael i roi cymorth i'r rheiny sydd mewn angen, yn enwedig pobl ifanc sy'n ddigartref, yn rhywbeth cadarnhaol sydd ar waith.

Roedd 3 o'r pwyntiau dan sylw'n ymwneud â'r modd yr oedd Covid-19 wedi newid y cymorth yr oedd plant yn ei dderbyn. Eglurodd ID 100 mai'r arfer bellach yw defnyddio cyfathrebu electronig, tra bod cyswllt wyneb yn wyneb wedi'i atal. Roedd yn broblem yn eu barn hwy gan fod cyswllt dros y ffôn yn gweithredu fel rhwystr i allu rhywun i ddarllen ciwiau dieiriau. Daeth eu pwyntiau i ben trwy egluro eu bod yn gobeithio gweld dychweliad i gyswllt wyneb yn wyneb gan mai dyma'r modd mwyaf effeithiol o gefnogi plant. Roedd ID 104 yn cefnogi'r pwynt hwn, gan deimlo bod angen rhagor o gyllid gan fod y galw wedi cynyddu. Roeddynt yn teimlo bod gwasanaethau o dan fwy o bwysau bellach i gyrraedd y rheiny sydd angen eu cymorth, ac felly roedd yr angen i gyflogi rhagor o staff o'r pwys mwyaf. Roeddynt yn rhybuddio y bydd yr 'ôl-groniad' yn cynyddu yn y tymor hir os na roddir rhagor o gymorth i'r gwasanaeth.

Ar y llaw arall, roedd ID 227 yn anghytuno â'r 2 sylw blaenorol, gan nodi eu bod wedi parhau trwy gydol y cyfnod clo. Ychwanegwyd ganddynt eu bod wedi symud i ymgynghoriadau rhithwir i ddechrau, ond roedd pob gwasanaeth erbyn hyn yn dychwelyd i roi cymorth wyneb yn wyneb.

Nododd ID 117 eu bod wedi ymestyn eu cyfnod ymgysylltu, a'u bod wedi dyfalbarhau pan roedd pobl ifanc yn amharod i dderbyn cymorth.

Gwnaeth ID 348 bwynt ychydig yn wahanol, a nododd sut yr oeddynt yn cefnogi rhieni. Eglurwyd sut y byddent yn hoffi datblygu'r gwasanaeth E-PATS sydd, yn ei hanfod, yn wasanaeth sy'n cynnig cyd-gynhyrchu â rhieni i roi cymorth ac i roi cymorth i rieni eraill. Yn ogystal, er mwyn cyflawni hyn, maent yn teimlo y bydd angen cymorth priodol - ac mae cynllun peilot ar waith ym Môn ar hyn o bryd.

Adolygiad o wasanaethau a ddarperir ar hyn o bryd

Oherwydd yr amgylchiadau a wynebir, fel y soniwyd yn y cyflwyniad, rydym yn bwriadu cwblhau'r rhan hon o'r adroddiad yn y dyfodol agos.

Casgliad ac argymhellion

Blaenoriaethau:

- Cyflwyno ein agenda integreiddio gyda phartneriaid iechyd ac o'r trydydd sector o fewn ein Timau Adnoddau Ardal (CRTs) i dri safle dynodedig ar yr ynys.
- Cwblhau'r gwaith o ran ail-dendro a gweithredu'r Gwasanaeth Byw â Chymorth newydd.
- Ymgynghori, mabwysiadu a gweithredu ein strategaeth newydd ar gyfer darparu cyfleoedd i rai ag anabledau dysgu yn ystod y dydd.

- Parhau i wreiddio a hyrwyddo gwaith y Cydlynwyr Teuluoedd a Chymuned (CTCh'au)

Plant sydd mewn perygl o orfod derbyn gofal

Roedd Clybiau Ieuenctid ar gau o fis Mawrth ac roedd ysgolion hefyd wedi cau am gyfnodau sylweddol a oedd yn gwneud cyflawni rhaglen arferol y gwasanaeth ieuenctid yn amhosibl. O fis Mawrth i Orffennaf, roedd Gweithwyr Ieuenctid yn danfon pecynnau prydau ysgol am ddim, a roddodd gyfle anffurfiol iddynt hefyd wirio lles teuluoedd sy'n agored i niwed ar ran ysgolion a'r gwasanaethau cymdeithasol. Gwnaed cyfanswm o 3880 o ddanfoniadau i gartrefi yn ystod y cyfnod hwn. Dilynwyd hyn gan gynhyrchu dros 500 o Becynnau Gweithgaredd wythnosol i bobl ifanc sy'n agored i niwed.

Yn ystod 2020-21, roedd staff y Gwasanaeth Ieuenctid wedi cynnal 9076 cyswllt wyneb yn wyneb â phobl ifanc yn ystod y cyfnod anodd hwn, yn ogystal â 2221 o gysylltiadau rhithwir. Hefyd, roedd ymweliadau ar stepen y drws wedi galluogi cynnal cysylltiad â 1783 o rieni, sydd wedi sicrhau bod gan weithwyr bellach fwy o empathi â bywyd cartref y bobl ifanc, a'u bod wedi sefydlu perthynas â llawer o rieni. Roedd gwaith i gefnogi pobl ifanc gyda'u gweithgareddau ar gyfer Gwobr Dug Caeredin wedi parhau, gyda chynnal 4982 cysylltiad rhithwir a oedd yn sicrhau bod 42 o bobl ifanc wedi cwblhau eu gwobr Arian a 66 wedi cwblhau eu gwobr Efydd – hwn yw'r unig Awdurdod yng Nghymru sydd wedi medru cwblhau Alldeithiau Gwobr Dug Caeredin o dan ganllawiau llym Covid-19 a Llywodraeth Cymru. Ar ôl llacio cyfyngiadau'r cyfnodau clo, bu staff gwaith ieuenctid yn gweithio gyda'r heddlu i dargedu ardaloedd lle'r oedd pobl ifanc yn herio'r cyfyngiadau Covid. Rhoddwyd arweiniad a chymorth ganddynt hefyd i bobl ifanc gadw'n saff, ac i'w hannog i beidio ag ymwneud ag achosion o ymddygiad gwrthgymdeithasol.

Beth y mae pobl yn ei ddweud wrthym?

Derbyniwyd 4 sylw mewn ymateb i'r holiadur y gellir eu cysylltu â'r bennod hon, a ddaeth gan unigolion o gefndiroedd amrywiol.

Nododd ID 228 eu bod yn llenwi bwlch trwy ddiogelu cyllid ICF ar gyfer gwasanaeth iechyd 'ar ffiniau gofal'. Pwrpas hyn yw cynorthwyo a chyfeirio pobl ifanc, sydd ar ffiniau gofal neu sydd wedi gadael gofal, ymlaen at wasanaethau iechyd perthnasol.

Teimlodd ID 104 mai gwelliant fyddai cael 'siop un stop' sydd ar gael i bawb. Yn ei hanfod, fe'i defnyddid fel man cyswllt lle gallai pobl canfod gwybodaeth/cael mynediad at yr amryw wasanaethau sydd ar gael mewn ardal benodol – sy'n codi ymwybyddiaeth am wasanaethau lleol.

Nododd ID 41 y problemau yr oedd Covid-19 wedi'u hachosi i'w gwasanaeth. Eglurwyd ganddynt y bu'r broses o ymateb i atgyfeiriadau yn araf iawn, a oedd wedi golygu na chafodd nifer o achosion eu hasesu o fewn y cyfnod amser cywir. Roedd lefel y cyswllt â theuluoedd yn wael o ganlyniad i ddiffyg cyswllt wyneb yn wyneb, enghraifft o hyn oedd defnyddio dim ond rhifau llinellau ffôn cyffredin, ac nid ffonau symudol, i gysylltu. Yn y pen draw, mae hyn wedi effeithio lefel yr ymddiriedaeth rhwng derbynyddion a'r gwasanaeth ei hun.

Roedd ID 77 yn adleisio'r pwynt uchod, gan nodi bod y cymorth wedi newid yn ystod y pandemig o fod yn 'gymorth ymarferol' i fod yn gymorth o bell. Roeddynt yn teimlo bod effaith hirdymor hyn yn ansicr, fodd bynnag, yr hyn a oedd yn glir yw nad yw llawer o deuluoedd wedi dewis derbyn y cymorth o bell a oedd/sydd yn cael ei gynnig.

Adolygiad o'r gwasanaethau a ddarperir ar hyn o bryd

Oherwydd yr amgylchiadau a wynebir, fel y soniwyd yn y cyflwyniad, rydym yn bwriadu cwblhau'r rhan hon o'r adroddiad yn y dyfodol agos.

Casgliad ac Argymhellion

Blaenoriaethau:

1. Rhoi ID Gofalwyr Ifanc ar waith.

Plant ag anghenion emosiynol ac ymddygiadol

Beth yr ydym yn ei wybod am y boblogaeth hon

Mae tua 12000 o blant a phobl ifanc yn byw ar Ynys Môn. Rhagwelir y bydd y boblogaeth hon yn gostwng dros yr ugain mlynedd nesaf.

Yn ogystal, canfuwyd bod cyfanswm o 1,230 o blant yn dioddef anhwylderau gorbryder cyffredinol ac wedi derbyn gwasanaeth gan PARABL, GOLAU a Gweithredu dros Blant.

Mae lles emosiynol plant 'sy'n derbyn gofal' yn dal i fod yn flaenoriaeth uchel i'r gwasanaeth. Er y niferoedd cyffredinol uwch o blant 'sy'n derbyn gofal' o fewn y gwasanaethau iechyd meddwl, fel plant ac yn ddiweddarach fel oedolion, o ganlyniad i'w profiadau bywyd, mae'r pandemig byd-eang wedi cael effaith hefyd ar les emosiynol nifer sylweddol o'n plant. Roedd arolwg mewnol diweddar yn ystyried fel y bu ein plant yn fwy ynysig yn sgil y pandemig, ynghyd â'r modd y mae gwasanaethau wedi addasu i ddiwallu anghenion cynyddol yn ogystal â defnyddio dulliau gweithio newydd. Cydnabyddir pwysigrwydd mynediad at weithgareddau hamdden/cymdeithasol/chwaraeon i gynorthwyo gyda lles emosiynol.

Beth y mae pobl yn ei ddweud wrthym?

Cafwyd 3 ymateb o'r holiadur y gellir eu priodoli i blant ag anghenion emosiynol ac ymddygiadol.

Eglurodd ID 297 eu bod yn ceisio llenwi bwch yn eu gwasanaeth trwy roi cymorth i bobl ifanc â phroblemau iechyd meddwl, gan sicrhau ymyrraeth gynnar ar gyfer pobl ifanc sydd mewn perygl o fod yn ddigartref, ynghyd â chefnogi clybiau LGTBQ+ ôl-16.

Teimlodd ID 117 mai un o'r agweddau a oedd yn gweithio'n dda o fewn eu maes gwaith ar hyn o bryd oedd eu bod yn treulio amser gyda phobl ifanc ac yn 'cymryd pethau'n araf'. Credant fod hyn yn meithrin perthynas dda ac wedyn eu bod yn ennill ymddiriedaeth dros gyfnod o amser.

Roedd ID 193 yn teimlo'n ddigalon o weld effaith Covid-19 ar eu rhaglen. Eglurwyd y cafodd y rhaglen ei hatal o ganlyniad i'r pandemig, ac roedd yn poeni efallai bod y gwaith caled a wnaed dros y 11 mlynedd diwethaf wedi'i golli erbyn hyn. Ysgolion a meithrinfeydd yw prif feysydd gwaith y rhaglen hon a oedd yn ymwneud ag iechyd deintyddol, ac oherwydd eu bod o dan bwysau difrifol maent yn ofni derbyn ymateb negyddol, â'r rheiny bellach yn bwriadu ailgyflwyno'r rhaglen.

Adolygiad o'r gwasanaethau a ddarperir ar hyn o bryd

Dyfyniadau Cadarnhaol Diweddar gan Ddefnyddwyr Gwasanaeth

Roedd adolygiad diweddar yn amlygu'r gwaith cadarnhaol a wnaed i sicrhau bod plant sydd â phroblemau emosiynol ac ymddygiadol yn cael y cymorth sydd ei angen arnynt.

Roedd un yn adrodd: "Dwi'n gwneud mwy o ymdrech yn yr ysgol ac yn teimlo'n well y tu mewn. Roedd meddwl am wahanol ffyrdd o fod yn hapusach yn yr ysgol wedi fy helpu." Bachgen 9 oed (ymddygiadol/rheolaeth emosiynol/lles emosiynol).

Roedd hanes pedwar arall yn nodi sut yr oedd un o'r gweithwyr cymdeithasol wedi chwarae rôl allweddol mewn sicrhau y gallai eu plant ymdopi yn yr ysgol a delio â'u teimladau. Mae'r hanesion a adroddwyd yn mynd ati i amlygu pwysigrwydd gallu bod yn ddigynwrf, ac ymdopi pan fydd rhywun yn teimlo eu bod yn cael eu llethu gan bethau.

"Roeddwn eisiau i'm plentyn fod yn hapus, mae o bellach yn hapusach yn yr ysgol ac yn gallu rheoli ei deimladau'n well. Roedd y cyfathrebu gyda gweithiwr cymdeithasol A yn dda ac roedd hi'n agos-atoch. Roedd yn braf clywed rhywun yn dweud pethau cadarnhaol am C ac yn gweld yr hogyn dwi'n ei garu." Mam bachgen 9 oed (ymddygiadol/rheolaeth emosiynol/lles emosiynol).

"Mae fy mhentyn yn hapusach ac yn teimlo'n dda am ei hun, mae pobl yn ei ddeall. Mae o bellach yn gallu siarad am ei deimladau heb gael ei farnu ac mae ei hwyliau isel/iselder wedi gwella. Dwi wedi teimlo fy mod yn gallu siarad am fy mhryderon a bod rhywun yn gwranddo arna i. Fyddwn i ddim yn newid dim, mae popeth gyda gweithiwr cymdeithasol A wedi bod yn dda ac yn galonogol." Mam bachgen 13 oed (ymddygiad, hwyliau isel, teimladau hunanladdol).

"Mae siarad hefo gweithiwr cymdeithasol A wedi dysgu gwahanol bethau i mi fel sut i fod yn ddigynwrf. Dwi wedi mwynhau gwneud ceir model a siarad hefo gweithiwr cymdeithasol A, mae hi'n fy neall i." Bachgen 13 oed (ymddygiad, hwyliau isel, teimladau hunanladdol).

"Dwi'n teimlo fy mod i'n gallu ymdopi hefo bywyd. Dwi'n gallu rheoli fy emosiynau'n well. Mae gen i ffydd yn fy hun nwan. Mae gweithiwr cymdeithasol A wedi bod yn rhyfeddol o ran y ffordd y mae hi wedi gweithio hefo fi. Dwi'n teimlo'n gymaint ysgafnach ar ôl fy sesiynau. Fedra i ddim beimiadu'r gwasanaeth o gwbl - dwi'n ddiolchgar iawn." Mam bachgen 10 oed (trawma/cam-drin domestig).

Roedd y pwyntiau a wnaed uchod gan y plant dan sylw'n dangos pa mor bwysig yw siarad, er mwyn derbyn y cymorth y mae ei angen arnynt. Mae gweithiwr cymdeithasol A yn chwarae rôl allweddol mewn sicrhau bod gan y plant dan sylw bwynt cyswllt lle gallant drafod unrhyw beth y mae ei angen arnynt.

Roedd enghraifft arall o fewn yr adolygiad hwn yn rhoi dealltwriaeth i ni o'r gwaith da a wnaed i gefnogi plant hŷn sy'n agos at fod yn oedolion. Unwaith eto, sonnir am Weithiwr Cymdeithasol A, sy'n amlygu'r rôl bwysig a chwaraewyd gan yr unigolyn hwn o ran sicrhau bod plant sy'n agored i ni wedd sy'n dioddef problemau emosiynol yn derbyn y cymorth sydd ei angen arnynt.

"Dwi'n fwy onest erbyn hyn ac wedi dechrau mynd ati'n rheolaidd i ysgrifennu am sut dwi'n teimlo. Roeddwn wedi caniatáu fy hun i dderbyn help gan y rheiny o'm cwmpas a dwi'n ymdopi'n well hefo sefyllfaoedd cymdeithasol. Dwi'n osgoi fy meddyliau a'm teimladau yn llai ac wedi dysgu technegau i dawelu fy hun er mwyn helpu gyda gorbryder. Dwi wedi bod yn teimlo'n ddigon cyfforddus i fod yn fwy agored nag oeddwn i yn y gorffennol." Merch ifanc 17 oed (gorbryder a hwyliau isel).

"Mae E yn gallu ymlacio mwy. Dywedodd wrthyf fod y cymorth yn helpu a'i bod yn teimlo ei fod yn gwneud lles. Rydyn ni'n cario ymlaen, ar ein pennau ein hunain eto. Mae fy merch wedi medru mynegi ei hun i mi ac yn fy hygio o bryd i'w gilydd :-). Y pethau gorau am y gwasanaeth a dderbyniwyd gennym oedd cysondeb y cymorth a chael rhywun a oedd yn gallu gwrandao arnaf fel rhiant hefyd. Diolch i weithiwr cymdeithasol A am eich holl help a'ch cymorth, mae E a finnau wirioneddol yn gwerthfawrogi. Ac mae'r ddwy ohonom yn cytuno mai chi ydi'r unig un, yn yr holl flynyddoedd rydyn ni wedi'u treulio'n brwydro am help, sydd wedi bod yn gyson ac yn wir wedi helpu, ac mae hynny'n beth aruthrol o fawr i E, felly diolch." Mam merch ifanc 17 oed (gorbryder a hwyliau isel).

Mae natur realistig y cymorth a roddir yma nid yn unig o fudd i'r plentyn, ond yn ollyngdod aruthrol i'r rhieni hefyd. Mae'r holl adroddiadau y cyfeiriwyd atynt uchod yn rhoi syniad i ni o sut y mae'r cymorth gan weithwyr gofal wedi bod o fudd i'r plentyn, fodd bynnag, gall y straen o gael plentyn sy'n cael trafferthion gael effaith ar y rhieni hefyd. Mae'r hanesion a ganlyn yn rhoi syniad o'r modd y mae'r gwaith a wnaed gan weithwyr cymdeithasol wedi cael effaith gadarnhaol ar fywydau'r rhieni.

'Dwi'n ddiolchgar am y cymorth, ac yn obeithiol y bydd y sesiynau cwnsela'n helpu J i ddeall ei deimladau'n well.'

'Dwi wedi gweld newidiadau yn ymddygiad E ers i chi ddechrau ei weld.'

'Mae J yn siarad am y sesiynau rydych chi'n eu cael yn yr ysgol, a dywedodd wrthyf ei fod yn hoffi eich bod yn dod i'w weld.'

'Dwi wedi dechrau peidio â chwffio a pheidio â ffraeo, a gorffen fy ngwaith ysgol. Dwi'n helpu mwy y tu allan efo Dad, yn lle chwarae ar fy PS4'. (Bachgen 10 oed)

'Mae X yn fwy agored am ei broblemau. Mae'n gofyn mwy o gwestiynau ac yn delio â phroblemau'n well.'

'Mae X yn llawer mwy ddigynwrf.'

'Dyma'r tro cynaf i mi dderbyn cymorth, a dwi'n falch iawn'.

'Dwi'n gwybod bod rhywun ar ben arall y ffôn'.

'Dydi Z ddim yn dreisgar mwyach, sy'n gwneud gwahaniaeth aruthrol.'

'Rydych chi'n rhyfeddol o ran beth rydych chi wedi ei wneud i fy helpu 😊' (Mam a chanddi anawsterau iechyd meddwl)

'Mae gweithiwr cymdeithasol B yn gymorth mawr, yn dawel ac yn amyneddgar.'

'Diolch am eich holl help, rydych chi wedi bod yn rhyfeddol.'

'Dwi'n teimlo bod rhywun yn gwranddo arna i.'

Casgliad ac argymhellion

Cafwyd cynnydd mawr yn nifer yr adroddiadau o broblemau emosiynol ymhlith plant a phobl ifanc ym Môn yn ystod y flwyddyn ddiwethaf. Mae'r pandemig wedi gwaethygu'r sefyllfa, gyda phwysau'r cyfnodau clo a llai o gyswllt â rhwydweithiau cymorth allweddol fel ffrindiau, athrawon a gweithwyr proffesiynol eraill yn cael cryn effaith.

Darparodd y gwasanaethau plant a theuluoedd gyllid ychwanegol i ategu a chynyddu capasiti gwasanaethau presennol. Hysbyswyd y gwasanaeth yn ddiweddar y bydd gwasanaeth GOLAU (Barnardo's) yn dod i ben ym Mawrth 2022 o ganlyniad i derfynu cyllid y loteri ar gyfer y prosiect. Bydd hyn wedyn yn rhoi mwy o bwysau ar ymyrraeth gynnar a gwasanaethau ataliol.

Prif ffactor o ran yr Awdurdod Lleol yw mynd ati'n gynnar i ganfod plant sydd efallai'n dioddef anawsterau o ran lles emosiynol, a'u hatal rhag datblygu cyflyrau iechyd meddwl mwy difrifol a chymhleth.

Mae lles emosiynol plant 'sy'n derbyn gofal' yn dal i fod yn flaenoriaeth uchel i'r gwasanaeth. Er y nifer uwch o blant 'sy'n derbyn gofal' o fewn y gwasanaethau iechyd meddwl, fel plant ac yn ddiweddarach, fel oedolion, o ganlyniad i'w profiadau bywyd, mae'r pandemig byd-eang hefyd wedi effeithio lles emosiynol nifer sylweddol o'n plant. Roedd arohwg mewnol diweddar yn ystyried fel y mae ein plant wedi dod yn fwy a mwy ynysig yn sgil y pandemig, a sut y mae gwasanaethau wedi addasu i gyflawni gofynion cynyddol yn ogystal â dulliau gweithio newydd. Cydnabyddir pwysigrwydd cael mynediad at weithgareddau hamdden/cymdeithasol/chwaraeon o ran hybu lles emosiynol.

Argymhellion

1. Rhoi sylw parhaus i ymyrraeth gynnar a gwasanaethau ataliol. Mae'n angenrheidiol cael ymagwedd amlasiantaethol sy'n cynnwys yr ysgolion, CAMHS, meddygon teulu, plant a theuluoedd, gwasanaethau ymyrraeth gynnar mewnol a rhai a gomisiynwyd.
2. Rholi sylw i argaeledd gwasanaethau ymyrraeth gynnar ar y cyfle cyntaf bosibl, gan sicrhau bod plant a phobl ifanc yn cael mynediad at y gwasanaethau iawn, ar yr adeg iawn.
3. Datblygu gwaith partneriaeth gwell ag asiantaethau sy'n cefnogi lles emosiynol pob plentyn ac unigolyn ifanc.

Ynglŷn â'r bennod hon

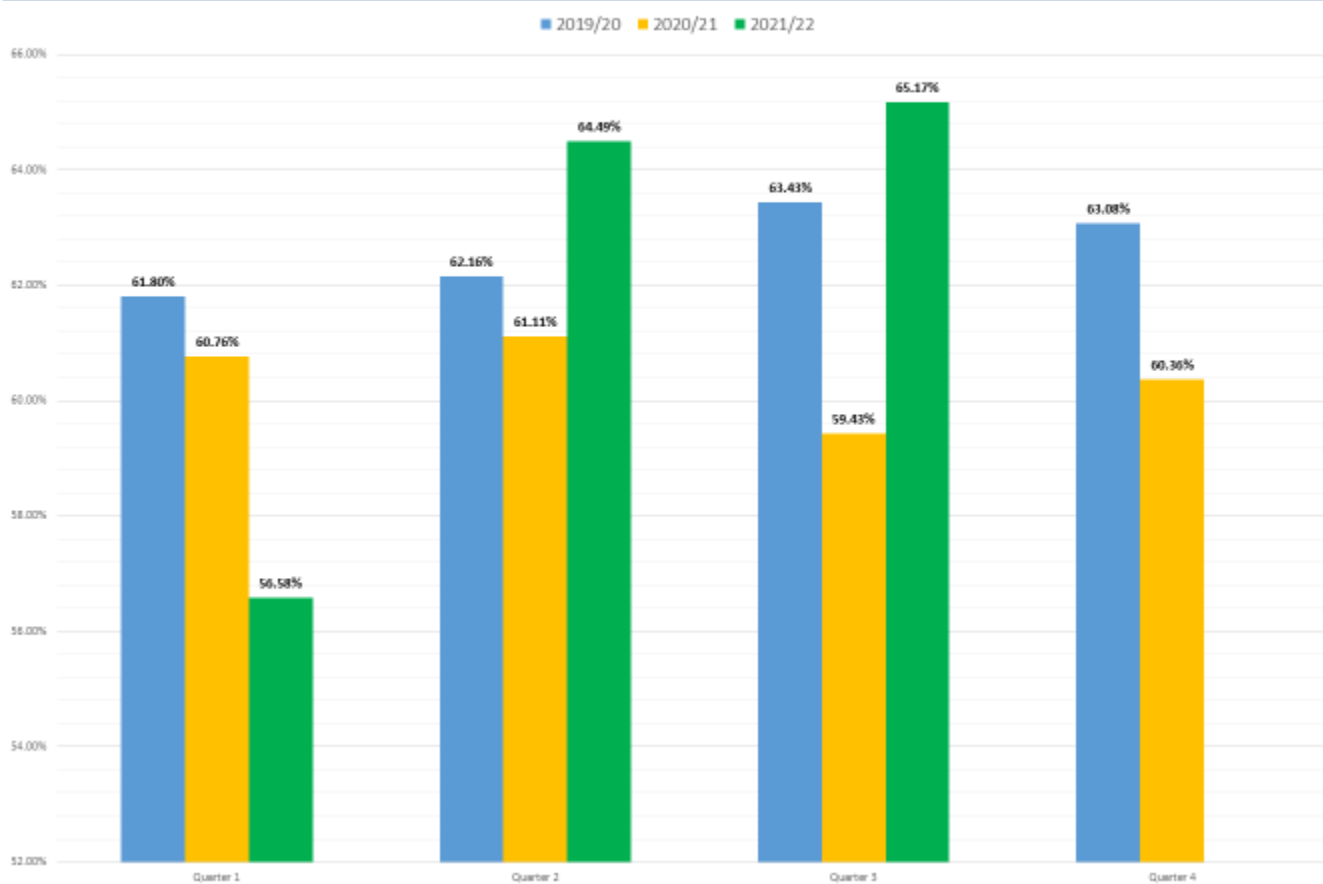
Mae Cyngor Sir Ynys Môn yn gweithio tuag gyflawni diffiniad Sefydliad Iechyd y Byd o Gymunedau Oed-gyfeillgar. Ein blaenoriaethau lleol yw cadw at egwyddorion sylfaenol y Ddeddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant sef:

- **Llais a rheolaeth** - rhoi'r unigolyn a'i anghenion wrth wraidd ei ofal, a rhoi llais a rheolaeth iddo er mwyn cyrraedd y canlyniadau sy'n ei helpu i greu llesiant; mae hyn hefyd yn cynnwys cael mesurau diogelu effeithiol i roi cymorth i oedolion sydd mewn perygl.
- **Atal ac ymyrryd yn gynnar** – cynyddu gwasanaethau ataliol o fewn y gymuned er mwyn lleihau'r dirywiad i anghenion brys.
- **Llesiant** – cynorthwyo pobl i gyflawni eu llesiant eu hunain a mesur llwyddiant gofal a chymorth.
- **Cydgynhyrchu** – annog unigolion i gymryd mwy o ran mewn cynllunio a chyflenwi gwasanaethau.
- **Amlasiantaethol** – gwaith partneriaeth cryf rhwng yr holl asiantaethau a sefydliadau.

Mae rhoi'r egwyddorion hyn ar waith yn ymarferol a chyflawni heriau'r dyfodol yn golygu:

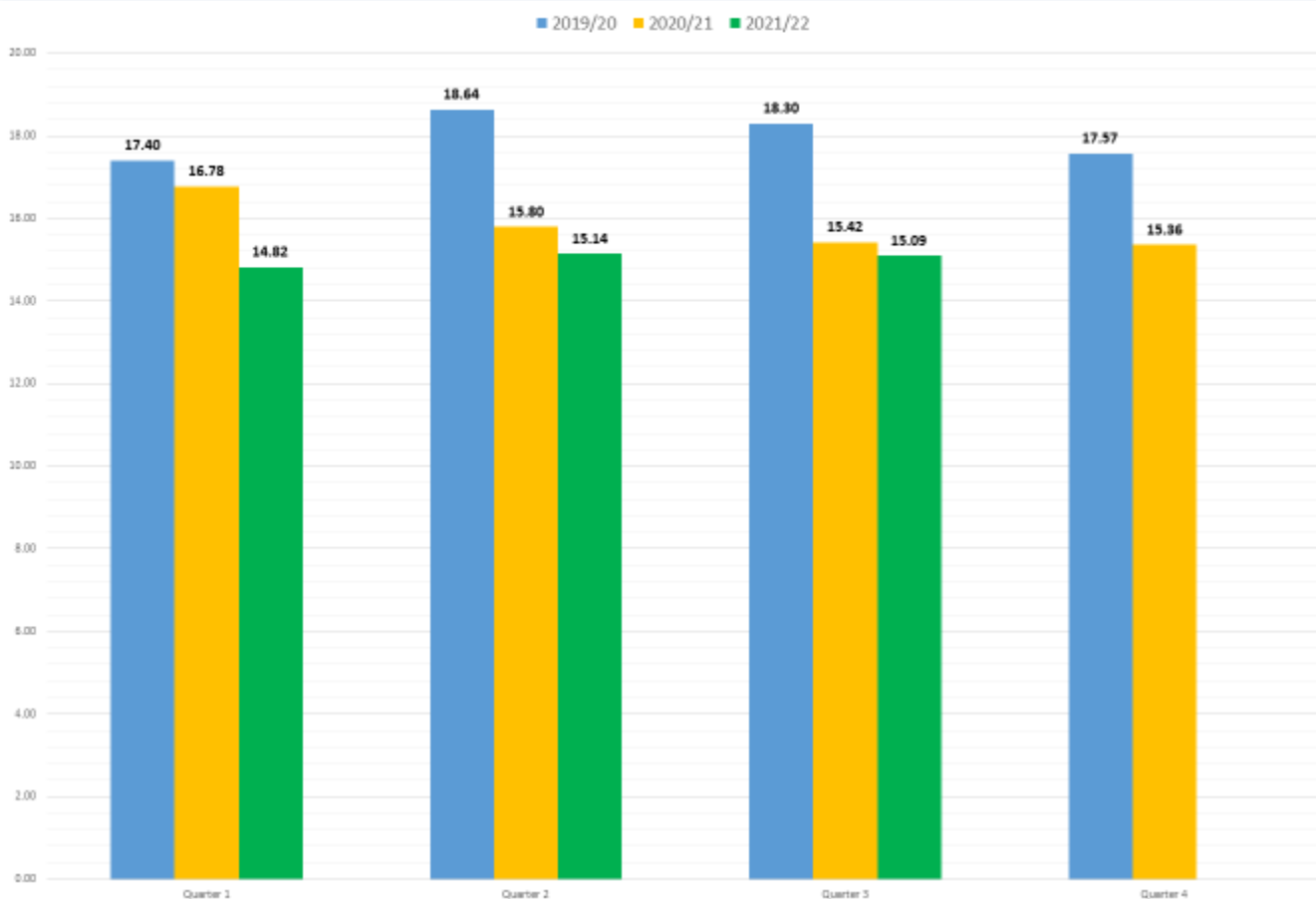
- Bod pobl hŷn yn cael cymorth o fewn eu cymunedau i fyw bywydau diogel, difyr a phleserus sy'n cynnwys cymryd cyfrifoldeb dros eu hiechyd a'u lles eu hunain.
- Fe allent hwy a'u gofalwyr, lle'n briodol, gael dylanwad uniongyrchol ar gynllunio, dylunio a chyflenwi gwasanaethau.
- Y cartref yw'r opsiwn dewisol o ran darparu gwasanaethau gofal i bobl hŷn.
- Mae opsiynau gofal amgen, fel tai gofal ychwanegol, wedi'u datblygu i'r bobl hynny nad ydynt yn gallu aros yn eu cartrefi eu hunain ond nad ydynt angen gofal arbenigol.
- Bydd gofal preswyl yn darparu ar gyfer y bobl hynny sydd angen gofal arbenigol o ganlyniad i'w hanghenion corfforol neu feddyliol. Bydd hyn yn cynnwys cartrefi gofal preswyl a chartrefi gofal â gofal nyrsio.
- Mae partneriaid yn gweithio gyda'i gilydd i ddarparu gwasanaethau 7 diwrnod yr wythnos, 24 awr y dydd.
- Mae gwasanaethau'n hyblyg ac yn addasadwy, ac nid o reidrwydd wedi'u lleoli mewn adeilad, er mwyn diwallu anghenion unigol.

Oedolion a gwblhawyd cyfnod o Ailalluogi: ac sydd heb becyn Gofal a Chymorth 6 mis yn ddiweddarach

Pwy mae'r awdurdod yn eu cefnogi mewn cartrefi gofal fesul 1,000 o'r boblogaeth 65 oed neu hŷn ar 31 o Fawrth

Gwasanaethau Oedolion – Ceisiadau Gwasanaeth / Adults Services – Service Requests

Nifer o'r ceisiadau gwasanaeth a dderbyniwyd ym mis Medi 2021 ynghyd a cymhariaeth yn erbyn yr un pryd yn 2020:
Number of service requests received in September 2021 and a comparison against the same point in 2020:

O rhain, cafodd y canlynol i'w rhyddhau neu'n disgwyl i'w rhyddhau o'r ysbyty:
Of which the following were discharged or awaiting discharge from hospital:

↑↓↔ dynodi newid o'r un pryd o'r blwyddyn blaenorol / denotes change from the same point of previous year

Beth yr ydym yn ei wybod am y boblogaeth

- Rydym yn gwybod bod **nifer y bobl 65 + oed** wedi cynyddu o 17,000 yn 2015, i 18,639 bellach yn 2020.
- Gan gyd-fynd â'r uchod, mae **nifer y bobl 85+** wedi cynyddu hefyd. Roedd nifer y bobl 85+ oed ym Môn yn 2,200 yn 2015, ond bellach, yn 2020, mae 2,403 o bobl yn dod o dan y grŵp oedran hwn.
- Rydym yn gwybod bod **nifer y bobl sy'n 65+ ac yn derbyn gwasanaethau** wedi cynyddu ers 2015. Yn 2015, nifer y bobl a oedd yn dod o fewn y categori hwn oedd 1,200. Yn 2020, rydym yn gwybod bellach bod nifer y bobl hyn yn dod i 1,488.
- **Nifer y bobl 65+ oed a oedd yn derbyn gofal cartref (a oedd yn derbyn oriau o ofal cartref)** oedd 340 yn 2015, gyda 3,900 awr o ofal yn cael eu darparu yr wythnos (cyfartaledd o 11 awr yr wythnos). Yn 2020, roedd y nifer wedi gostwng, gyda 316 o bobl dros 65 oed yn derbyn gofal cartref. Roedd hyn yn golygu hefyd y darperir cyfartaledd o 3,760 awr o ofal yr wythnos (fodd bynnag, mae cyfartaledd yr oriau bob wythnos, ar gyfer bob cleient wedi cynyddu i gyfartaledd o 12 awr yr wythnos, ar gyfer bob cleient).
- Hefyd, mae nifer y **gwelyau cofrestredig fesul sector** wedi cynyddu ers yr asesiad blaenorol o Anghenion y Boblogaeth. Yn 2015, roedd 614 o welyau (Cyngor Lleol - 162; Sector Annibynnol/Preifat - 452; Gwirfoddol/Trydydd Sector - 0). Cafwyd cynnydd o 10 yn y nifer gyffredinol yn 2020, i gyfanswm o 624 (Cyngor Lleol - 161; Sector Annibynnol/Preifat - 463; Gwirfoddol/Trydydd Sector - 0).
- Mae nifer y **gwelyau cofrestredig fesul sir** wedi cynyddu'n sylweddol yn y 5 mlynedd diwethaf. Yn 2016, roedd cyfanswm o 614 o welyau (Preswyl - 344; Preswyl Iechyd Meddwl - 90; Nyrsio Cyffredinol - 124; Nyrsio Iechyd Meddwl - 56). Erbyn 2020, roedd cyfanswm o 755 o welyau (Tai â Gofal - 117; Gofal Preswyl - 441; Gofal Nyrsio - 177)
- Mae **nifer y bobl 65+ oed â dementia** wedi aros yn fwy neu lai yr un fath ers 2015. Yn 2015, roedd y ffigur yn 1,300. Erbyn 2020, cafwyd cynnydd bach i 1,305.
- Mae **nifer y bobl 65+ oed a dderbynnir i'r ysbyty o ganlyniad i gael codwm** wedi cynyddu. Yn 2015, y nifer oedd 450. Fodd bynnag, erbyn 2020, roedd y ffigur hwn wedi cynyddu i 501.
- Mae nifer y **gwelyau cofrestredig, ar gyfer bob 100+ o bobl 65+ oed** wedi gostwng, fodd bynnag, mae nifer gyfartalog y gwelyau ym mhob cartref wedi cynyddu. Yn 2015, nifer y cartrefi oedd 23, nifer y gwelyau oedd 611 a nifer gyfartalog y gwelyau ym mhob cartref oedd 27. Erbyn 2020, nifer y cartrefi oedd 19, nifer y gwelyau oedd 576, fodd bynnag, nifer gyfartalog y gwelyau ym mhob cartref oedd 30.
- Yn 2015, roedd **nifer y gwelyau cofrestredig, ar gyfer bob 100 o bobl 65+ oed** yn dangos bod cyfanswm o 3.5 gwely ar gyfer bob 100 o bobl 65+. Gyda 2.5 o'r lleoedd hynny'n yn lleoedd preswyl a'r 1 sy'n weddill yn lle nyrsio. Fodd bynnag, yn 2020, nid oedd yr ystadegau yr oedd modd i ni eu casglu yr un fath a'r rheiny yn 2015, ond roeddynt yn dal i helpu i greu trosolwg o'r sefyllfa. Roedd cyfanswm nifer y gwelyau yn 9.3, gyda 5.4 o'r gwelyau hynny yn dod o dan ofal preswyl, 1.4 yn dod o ofal tai a 2.2 o ofal nyrsio.

Beth y mae pobl yn ei ddweud wrthym?

Cynigir Gofal a Chymorth Da

Pan ofynnwyd beth yr oedd pobl yn ei deimlo oedd yn gweithio'n dda ar hyn o bryd o safbwynt pobl hyn, roedd y mwyafrif o'r ymatebwyr yn teimlo bod y gofal a gynigwyd iddynt gan staff yn dda iawn. Eglurodd ID 120 bod clybiau wythnosol, lle mae rhai sy'n dioddef dementia yn gallu cyfarfod am baned o de heb gymorth gofalwr, yn rhywbeth yr oeddynt yn cael pleser yn ei wneud. Mae'r clwb yn

caniatáu i ddiodefwyr fwynhau cwmni ei gilydd, tra bo gofalwyr yn cael y cyfle i dderbyn cefnogaeth gan gymheiriaid. Roedd ID 307 yn adleisio'r gwaith da a ddarperir i'r rheiny sy'n dioddef dementia, wrth ganiatáu i'r gofalwyr gael seibiant haeddiannol.

I ychwanegu at y pwynt uchod, roedd ymatebwyr yn amlygu'r defnydd da a wneir o ddulliau rhwydweithio a chyfathrebu sydd ar waith o fewn y cartrefi gofal ledled yr ynys. Roedd ID 136 yn nodi bod lefel dda o gyfathrebu rhwng rhanddeiliaid allweddol, sy'n golygu bod pobl yn gwybod yn iawn pa faterion sydd angen sylw o ddydd i ddydd. Roedd ymateb ID 68 yn cyd-fynd â hyn, gan fynegi bod cymorth i ganiatáu i bobl gael yr opsiwn i ymgysylltu â gwasanaethau a'u cymunedau - ar lein ac fel arall.

Mae Diffyg Eglurder yn Broblem

Roedd sawl ymatebydd yn teimlo bod diffyg eglurder yng nghyswllt sawl mater. Roedd ID 73 yn teimlo bod diffyg eglurder o ran cyllid o ffrydiau fel ICF, CHC ac yn y blaen.

Teimlodd ID 311 bod angen mwy o eglurder ynglŷn â beth yw'r rheolau a'r rheoliadau o ran y sefyllfa bresennol, ynghyd â sicrhau bod pawb o fewn y cartrefi gofal yn gwybod yn iawn beth sy'n cael ei ystyried yn iawn a'r hyn sydd o'i le o ran yr amgylchedd Covid-19, sy'n newid yn barhaus.

Mae'r pwynt olaf sy'n ymwneud ag eglurder yn gysylltiedig â deall yn iawn beth yw cyflwr unrhyw gleient – o ran dementia ac iechyd meddwl yn benodol. Fel y mae'r sefyllfa ar hyn o bryd, nid yw'r gwasanaeth yn dilyn y drefn yn iawn o ran gofalwyr hyfforddedig arbenigol a'r amser ychwanegol sydd ei angen i gwblhau tasgau y mae angen eu gwneud ar gyfer rhai sy'n dioddef dementia.

Rhagor o Gyfleoedd

At ei gilydd, mae pobl hŷn eisiau rhagor o gyfleoedd. Mae canlyniadau'r pandemig wedi cael effaith amlwg ar allu pobl hŷn i gymryd rhan mewn cyfleoedd a gweithgareddau. Nododd ID 306 bod y preswylwyr yn awyddus i weld rhagor o gyfleoedd, fel mynd ar fwy o dripiâu. Roedd ID 308 yn amlygu pwynt tebyg, gan nodi y dylid cael rhagor o gyfleoedd o ran gofal dydd ar adeg gwyliau banc a phenwythnosau. Ychwanegwyd ganddynt mai dim ond 2 ddiwrnod o wasanaeth sydd ar gael yng Nghanolfan Ddydd Hafan. Y teimlad yw, pe bai modd ychwanegu un diwrnod ychwanegol o ofal dydd, y byddai o fudd i'r prif ofalwyr a'r aelodau teulu.

Effaith Covid-19

Mae Covid-19 wedi newid y modd y mae'r byd yn gweithio, ac mae hyn yn wir am bobl hŷn hefyd. Fodd bynnag, o ystyried popeth, asesiad teg fyddai awgrymu bod y pandemig wedi effeithio'r modd yr ydym yn delio â phobl hŷn i raddau llawer mwy negyddol yn hytrach na chadarnhaol. Yn yr un modd ag y mae'r Cyngor yn gweithio bellach, cafwyd newid yn y *status quo* o safbwynt y modd y mae pobl hŷn wedi gallu cynnal cysylltiadau - yn benodol o ran cymorth i bobl hŷn. Gwelwyd hyn o ran y modd y mae pethau wedi symud ar-lein, yn hytrach na gwneud pethau wyneb yn wyneb. Roedd ID 68 yn nodi'r pwynt hwn, gan egluro, i ddechrau, mai o ganlyniad i Covid-19 y gwnaed hyn, fodd bynnag, mae'r arferion hyn wedi parhau oherwydd eu bod, yn syml, yn fwy cyfleus. Ychwanegwyd ganddynt ei bod yn angenrheidiol erbyn hyn i sicrhau nad yw cleientiaid nad ydynt yn dymuno cofleidio'r hinsawdd

ar-lein yn cael eu hanwybyddu a'u hanghofio. Gwnaeth ID 186 bwynt tebyg ynghylch y newid i roi cymorth trwy ddulliau sy'n golygu nad oes rhaid cyfarfod â chleientiaid wyneb yn wyneb. Yn debyg i'r pwynt a wnaed gan ID 68, nodwyd ganddynt y bu'r newid yn fanteisiol i rai, fodd bynnag, nid oedd yn briodol i eraill. Ond nododd ID 186 bod y newid i gymorth digidol wedi golygu, yn gyffredinol, bod capasiti gofaluwr wedi cynyddu erbyn hyn, gan fod modd rhoi cymorth o'u cartrefi ac nad oes rhaid iddynt deithio cymaint.

O safbwynt dynol a chymdeithasol, bu effaith y pandemig yn drychinebus i lawer. Teimlodd ID 303 y bu Covid-19 yn 'ddinistriol' i breswylwyr. Nodwyd bod cyfyngiadau ar ymweliadau wedi gwneud pobl deimlo'n ynysig, tra bo cyfyngiadau ar symudiadau o fewn cartrefi gofal eu hunain wedi cael effaith ddwys ar gleientiaid. Hefyd, mae arferion profi strwythuredig wedi creu rhwystrau rhwng ymwelwyr, gofaluwr a phreswylwyr - gyda'r preswylwyr eu hunain yn y diwedd yn dioddef fwyaf o ganlyniad i'r mesurau hyn.

Roedd ID 140 yn adleisio'r pwyntiau a wnaed gan ID 303, gan ychwanegu y bu effaith y mesurau hyn yn niweidiol i iechyd meddwl y preswylwyr a'r gofaluwr. Eglurodd ID 140 bod y gorbryder yn sgil y posibilrwydd o ganfod achosion o Covid-19 mewn cartrefi gofal wedi cael effaith wirioneddol ar bob preswlydd. O ganlyniad i hynny, mae llawer ohonynt yn poeni ynghylch beth sydd o'u blaenau yn y dyfodol pan fydd y rheolau'n cael eu llacio wrth i amser fynd heibio.

Problem arall sydd wedi codi o ganlyniad i Covid-19 yw'r effaith ar rai sy'n dioddef dementia. Nododd ID 302 y bu'r effaith hirdymor ar les a gallu gwybyddol unigolion yn negyddol, gyda llawer ohonynt bellach ddim yn adnabod aelodau teulu. Roedd ID 314 yn cryfhau'r pwynt hwn gan egluro bod yr hwyliau'n isel yn y cartrefi gofal ymhlith staff a phreswylwyr. Ychwanegwyd ganddynt fod y mesurau sy'n golygu nad oedd ymwelwyr yn cael mynd i mewn i'r cartrefi gofal wedi dinistrio gallu gwybyddol cleientiaid sydd â dementia. Mae hyn yn rhoi gwell dealltwriaeth o ran pam nad yw cleientiaid sydd â dementia yn gallu adnabod anwyliad, fel y soniodd ID 302.

Adolygiad o'r gwasanaethau a ddarperir ar hyn o bryd

Adolygiad Tai Gwarchod ac OAP Awst 2021

Anfonwyd 1,200 o arolygon i bob tenant tai gwarchod ac OAP. Dychwelwyd 445 o'r arolygon naill ai wedi'u cwblhau, neu wedi'u cwblhau'n rhannol. Mae hyn yn cyfateb i gyfradd ymateb o 35%.

Roedd y ddau gwestiwn cyntaf yn gofyn am **ryw ac oedran** pobl. Dangosodd y canlyniadau bod 53% o'r cyfranogwyr yn fenywaidd, tra bo 47.7% yn wrywaidd. O ran oedran, roedd y mwyafrif o'r cyfranogwyr rhwng 60 - 80 oed - gyda 65.8% yn nodi hyn. O gasglu'r data hwn, mae disgwyliad y bydd poblogaeth gyffredinol Ynys Môn, at ei gilydd, yn mynd yn hŷn dros y blynyddoedd i ddod, felly cynigiwyd yr argymhellion hyn:

- Mae angen rhoi ystyriaeth strategol i'r math o lety y bydd ei angen ym Môn.

- Rhaid sicrhau bod cyllid DFG ar lefelau digonol i gwrdd â'r cynnydd ym mhoblogaeth ein pobl hŷn o hyn ymlaen at 2035. Bydd angen i'r Gwasanaethau Tai fonitro gwariant a cheisiadau DFG yn barhaus i sicrhau y bydd yn cyflawni gofynion presennol ac i'r dyfodol er mwyn caniatáu i berchen-feddiannwyr a'r rheiny sy'n byw mewn llety rhent preifat fyw mor annibynnol â phosibl o fewn eu cartrefi.
- Cael adborth parhaus gan denantiaid tai cymdeithasol ynghylch eu heiddo presennol, o ran ei fod yn diwallu eu hanghenion presennol ac i'r dyfodol, er mwyn gwranddo a sicrhau bod tenantiaid yn gallu byw o fewn eu heiddo mor annibynnol, diogel a da ag y bo modd.

Roedd y trydydd cwestiwn a ofynnwyd o fewn yr adolygiad hwn yn ymwneud â theimlo'n **unig ac yn ynysig**.

Gofynnwyd i'r cyfranogwyr: 'I ba raddau ydych chi'n cytuno â'r datganiadau a ganlyn? 'Rydw i'n teimlo bod gen i rywun i droi ato am gymorth pan fyddaf ei angen'.

Dangosodd y canlyniadau:

- Ar nodyn cadarnhaol, mae 66% o'n tenantiaid (cyfanswm o 292 o denantiaid) yn adrodd bod ganddynt rywun i droi ato os ydynt angen cymorth. Roedd tenantiaid yn adrodd bod eu prif ffynonellau cymorth yn cynnwys: ffrindiau a theulu / Gorwel / Medrwn Môn / gofal 24 awr / grŵp eglwys / y Gwasanaeth Cymorth Tai a chymdogion.
- Roedd 12.5% (55 o denantiaid) yn adrodd eu bod yn aml yn cael cymorth gan y sefydliadau neu'r unigolion a enwir uchod.
- Roedd 8.6% (38 o denantiaid) yn adrodd eu bod weithiau'n cael cymorth gan y sefydliadau neu'r unigolion a enwir uchod.
- Roedd y 12.7% (56 o denantiaid) sy'n weddill yn adrodd naill ai nad oeddynt yn rhyngweithio ag unrhyw un i gael cymorth neu fod y rhyngweithiadau hynny'n gyfyngedig iawn. Tra bod y lefel hon yn isel yn nhermau niferoedd, gallai union effeithiau teimlo'n ynysig ac yn unig ar y cohort hwn o denantiaid fod yn ddwfn, a gellir barnu nad yw eu llesiant mor dda â'r rheiny sydd yn y categori sy'n cael cymorth yn aml.
- Roedd nifer o denantiaid yn adrodd eu bod yn cael mynediad at gymorth parhaus fel y bo'r angen trwy Gorwel neu'r gwasanaethau Cymorth Tai. Fodd bynnag, yn ystod y galwadau dilynol fel rhan o'r adolygiad hwn, darparwyd opsiynau i'r rheiny a oedd wedi nodi eu bod yn teimlo'n ynysig a / neu'n unig, o ran asiantaethau y gellid eu hatgyfeirio atynt i gael cymorth ychwanegol.

Roedd yr adolygiad hefyd yn archwilio beth y mae pobl **yn gallu ei wneud ar eu pennau eu hunain**. Gofynnwyd p'un a oeddynt yn cytuno â'r datganiad a ganlyn ai peidio 'Rydw i'n gallu gwneud y mwyafrif o bethau ar fy mhen fy hun heb unrhyw gymorth'.

Dangosodd y canlyniadau:

- Bod bron i 50% / 221 o denantiaid yn cadarnhau eu bod yn gallu gwneud pethau ar eu pennau eu hunain y rhan fwyaf o'r amser, heb gymorth.
- Ar adegau roedd 30% / 133 o denantiaid yn gallu gwneud pethau ar eu pennau eu hunain y rhan fwyaf o'r amser, heb gymorth.
- Nid yw 14% / 63 o denantiaid ond yn gallu gwneud pethau ar eu pennau eu hunain, heb gymorth, yn achlysurol.

- Nid yw 6% / 26 o denantiaid yn gallu gwneud unrhyw beth dros eu hunain ac mae amrynt angen cymorth llawn i wneud pethau ar eu pennau eu hunain.

Roedd **iechyd** yn rhan fawr o'r arolwg. Gofynnwyd y cwestiwn 'Hoffem wybod pa mor dda neu wael y mae eich iechyd. Ar raddfa o 1 i 10, gyda 10 yn cyfateb i'r iechyd gorau, sut fyddech chi'n eich graddio eich hun?'.

Dangosodd y canlyniadau:

- Bod 34.6% / 142 o denantiaid yn graddio eu hiechyd yn 8 neu uwch.
- Roedd 0.5% / 2 o denantiaid yn graddio bod eu hiechyd yn wael **iawn**.
- Roedd 47% / 193 o denantiaid yn graddio eu hiechyd rhwng 5 a 7. Y categori hwn sy'n cynnwys y nifer uchaf a oedd wedi graddio eu hunain.

Yn gyffredinol, roedd y canlyniadau yn dangos bod y mwyafrif yn ystyried bod eu hiechyd yn weddol dda neu'n dda.

Roedd y rhan nesaf o'r adolygiad yn gofyn nifer o gwestiynau ynghylch **anghenion dietegol** pobl a ph'un a oeddynt yn cytuno a'r datganiad:

- Rydw i'n bwyta llai na 2 bryd y dydd
- Rydw i'n bwyta ffrwythau, llysiau a chynhyrchion llaeth
- Mae gen i broblemau â'm dannedd a'm ceg sy'n ei wneud yn anodd i mi fwyta
- Does gen i ddim digon o arian bob amser i brynu'r bwyd y mae ei angen arna i
- Rydw i'n bwyta ar fy mhen fy hun y rhan fwyaf o'r amser
- Mae fy sefyllfa'n golygu nad ydw i'n gallu mynd allan i nôl bwyd

Dangosodd y canlyniadau:

- Bod nifer uchel o denantiaid yn bwyta ychydig iawn o ffrwythau, llysiau a chynhyrchion llaeth, gyda chyfanswm o 140 yn adrodd bod hyn yn her iddynt.
- Mae 64 o denantiaid yn wynebu heriau ariannol er mwyn prynu'r bwyd y mae ei angen amrynt. Mae potensial yma i'r tenantiaid y mae pryder yn eu cylch gael eu hatgyfeirio i'r Tîm Hawliau Lles, CAB Ynys Môn neu'r Tîm Cynhwysiant Ariannol, i sicrhau bod eu hawliad i fudd-daliadau'n gywir a'u bod yn hawlio'r hyn y maent yn gymwys i'w gael.
- Nid oedd 139 o denantiaid yn gallu mynd allan i nôl bwyd. Roedd hyn o ganlyniad i nifer o heriau, gan gynnwys diffyg cludiant cyhoeddus neu ei fod yn ddrud, a oedd felly'n golygu bod rhaid iddynt ddefnyddio siopau lleol sydd yn aml yn gallu bod yn ddrutach nag archfarchnadoedd sy'n gwerthu bwyd am bris rhesymol. Hefyd, ac oherwydd Covid-19, mae aelwydydd sy'n gwarchod eu hunain wedi dibynnu cryn dipyn ar wirfoddolwyr lleol i roi cymorth gyda siopa ac felly maent wedi gorfod addasu eu rhestr siopa a'u cyllidebau i sicrhau bod modd rhoi cymorth iddynt.
- Roedd 312 o denantiaid yn adrodd eu bod yn bwyta ar eu pennau eu hunain. Fodd bynnag, gallai hyn fod o ganlyniad i gyfyngiadau Covid-19 sy'n golygu bod llai o denantiaid yn bwyta gyda'i gilydd neu gyda'u teuluoedd oherwydd pryderon o ran y pandemig a thori'r rheoliadau. Cyn Covid-19, roeddem yn ymwybodol bod sawl cynllun wedi datblygu eu clybiau cinio lleol eu hunain lle'r oedd tenantiaid yn dod at ei gilydd i gael bwyd a chael cyfarfod o fewn lolfeydd cymunedol yn eu hardaloedd lleol. Mae'r gweithgareddau hyn wedi'u hatal dros dro o ganlyniad i risgiau o ran iechyd a diogelwch yn sgil Covid-19.

- Yn dilyn yr arolwg, roedd swyddogion Cyfranogiad Tenantiaid wedi cysylltu â'r holl denantiaid a oedd wedi lleisio pryderon. Roedd sawl un yn adrodd, o ganlyniad i Covid, nad oeddynt wedi gallu mynd i siopa, ond bod aelodau teulu'n mynd i'r afael â hyn ar eu rhan.

Mae **cymuned** yn rhan bwysig o fywyd unrhyw un, felly gofynnwyd y cwestiwn o ran p'un a oeddynt yn hoffi bod yn eu cymunedau. Yn ôl y canlyniadau:

- Ar nodyn cadarnhaol, roedd 83.7% / 367 o'r tenantiaid yn cadarnhau eu bod yn hoffi byw o fewn eu cymuned.
- Roedd 0.9% / 4 o'r tenantiaid yn cadarnhau nad oeddynt yn hoffi byw o fewn eu cymuned.
- Roedd 16.4% / 73 o'r tenantiaid yn ymateb eu bod yn mwynhau byw o fewn eu cymuned 'weithiau'. Darparodd sawl un ohonynt ragor o wybodaeth am yr heriau a wynebwyd ganddynt a oedd yn effeithio eu gallu i fwynhau eu cymuned leol.

Yn ogystal â hyn, rhoddodd yr ymatebion syniad o beth yr oeddynt yn ei gredu oedd yn bryderon o ran lle'r oeddynt yn byw a beth oedd yr agweddau cadarnhaol.

Pryderon:

- Diffyg amwynderau lleol fel siopau
- Difflastod sŵn sy'n cynnwys cymdogion, ceir a cherddoriaeth
- Teimlo'n unig ac yn ynysig
- Baw cŵn ar lwybrau lleol
- Ddim y teimlo'n gymaint o ran o'r gymuned gan nad yw tenantiaid yn adnabod ei gilydd
- Heriau o ran trafnidiaeth leol (diffyg bysiau)
- Mae parcio yn broblem
- Mae Covid-19 wedi effeithio sut y mae'r gymuned yn rhyngweithio

Agweddau cadarnhaol:

- Cymuned wych, ffrindiau ardderchog
- Cymunedau gwledig tawel lle gellir ymlacio
- Mae byw yn y gymuned yn well na bod yn yr ysbyty
- Byw'n agos at aelodau teulu a ffrindiau, yn yr un gymuned

Yn ychwanegol i hynny, gofynnwyd p'un a oedd pobl yn cymryd rhan mewn **gweithgareddau o fewn eu cymunedau**.

Yn gyffredinol, roedd 16% yn dweud eu bod yn cymryd rhan mewn gweithgareddau lleol a dywedodd y gweddill (84%) nad oeddynt yn cymryd rhan mewn gweithgareddau o fewn eu cymuned.

Mae'n deg i dybio, pe bai'r adolygiad hwn wedi'i gynnal cyn neu y tu hwnt i gyfnod Covid-19, y byddai niferoedd y rheiny sy'n cymryd rhan mewn gweithgareddau wedi bod yn uwch.

O'r 344 o ymatebwyr a ddarparodd wybodaeth ychwanegol fel rhan o'r ymateb i'r cwestiwn hwn:

- Dywedodd 66 bod eu gweithgareddau wedi effeithio'r gwasanaethau cymorth lleol yr oeddynt yn cael mynediad atynt oherwydd cau llofeydd cymunedol ac adnoddau lleol eraill dros dro.
- Dywedodd 25 ohonynt nad oeddynt yn ymwybodol o unrhyw weithgareddau a oedd yn cael eu cynnal o fewn eu hardal leol.

- Dywedodd 66 nad oeddynt yn gallu mynychu gweithgareddau yn y gymuned oherwydd heriau o ran eu hiechyd a symudedd – gan gynnwys gorfod gwarchod eu hunain, grwpiau sy'n agored i niwed yn glinigol.
- Dywedodd 59 ohonynt eu bod yn byw bywyd actif, gyda gweithgareddau cymunedol sy'n amrywio o gerdded, ffotograffiaeth, a chlybiau cinio, gweld ffrindiau ac aelodau teulu, bingo. Credir y byddai'r nifer hon yn llawer uwch heb y cyfyngiadau Covid-19.

I bobl hŷn, mae **cymorth** trwy gyfrwng gwasanaethau yn agwedd bwysig iawn ar eu bywydau. Roedd yr adolygiad felly'n gofyn p'un a oedd y cyfranogwyr yn teimlo eu bod yn derbyn y cymorth a fynnir yr oedd ei angen arnynt.

Dangosodd y canlyniadau:

Yn gyffredinol, roedd 73% yn cadarnhau bod digon o wasanaethau i ddiwallu eu hanghenion.

Dywedodd 6% nad oeddynt yn teimlo bod digon o wasanaethau ar gael ei ddiwallu eu hanghenion.

Darparodd 21% ragor o wybodaeth o ran y gwasanaethau cymorth a oedd ar gael yn yr ardal leol:

- Darparodd 87 o'r ymatebwyr ragor o wybodaeth ynghylch eu barn o ran pa mor ddigonol oedd y gwasanaethau a oedd ar gael i ddiwallu eu hanghenion.
- O'r 87 o ymatebwyr, roedd y prif bryderon a godwyd o ran y diffyg gwasanaethau cymorth a oedd ar gael yn yr ardal leol yn cynnwys: diffyg trafndiaeth gyhoeddus yn yr ardal leol; diffyg manau digidol er mwyn gwella cysylltedd a hyfforddiant technolegol; naill ai dim, neu nifer gyfyngedig o siopau ar gael yn yr ardal leol; y pellter rhwng eu llety â'u meddygfa a'u fferyllfa leol.

Gan gyd-fynd â'r uchod, mae'n bwysig i denantiaid deimlo'n ddiogel yn lle maent yn byw ac nad oes ganddynt unrhyw **bryderon** o ran eu llety. Roedd y cwestiwn a ganlyn yn rhoi sylw i ba mor aml yr oedd y cyfranogwyr yn poeni am bethau.

Dangosodd y dadansoddiad:

- O ran dros hanner y tenantiaid, nid oedd ganddynt bryderon ynghylch bod â digon o arian i wresogi eu cartref yn ystod y gaeaf, neu roeddynt yn poeni llai am hynny (50.2% / 222 o denantiaid)
- Ar nodyn pryderus, roedd 49.8% / 220 o denantiaid yn adrodd pryderon cyson neu barhaus ynghylch p'un a oedd ganddynt ddigon o arian i wresogi eu cartref yn ystod misoedd y gaeaf.

Roedd cwestiwn o fewn yr adolygiad yn ymwneud â sut yr oedd y cyfranogwyr yn **teimlo ynghylch eu hunain**. Gwnaed hyn trwy 3 datganiad ar wahân, a ph'un a oedd y cyfranogwyr yn cytuno â hwy ai peidio:

- Ddim yn teimlo'n werthfawr neu'n cael fy ngwerthfawrogi
- Yn teimlo fy mod yn faich ar eraill
- Ddim yn cael fy nhrin â pharch neu ddealltwriaeth gan eraill

Cwestiwn allweddol o safbwynt y Cyngor yw p'un a oedd y cyfranogwyr yn teimlo bod eu **cartref yn addas ar gyfer eu hanghenion**.

Roedd y dadansoddiad o'r cwestiwn hwn yn dangos:

- Yn galonogol, bod 91% / 403 o'r tenantiaid yn adrodd bod eu cartref yn addas ar gyfer eu hanghenion.
- Roedd 9% / 42 o'r tenantiaid yn adrodd bod eu cartref yn anaddas ar gyfer eu hanghenion.
- O ran tenantiaid a oedd yn adrodd bod eu cartref yn anaddas ar gyfer eu hanghenion, fe aethom ati i gysylltu â hwy er mwyn trafod eu pryderon ymhellach. Roedd y camau yn cynnwys eu hatgyfeirio i Therapydd Galwedigaethol Tai Môn, a chynigiwyd y cyfle i gysylltu â rhai tenantiaid yn y lle cyntaf i drafod eu heriau a'u llety presennol.
- Mae rhai tenantiaid sy'n byw mewn eiddo ag un ystafell wely wedi rhoi gwybod i Tai Môn y byddai'n well ganddynt gael eiddo â dwy ystafell wely er mwyn cael lle i ffrindiau ac aelodau teulu gael aros, yn enwedig os ydynt yn ymwybodol y bydd eu hanghenion o ran gofal yn newid oherwydd bod eu hiechyd yn dirywio, a fyddai'n golygu eu bod angen mwy o gymorth o natur gofal o fewn eu cartref.

Casgliad ac argymhellion

BLAENORIAETHAU Pobl Hŷn Ynys Môn:

1. Gwasanaethau o fewn eu llety y gellir eu haddasu'n ddigonol i ddiwallu anghenion newidiol pobl fel y maent yn mynd yn hŷn.
2. Cartrefi gofal sy'n canolbwyntio ar ddarpariaeth arbenigol, gan gynnwys dementia a gofal ac anghenion iechyd cymhleth.
3. Mae datblygiad parhaus a mewnosodiad y model CRT ar Ynys Môn yn parhau i fod yn amcan sydd o flaenoriaeth allweddol er mwyn integreiddio lechyd a Gofal Cymdeithasol er mwyn gwella anghenion Oedolion yn eu cymunedau
4. Mae'r swyddogaeth SPOA yn cael ei ddatblygu er mwyn gwella taith dinasyddion a sicrhau y gallant dderbyn gwybodaeth, cyngor a chefnogaeth o safon drwy un cyswllt
5. Dementia - gwella bywydau pobl sy'n byw â dementia a'u gofalwyr trwy roi'r strategaeth/cynllun gweithredu dementia rhanbarthol ar waith.
6. Teimlo'n unig ac yn ynysig – cefnogi rhaglenni a mentrau sy'n hybu heneiddio'n iach. Gweithio tuag at feini prawf Cymunedau Sydd o Blaid Pobl Hŷn fel y diffinnir gan Sefydliad Iechyd y Byd.
7. Cynhwysiant digidol – hyrwyddo cynhwysiant digidol ar gyfer pobl hŷn trwy wella mynediad i'r rhyngwrdd, argaeledd offer mewn lleoliadau fel cartrefi gofal, ynghyd â chymorth wedi'i bersonoli i roi hyder i bobl ddatblygu sgiliau digidol.

8. Cyfleoedd i ddarparwyr gynnig ystod o ddarpariaeth gofal seibiant/seibiannau byr mewn amryw leoliadau yn yr ardal leol.
9. Darparu modelau gofal amgen sy'n cynnwys cynyddu'r nifer sy'n manteisio ar daliadau uniongyrchol ynghyd â sefydlu trefniadau cydweithredol rhwng gweithwyr a defnyddwyr.
10. Hyrwyddo gwasanaethau Teleofal a Theleiechyd i alluogi pobl i fyw'n fwy annibynnol.
11. Archwilio'r modd y gall technoleg gynorthwyol gynyddu annibyniaeth mewn lleoliadau gofal, yn ogystal â chyflawni gwerth am arian.
12. Bydd y Cyngor yn gweithio gyda grwpiau cymunedol a gwirfoddol sy'n gallu dylunio a datblygu gwasanaethau i leihau ynysigrwydd cymdeithasol, meithrin capasiti yn y gymuned, cyfalaf cymdeithasol a datblygu rhwydweithiau cymdeithasol er mwyn i bobl deimlo'n ddiogel a'u bod yn cael eu grymuso o fewn eu cymunedau eu hunain. Gweithio mewn partneriaeth â Medrwn Môn ar y rhaglen Llunio Lle.
13. Byddwn yn hyrwyddo a chefnogi datblygiad mentrau cymdeithasol a sefydliadau a arweinir gan ddefnyddwyr trwy'r sector cymunedol a gwirfoddol er mwyn cynyddu'r mathau o opsiynau sydd ar gael i ddefnyddwyr gwasanaeth.

Anableddau iechyd a chorfforol

Ynglŷn â'r bennod hon

Mae Sefydliad Iechyd y Byd (WHO, 1948) yn diffinio iechyd fel: 'cyflwr o les corfforol, meddyliol a chymdeithasol llwyr ac nid absenoldeb afiechyd neu wendid yn unig'.

Mae'r Ddeddf Cydraddoldeb (2010) yn diffinio anabledd fel 'nam corfforol neu nam meddyliol sy'n cael effaith negyddol 'sylweddol' a 'hirdymor' ar eich gallu i wneud gweithgareddau dyddiol arferol'.

Beth yr ydym yn ei wybod am y boblogaeth

- Rydym yn gwybod bod **canran y bobl a oedd yn adrodd bod eu statws o ran iechyd yn weddol neu'n wael** wedi cynyddu'n aruthrol ers yr asesiad blaenorol o anghenion y boblogaeth. Yn 2015, cyfran y bobl a nododd bod eu hiechyd yn weddol neu'n wael oedd 15%, fodd bynnag, o ran 2020, rydym yn gwybod bod hyn wedi codi i 25%.
- Gan gyd-fynd â'r uchod, mae **nifer a chanran cleifion meddygon teulu y cofrestrwyd bod ganddynt gyflwr cronig** wedi cynyddu'n gyffredinol. O ran 2012, y dirwedd ym Môn o ran cyflyrau cronig oedd: Pwysedd Gwaed Uchel (10,910, 16%); Asthma (4,950, 7%); Diabetes (3,490, 5%); CHD (3,050, 5%); COPD (1,780, 3%); Epilepsi (450, 1%); Methiant y Galon (800, 1%); Cyfanswm (25,460, 39%). Fodd bynnag, o ran 2020 roedd y niferoedd fel a ganlyn: Pwysedd Gwaed Uchel (11,764, 18%); Asthma (5,573, 8.5%); Diabetes (4,662, 7%); CHD (2,606, 4%); COPD (2,019, 3%); Epilepsi (504, 1%); Methiant y Galon (788, 1%); Cyfanswm (27,916, 42.5%). Mae'r ffigurau hyn yn rhoi darlun garw o'r prif broblemau iechyd ym Môn. Mae cyfanswm nifer y cyflyrau cronig wedi cynyddu'n aruthrol, gyda 2,456 yn fwy o achosion nag yn 2020, o gymharu â 2012. Fodd bynnag, mae hyn yn ddealladwy i ryw raddau, gan mai poblogaeth sy'n heneiddio a geir o safbwynt demograffig.
- Mae **nifer y bobl 18+ oed a chanddynt salwch cyfyngus hirdymor** wedi cynyddu'n fwy. Yn 2015, nifer y bobl a ddaeth o fewn y categori hwn oedd tua 10,500. Fodd bynnag, yn y 5 mlynedd diwethaf, mae'r nifer hon wedi cynyddu'n aruthrol, gyda'r nifer bellach yn 16,109.

Beth y mae pobl yn ei ddweud wrthym?

Y Symudiad i Gymorth Digidol – Y Manteision a'r Anfanteision

Y brif thema a gyflëwyd trwy'r holiaduron o safbwynt anableddau iechyd a chorfforol, oedd effaith cymorth digidol. Fel y gwyyddom, nid newid gwirfoddol mo hwn o ran y *status quo* - rhywbeth a orfodwyd arnom o ganlyniad i'r pandemig oedd hwn. Fodd bynnag, ceir amryw enghreifftiau o'r modd y mae hyn wedi bod o fudd i rai, ond efallai'n anodd i eraill.

Mae ID 79 yn mynegi'r pwynt, o ran pobl ag anableddau - yn enwedig oedolion iau ag anableddau - mai ychydig o ofal a chymorth sy'n 'canolbwyntio ar yr unigolyn' sydd ar gael iddynt. Mae'r darpariaethau presennol wedi golygu bod rhai pobl wedi cael trafferth addasu i'r modd digidol newydd o weithio a'i bod yn well ganddynt gael y math o gymorth a dderbyniwyd cyn y pandemig. Roedd ID 79 yn nodi pwynt arall, mai un o'r bylchau yr oeddynt yn ceisio mynd i'r afael ag ef oedd darparu

gwasanaethau a oedd yn canolbwyntio ar yr unigolyn. Eu bwriad yw ymgysylltu â phobl sydd ag anghenion o ran gofal a chymorth er mwyn datblygu eu gwasanaethau.

Fel y nodwyd ar y dechrau, mae llawer o bobl yn teimlo bod y symudiad i gymorth digidol yn newid y dylid ei groesawu. Mae ID 125 yn nodi, trwy gael rhagor o ddulliau o gyflenwi rhaglenni, bod pobl bellach yn fwy agored i ddefnyddio opsiynau TG. Roedd ID 299 yn cryfhau'r pwynt hwn. Eglurwyd, yn ystod y cyfnodau clo, bod nifer o wasanaethau statudol a fynychwyd gan bobl wedi cau. Fodd bynnag, gwnaed ymdrech aruthrol o fewn y trydydd sector i symud pethau ar-lein, ac yn fwy na hynny, i sicrhau eu bod yn gallu rhoi cymorth i bobl ag anableddau fynd ar-lein a theimlo'n gyfforddus yn gwneud hynny. Mae ID 299 yn credu mai'r dull hybrid yw'r dyfodol bellach, ac y bydd helpu pobl i gynnal eu lles (trwy leihau ynysigrwydd ac unigrwydd) wrth ddarparu cymorth yn bwysig iawn yn y tymor hir.

Adolygiad o wasanaethau a ddarperir ar hyn o bryd

Holiadur Oedolion 2018-19

Nifer yr ymatebion i'r holiadur hwn oedd 431.

Cyflawnwyd yr holiadur trwy gyfrwng nifer o ddatganiadau a oedd yn ceisio canfod faint o bobl a oedd yn cytuno â phob un. Y datganiad cyntaf oedd: 'Rydw i'n byw mewn cartref sy'n rhoi'r gefnogaeth orau i mi o ran fy lles. Er enghraifft, dyma'r cartref iawn ar gyfer eich anghenion presennol'.

- Dangosodd y canlyniadau bod 85% o bobl yn cytuno bod eu cartref yn rhoi'r gefnogaeth orau iddynt o ran eu lles.
- Roedd 6% yn anghytuno â'r datganiad uchod.
- Roedd 5% yn teimlo bod y cartref yr oeddynt yn byw ynddo yn diwallu eu hanghenion presennol weithiau.
- Nid oedd 4% yn gwybod beth i'w ddweud fel ateb.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd nifer sylweddol o'r sylwadau ychwanegol yn ymwneud â chyfranogwyr yn nodi eu bod yn dal i fyw yn eu cartrefi eu hunain, gyda sawl un o'r sylwadau hynny yn egluro hefyd eu bod yn cael cymorth gan ffrindiau, aelodau teulu a gweithwyr cymdeithasol os oedd angen.
- Roedd nifer sylweddol o sylwadau'n amlygu'r modd yr oeddynt yn hapus yn parhau i fyw yn eu cartrefi eu hunain, ond roeddynt angen gwneud addasiadau a oedd yn addas ar gyfer eu sefyllfa bresennol.

O ran pobl sydd ag anableddau iechyd a chorfforol, mae gwneud y gorau o'r hyn y gallent ei wneud yn gorfforol yn angenrheidiol. Mae'r datganiad 'Rydw i'n gallu gwneud y pethau sy'n bwysig i mi', yn rhoi syniad o beth yw'r sefyllfa o ran cyfranogwyr a oedd yn cymryd rhan yn yr holiadur.

- Nododd 52% y gallent wneud y pethau sy'n bwysig iddynt.
- Teimlodd 32% bod hynny'n bosibl weithiau.

- Roedd 14% yn anghytuno ac yn teimlo nad oeddynt mwyach yn gallu gwneud y gweithgareddau yr oeddynt yn eu hystyried yn bwysig iddynt.
- 'Ddim yn gwybod' oedd ateb 2% ohonynt.

Sylwadau ychwanegol:

- Mae mwyafrif helaeth y sylwadau'n egluro, o ganlyniad i ddirywiad yn eu hiechyd, nad ydynt yn gallu cymryd rhan mwyach mewn gweithgareddau sy'n bwysig iddynt.
- Roedd nifer o sylwadau'n nodi eu bod yn gallu gwneud rhai o'r pethau sy'n bwysig iddynt, fodd bynnag, roedd hyn yn dibynnu llawer ar b'un a oedd ganddynt rywun yno i roi cymorth iddynt ai peidio.
- Yn ei hanfod, roedd y thema arall a gyflëwyd yn groes i'r hyn a nodwyd yn yr ail bwynt bwled. Roedd nifer o bobl wedi mynegi'r modd y byddent yn hoffi parhau i wneud y pethau y maent yn mwynhau eu gwneud, fodd bynnag nid oedd ganddynt y gefnogaeth na'r modd o wneud hynny.

Mae bod yn rhan o gymuned yn ffactor pwysig ym mywydau llawer o bobl. Roedd y datganiad 'Rydw i'n teimlo fy mod yn rhan o'm cymuned', yn ceisio ennyn dealltwriaeth o b'un a oedd y cyfranogwyr o fewn yr holiadur hwn yn teimlo eu bod yn rhan o'u gwahanol gymunedau.

- Nododd 60% eu bod yn teimlo eu bod yn rhan o'u cymunedau lleol.
- Roedd 17% yn anghytuno ac yn dweud nad oeddynt yn teimlo'n rhan o'r gymuned.
- Roedd 16% yn teimlo eu bod yn rhan o'r gymuned weithiau.
- Nid oedd 7% yn gwybod beth i'w ddweud mewn ymateb i'r cwestiwn hwn.

Sylwadau ychwanegol:

- Yn debyg i'r hyn a nodwyd yn flaenorol, roedd llawer o'r cyfranogwyr yn teimlo bod y dirywiad yn eu hiechyd wedi golygu nad ydynt yn gallu/nad ydynt yn rhan o'r gymuned oherwydd eu hanghenion corfforol eu hunain.
- Roedd llawer o'r cyfranogwyr yn nodi eu bod yn rhan o glwb sy'n caniatáu iddynt dreulio rhywfaint o amser yn ystod yr wythnos mewn amgylchedd cymunedol.
- Roedd nifer fechan o bobl yn teimlo eu bod wedi'u cau allan o'u cymuned leol oherwydd eu bod yn Saesneg o ran cenedl, ac nid yn Gymraeg.

O ran pobl syn dioddef anableddau iechyd a chorfforol, yn aml mae cymorth gan ffrindiau, aelodau teulu a chymdogion yn angenrheidiol. Mae'r datganiad 'Rydw i'n hapus gyda'r cymorth gan fy nheulu, fy ffrindiau a'm cymdogion', yn cynnig gwybodaeth bwysig i'r rheiny â phroblemau iechyd.

- Nododd 87% eu bod yn hapus gyda'r cymorth gan ffrindiau ac anwyliaid.
- Roedd 9% yn teimlo eu bod yn hapus gyda'r cymorth a dderbyniwyd ganddynt weithiau.
- Roedd 2% yn anghytuno gyda'r datganiad ac nid oeddynt yn hapus gyda'r cymorth yr oeddynt yn ei dderbyn.
- Nid oedd 2% yn gwybod beth i'w ateb.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd y mwyafrif o'r sylwadau'n ymwneud â pha mor ddiolchgar yr oedd y cyfranogwyr am y cymorth y maent yn ei dderbyn gan ffrindiau neu aelodau teulu.

- Roedd cyfran o'r sylwadau'n nodi naill ai nad oedd ganddynt unrhyw deulu, neu fod eu teulu'n byw'n bell i ffwrdd. Felly roeddynt yn gorfod gofalu am eu hunain a byddant yn debygol o fod angen rhagor o gymorth gan ofalwyr yn y dyfodol.

Mae pobl sydd ag anableddau iechyd a chorfforol yn bobl sy'n agored i niwed. Felly mae'r datganiad 'Rydw i'n teimlo'n ddiogel. Er enghraifft, yn ddiogel rhag unrhyw fath o gamdriniaeth, niwed corfforol neu rhag cael codwm, y tu mewn a'r tu allan i'ch cartref, yn cynnig syniad o ran p'un a yw'r bobl yn yr holiadur hwn yn ystyried eu hunain yn agored i unrhyw fath o niwed.

- Roedd 79% yn cytuno eu bod yn teimlo'n ddiogel.
- Roedd 14% yn dweud eu bod yn teimlo nad oeddynt yn ddiogel mewn rhai manau.
- Roedd 5% yn anghytuno ac yn dweud, at ei gilydd, nad oeddynt yn teimlo'n ddiogel.
- 'Ddim yn gwybod' oedd ateb 2% ohonynt.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd mwyafrif helaeth y sylwadau'n ymwneud â phobl yn poeni am gael codwm a brifo eu hunain.
- Gan gyd-fynd â'r pwynt uchod, roedd nifer o'r cyfranogwyr yn nodi eu bod yn teimlo'n fwy diogel ar ôl cael gosod rhagofalon diogelwch fel gwasanaeth botwm coch a handlenni.

Gall gwybod pwy sydd ar gael i'w cefnogi fod yn hanner y frwydr i'r rheiny sy'n dioddef anableddau iechyd a chorfforol. Mae'r datganiad a ganlyn yn ceisio ennyn dealltwriaeth o'r sefyllfa o ran y cyfranogwyr o Ynys Môn: 'Gan feddwl am y gofal a'r cymorth a gawsoch, ydych chi'n cytuno â'r canlynol: Rydw i'n gwybod pwy i gysylltu â nhw am fy ngofal a'm cymorth'.

- Roedd 85% yn cytuno eu bod yn gwybod pwy i gysylltu â nhw am eu gofal a'u cymorth.
- Teimlodd 6% eu bod yn gwybod pwy i gysylltu â nhw weithiau.
- Nid oedd 5% yn gwybod pwy i gysylltu â nhw.
- 'Ddim yn gwybod' oedd ateb 4% ohonynt.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd nifer fawr o'r sylwadau ychwanegol yn datgelu'r modd y mae aelodau teulu'n sicrhau bod unigolion yn derbyn y gofal a'r cymorth y mae arnynt eu hangen.

Gan gyd-fynd â'r datganiad blaenorol, mae angen derbyn y cyngor iawn wrth gysylltu â gwasanaeth sy'n gyfrifol am roi gofal a chymorth. Felly'r datganiad nesaf oedd: 'Rydw i wedi cael y wybodaeth neu'r cyngor iawn pan oeddwn eu hangen'.

- Roedd 81% yn cytuno eu bod wedi derbyn y wybodaeth/cyngor iawn pan fo angen.
- Roedd 10% yn teimlo eu bod wedi derbyn y wybodaeth gywir weithiau.
- Nid oedd 3% yn teimlo eu bod yn derbyn y cyngor/gwybodaeth gywir pan fo angen.
- 'Ddim yn gwybod' oedd ateb 6% ohonynt.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd y thema yn yr achos hwn yn debyg i'r cwestiwn blaenorol. Mae llawer o'r cyfranogwyr yn dibynnu ar aelodau teulu i gael y wybodaeth iawn ar eu rhan.

Roedd y datganiad nesaf o fewn yr holiadur yn ceisio ennyn dealltwriaeth o faint o lais yr oedd cyfranogwyr yn ei gael y eu gofal. Y datganiad a ddefnyddiwyd oedd 'Rydw i wedi chwarae rhan weithredol mewn penderfyniadau o ran y modd y darparwyd fy ngofal a'm cymorth'.

- Roedd 83% yn cytuno â'r datganiad ac yn teimlo eu bod yn chwarae rhan weithredol yn y penderfyniadau a wnaed.
- Teimlodd 7% eu bod yn chwarae rhan yn y penderfyniadau weithiau.
- Roedd 4% yn anghytuno ac nid oeddynt yn teimlo eu bod yn chwarae rhan yn y penderfyniadau a wnaed o ran eu gofal a'u cymorth.
- 'Ddim yn gwybod' oedd ateb 6% ohonynt.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd bron bob un o'r sylwadau'n nodi eu bod naill ai'n ymwneud â'r penderfyniadau ynglŷn â'u gofal a'u cymorth bob amser, neu eu bod yn cael cefnogaeth gyda chymorth aelod teulu wrth wneud y penderfyniadau hyn.
- Roedd nifer fechan iawn o'r sylwadau'n cyfleu eu bod yn anhapus gan eu bod yn teimlo nad oeddynt wedi chwarae digon o ran yn y penderfyniadau.

Mae'r rheiny sydd â phroblemau iechyd ac anawsterau corfforol yn disgwyl cael eu trin yn deg a gydag urddas. Roedd y datganiad a ganlyn, 'Fe gefais fy nhrin gydag urddas a pharch' yn ceisio sicrhau mai dyna oedd y sefyllfa.

- Roedd 95% yn cytuno y cawsant eu trin gydag urddas a pharch.
- Teimlodd 4% ei bod yn cael eu trin â pharch weithiau.
- 'Ddim yn gwybod' oedd ateb 1% ohonynt.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd yr holl sylwadau'n mynegi'r modd yr oeddynt yn hapus gyda lefel y parch a'r urddas yr oeddynt yn ei derbyn gan eu rhwydweithiau cymorth.
- Fodd bynnag, roedd rhai sylwadau'n nodi eu bod yn cael eu cyfarch gan ddefnyddio'r enw neu deitl anghywir.

O safbwynt y Cyngor, mae sicrhau bod y cleientiaid yn hapus gyda'r gwasanaeth a dderbynnir ganddynt yn hollbwysig. Roedd y canlynol yn ceisio sicrhau mai dyna oedd y sefyllfa: 'Rydw i'n hapus gyda'r gofal a'r cymorth a dderbyniwyd gen i'.

- Nododd 88% o'r bobl eu bod yn hapus gyda'r gofal a'r cymorth a dderbyniwyd ganddynt.
- Mynegodd 9% eu bod yn hapus gyda'r cymorth a dderbyniwyd ganddynt weithiau.
- Roedd 1% o'r cyfranogwyr yn anhapus gyda'r gwasanaeth a dderbyniwyd ganddynt.
- 'Ddim yn gwybod' oedd ateb 2% ohonynt.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd y mwyafrif llethol o ymatebion y cyfranogwyr yn eu sylwadau'n gadarnhaol, gydag ystod eang o sylwadau'n amlygu pa mor ddiolchgar oeddynt am y cymorth a'r gofal a dderbyniwyd ganddynt.
- Roedd rhai o'r sylwadau'n nodi eu bod yn anhapus â rhai agweddau llai o'r gofal a dderbyniwyd ganddynt. Roedd y rhain fel arfer yn ymwneud â bod staff gofal heb fynd ar drywydd mater penodol.

Bwriad y cwestiwn olaf o fewn yr holiadur hwn oedd ennyn dealltwriaeth o oedrannau'r cyfranogwyr.

- Nododd 41% eu bod rhwng 65-84 oed.
- Roedd 28% rhwng 25-64 oed.
- Roedd 29% yn 85 mlwydd oed neu'n hŷn.
- Roedd 2% o'r cyfranogwyr rhwng 18-24 oed.

Casgliad ac argymhellion

Tra bo'r mwyafrif o'r ymatebwyr yn teimlo mai adref oedd y lle gorau iddynt, dylai'r Cyngor barhau i roi cymorth i ddinasyddion anabl gael byw mor annibynnol ag y bo modd, gan ystyried cryfderau a systemau cymorth y dinesydd. Mae hyn yn cynnwys eu cyfeirio ymlaen, a lle'n briodol, darparu addasiadau i alluogi dinasyddion i fyw adref am gyfnod hirach.

Dylai bod modd i ddinasyddion ag anableddau corfforol gymryd rhan mewn gweithgareddau cymunedol i hybu canlyniadau cadarnhaol o ran lles. Yn unol â hynny, dylai'r Cyngor gynnal a gwella ei adeiladau, trafnidiaeth a chyfleusterau hamdden fel eu bod yn addas ar gyfer bobl anabl, a bod modd eu defnyddio ledled y gymuned.

Roedd yr holiadur yn dangos bod presenoldeb o fewn y gymuned yn ffactor arwyddocaol o ran dinasyddion ag anableddau. Gan ystyried hyn, dylai'r Cyngor barhau i weithio gyda'r trydydd sector i gryfhau ei adnoddau cymunedol. Yn yr un modd, dylid hyrwyddo'r defnydd o'r Gymraeg i gefnogi dinasyddion nad ydynt yn siarad Cymraeg i integreiddio o fewn y gymuned.

Roedd yr holiadur yn awgrymu bod y mwyafrif o'r ymatebwyr yn hapus gyda'r cymorth a dderbynnir ganddynt gan aelodau teulu, ffrindiau, ynghyd â rhwydweithiau cymorth o fewn eu cymuned. Bydd y Cyngor yn parhau i weithio'n agos gyda dinasyddion i gyd-gynhyrchu'r hyn sy'n bwysig iddynt, gan ddefnyddio'r systemau cymorth sydd ganddynt ar waith. Lle bo angen cymorth ychwanegol, byddir yn cydweithio gyda'r dinesydd i ganfod opsiynau a chyfleoedd.

Cyfeiriwyd at ddiogelwch personol yn yr ymatebion, yn enwedig o ran yr ofn o gael codymau. ER mwyn lleihau'r pryder hwn, lle'n briodol, gallai dinasyddion y gellid canfod eu bod mewn perygl o gael codymau gael mynediad at dechnoleg teleofal i'w galluogi i geisio cymorth os ydynt yn cael codwm. Bydd y Cyngor yn parhau i weithio gydag asiantaethau sy'n bartneriaid, ynghyd â'r gymuned, i hybu'r agenda ddiogelu, ac i annog dinasyddion i fynd ati eu hunain i adrodd am unrhyw amheuan o ran achosion o gamdriniaeth neu achosion o gamdriniaeth a ganfuwyd.

Codwyd y mater o fyw'n annibynnol a mynediad at y gymuned yn yr holiadur fel ffactor a oedd o bwys i ddinasyddion yr ynys. Bydd yr Awdurdod Lleol yn parhau i asesu anghenion unigolion a theuluoedd er mwyn rhoi cymorth i fyw'n annibynnol trwy ymagwedd sy'n ystyried pob grŵp oedran. Y nod yw galluogi pobl i leihau'r risg o iechyd a lles gwael trwy gymorth o fewn y gymuned ac ymyrraeth gynnar.

Tra bo'r mwyafrif helaeth o ddinasyddion yn gwybod pwy i gysylltu â hwy ynglŷn â'u hanghenion o ran gofal a chymorth, roedd canran fechan yn dal i fod yn ansicr. Bydd yr Awdurdod Lleol yn sicrhau bod ein fframwaith gwybodaeth, cyngor a chymorth ar waith i gefnogi cleientiaid ac i'w cyfeirio ymlaen at y gweithiwr proffesiynol, asiantaeth neu'r trydydd sector. Cyflenwir hyn weithiau i'r dinesydd neu i'r aelod teulu / ffrind sy'n ei gynrychioli.

Roedd yr holiadur yn nodi bod y mwyafrif helaeth o gyfranogwyr yn chwarae rhan weithredol yn y cynllunio ar gyfer eu gofal a'r hyn a oedd o bwysig iddynt. Mae hyn yn golygu gweithio'n agos â dinasyddion sydd â'r capasiti meddyliol i chwarae rhan yn y penderfyniadau o ran cynllunio a chyflenwi eu hanghenion o ran cymorth.

I raddau helaeth iawn, roedd y dinasyddion yn adrodd eu bod yn cael eu trin â pharch ac urddas. Yn yr un modd, roedd y mwyafrif o'r dinasyddion yn fodlon gyda model y cymorth a dderbyniwyd ganddynt.

Blaenoriaethau

1. Cryfhau'r defnydd o daliadau uniongyrchol i gyflenwi gofal cymdeithasol a fydd yn hybu annibyniaeth ac yn rhoi mwy o ddewis i'r dinesydd os oes ganddynt anghenion cymwys o ran gofal a chymorth. Bydd hyn yn grymuso'r dinesydd i adeiladu ar ei gyflawniadau a'i ddatrysiadau ei hun.
2. Gwneud adeiladau a chyfleusterau a redir gan yr Awdurdod Lleol yn fannau sy'n addas i bobl ag anableddau y gellir eu defnyddio gan y gymuned.

Namau ar y synhwyrâu

Ynglŷn â'r bennod hon

Cyngor Lleol	Nifer amcangyfrifedig sydd â nam ar ddau synnwyr	Y gyfradd sydd â nam ar ddau synnwyr
Ynys Môn	560	800
Gwynedd	910	731
Conwy	1,070	913
Sir Ddinbych	710	742
Sir y Fflint	1,040	666
Wrecsam	880	647
Gogledd Cymru	5,170	739
Cymru	21,300	676

Ffynhonnell: Offeryn data'r RNIB am rai sydd wedi colli eu golwg, fersiwn 4.3.1

Mae namau gweledol yn cael effaith ddinistriol ar bobl o bob oed sy'n golygu bod angen iddynt newid eu ffordd o fyw a chael eu hadsefydlu er mwyn addasu i'r golled. Mae data'n awgrymu y bydd poblogaeth sy'n heneiddio'n gweld cynnydd yn nifer y rheiny sy'n gorfod addasu i golli eu golwg a/neu eu clyw, ac mae angen i ni gael gwasanaethau digonol ar waith i gefnogi pobl i fyw bywyd da gyda'r namau sydd ganddynt ar eu synhwyrâu.

Ystyrir bod rôl arbenigol y Swyddog Adsefydlu Nam ar y Golwg (ROVI) yn amhrisiadwy o ran meithrin hyder unigolion, gan ddarparu cymorth emosiynol, adennill sgiliau a gollwyd, dysgu sgiliau newydd a chynnal annibyniaeth yn ôl dewis personol. Mae ymyriadau'n ceisio galluogi pobl sydd wedi'u heffeithio gan nam ar y golwg i fyw'n ddiogel ac i gyfrannu o fewn y gymdeithas fel dinasyddion gweithredol.

Trwy bartneriaeth hirdymor gyda Chymdeithas y Deillion Gogledd Cymru, mae Ynys Môn yn cyflogi Swyddog Adsefydlu sy'n darparu cymorth ledled yr ynys i unigolion a effeithir gan nam ar y golwg. Mae'r swydd yn cefnogi'r Timau Adnoddau Cymunedol amlddisgyblaethol (CRT) sy'n esblygu, ynghyd â'r gwasanaethau plant, gyda rhaglenni asesu ac adsefydlu arbenigol yn dilyn derbyn Tystysgrif Nam ar y Golwg (CVI) gan Ophthalmolegydd a leolir mewn ysbty.

Ategir ymyriadau gan **Ddeddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) 2014** sy'n rhoi dyletswydd statudol ar Awdurdodau Lleol i ddarparu ymagwedd ataliol at ddiwallu anghenion unigol a lleihau effeithiau namau ar y synhwyrâu ar fywyd unigolion a'u teuluoedd.

Mae adsefydlu'n allweddol i alluogi pobl i addasu i nam ar y synhwyrâu. Cefnogir unigolion i ddysgu dulliau newydd o gyflawni tasgau a chael eu cyflwyno i ystod o offer a thechnegau er mwyn osgoi anaf personol a hybu eu hymdeimlad o iechyd a lles.

Gyda'r disgwyl y bydd nifer y bobl ddall a rhannol ddall yn cynyddu'n sylweddol yng Nghymru, o **121,000 i 146,000 erbyn 2030 (20%)** mae'n bwysig i bartneriaid sy'n comisiynu gwasanaethau a darparwyr trydydd sector ystyried a datblygu strategaeth gomisiynu i fynd i'r afael â'r her hon.

Bydd angen i ni adolygu'r gwasanaethau mwy arbenigol a ddarperir ar hyn o bryd, ynghyd ag ystyried cynllunio a hyfforddi'r gweithlu, adolygu a chodi ymwybyddiaeth o'r wybodaeth a'r cyngor sydd ar gael ledled y rhanbarth i sicrhau bod pobl yn derbyn cymorth mewn modd amserol. Cydnabyddir bod y prinder Swyddogion Adsefydlu sy'n siarad Cymraeg ar draws Cymru yn her, fodd bynnag nid yw hyn yn broblem ar lefel leol ar hyn o bryd.

Fel rhan o gynllunio ar gyfer olyniaeth o fewn y gweithlu, mae Cymdeithas y Deillion Gogledd Cymru yn ddiweddar wedi recriwtio 2 hyfforddai i sicrhau parhad busnes ar gyfer yr Awdurdodau Lleol ledled Gwynedd ac Ynys Môn, mewn cydnabyddiaeth o'r galw cynyddol a'r ffaith bod ein ROVI lleol yn ymdeol yn fuan. Rhagwelir y bydd hyfforddeiaethau'n sicrhau parhad cyflenwad gwasanaeth dwyieithog, ac mae'n cefnogi cyfnod pontio rhwydd rhwng swyddogion, gan liniaru unrhyw effeithiau negyddol ar y gwasanaeth a gyflenwir.

Ym mam rhanddeiliaid allweddol, mae pwysigrwydd datblygu amgylcheddau adeiledig sy'n llwyr werthfawrogi effaith namau ar y synhwyr, ynghyd â'r angen i ddatblygu llety pwrpasol, darpariaeth trafnidiaeth hygyrch a mynediad at gyfleoedd cymdeithasol a hamdden yn angenrheidiol, ac yn rhan annatod o unrhyw ddatblygiadau o ran gwasanaethau ynghyd â mentrau lleol. Mae gwasanaethau statudol wedi croesawu'r cysyniad ac yn gofalu eu bod yn sicrhau eu bod yn ymgynghori â phartneriaid arbenigol, ac yn meithrin cydweithio wrth gychwyn unrhyw ddatblygiadau a gyflwynir i'r Cyngor a'r Bwrdd lechyd yn fewnol ac yn allanol.

Mae ymchwil yn awgrymu bod cysylltiad cryf rhwng namau ar y golwg a phobl yn cael codymau ac yn torri eu clun, gyda'r data'n amlygu bod nifer y codymau ymhlith pobl hŷn â nam ar y golwg yn **1.7 gwaith yn uwch, a bod nifer y rhai sy'n torri eu clun yn 1.9 gwaith yn uwch na hynny o fewn y boblogaeth hŷn yn gyffredinol**. Gall asesiad o ddiogelwch y cartref ac addasiadau sy'n cyd-fynd a chyflwyno strategaethau ymdopi arwain at **ostyngiad o 41% o ran y risgiau**. Bydd ymyriadau a strategaethau ataliol ar lefel leol yn hybu gostyngiad yn y niferoedd, sy'n arwain at effaith gadarnhaol ar fywydau pobl, a bydd yn cyflenwi arbedion o ran costau o fewn y system gyfan.

Mae'r 'British Medical Journal' yn nodi bod pobl hŷn sydd wedi colli eu golwg yn 3 gwaith mwy tebygol o deimlo'n ynysig neu'n isel o ganlyniad i namau ar y synhwyr sy'n arwain at gymhlethdodau o ran problemau o ran iechyd a lles. Cydnabyddir yr angen i sicrhau bod pob ymarferydd iechyd a gofal cymdeithasol yn sensitif i effaith namau ar y synhwyr fel rhan o asesiad gofal a chymorth, gyda hyfforddiant arbenigol ychwanegol yn cael ei nodi fel modd o wella arferion gorau.

Cydnabyddir bod y prinder o ran ymarferwyr a gofawyr sydd wedi'u hyfforddi yn laith Arwyddion Prydain (BSL) o fewn y gweithlu iechyd a gofal cymdeithasol – yn enwedig mewn cartrefi gofal – yn faes i'w ddatblygu ymhellach, ac fe'i hystyrir fel rhan o gynllun gweithredu lleol i gwrdd â'r cynnydd a ragwelir o ran y galw am wasanaeth.

Mae adborth ynghylch bodlonrwydd defnyddwyr ynghyd â dulliau mesur canlyniadau yn sicrhau bod y cyflenwad o wasanaethau'n parhau i gwrdd â'r gofynion ac yn cyd-fynd dyheadau unigolion o ran cynnal cyflogaeth, bywyd teuluol, hyfywedd ariannol ac iechyd a lles wrth addasu i effaith namau ar y synhwyr. Mae offeryn mesur canlyniadau a fabwysiadwyd yn lleol yn mesur datblygiadau personol ar ddechrau ymyriadau a 4 mis ar ôl rhoi ymyriadau ar waith.

Mae Cymdeithas y Deillion Gogledd Cymru, mewn partneriaeth â'r Awdurdod Lleol, wedi prif ffrydio adborth ynghylch bodlonrwydd defnyddwyr fel cyfle parhaus i ddatblygu'r gwasanaeth, ac mae ganddynt ddarpariaeth sy'n darparu cyswllt dynodedig rheolaidd mewn modd rhagweithiol, gyda'r holl unigolion cofrestredig yn hyrwyddo lles – sy'n wasanaeth gwerthfawr iawn.

Mae Covid wedi cael effaith sylweddol ar nifer yr atgyfeiriadau newydd, fodd bynnag, rydym wedi parhau i gysylltu ag unigolion yn rheolaidd ac yn cynnal asesiadau yn y cartref yn seiliedig ag asesu risg ac yn unol â rheoliadau Covid. Mae effaith Covid wedi gwneud pobl yn fwy agored i niwed o ran teimlo'n ynysig a phroblemau iechyd meddwl a adroddir gan unigolion sydd â nam ar y synhwyr, ac mae'r defnydd o fasgiau wyneb wedi rhwystro gallu pobl sy'n dibynnu ar laith Arwyddion Prydain fel cyfrwng cyfathrebu i ddehongli deialog yn iawn.

Mae ymchwil RNIB Cymru'n nodi bod **“66% o unigolion dall a rhannol ddall sydd wedi ymateb i arolwg yn teimlo'n llai annibynnol bellach o gymharu â chyn y cyfnod clo”**.

Mae'r defnydd o dechnoleg gwybodaeth yn ystod y pandemig wedi darparu dull newydd o gynnal asesiadau a chynnig cyfleoedd i gymdeithasu ac ymgysylltu ar gyfer unigolion sy'n teimlo'n ynysig. Bydd hyn yn wasanaeth ychwanegol a fydd ar gael yn y dyfodol, a gefnogir gan staff dynodedig o fewn Cymdeithas y Deillion Gogledd Cymru trwy fynediad at IPads, cyfrifiaduron llechen a hyfforddiant TG.

Beth yr ydym yn ei wybod am y boblogaeth

- O ran pobl anabl sydd â **namau corfforol/ar y synhwyrau heb nam gweledol** rydym yn gwybod, yn 2015, mai nifer y bobl a ddaeth o dan y categori hwn oedd tua 1,950. Fodd bynnag, yn 2018/19, roedd y ffigur hwn wedi gostwng yn aruthrol, gyda nifer y bobl sy'n dod o dan yr ystadegyn hwn bellach yn ddim ond 1,012.
- Yn 2021, gwyddwn fod nifer y **bobl sy'n byw â nam ar y golwg** yn tua 2,960 ym Môn, gyda 2,560 o'r nifer honno'n rhai sy'n rhannol ddall, a'r 400 sy'n weddill yn ddall.
- **Proffil oedran pobl sy'n byw â nam ar y golwg yw:** 18 - 64 (460); 65 - 74 (650); 75 - 84 (890); 85 + (940).
- Yn 2021, roedd 428 o bobl wedi'u **cofrestru'n ddall neu'n rhannol ddall**.
- O ran **dirywiad macwlaidd sy'n gysylltiedig â henaint (AMD)**, rydym yn gwybod, yn 2021, bod 4,070 o bobl yn byw gan ddiodef AMD; 310 gydag AMD 'sych, cam hwyr'; 640 yn byw gydag AMD 'gwlyb, cam hwyr'; 900 gydag AMD 'cam hwyr cyfun'.
- Yn 2021, amcangyfrifwyd mai **nifer y bobl sy'n byw gyda chataract** yw 1,010.
- Yn 2021, o ran **glawcoma**, amcangyfrifir bod 1,560 o bobl yn byw gyda gorbwysedd ocwlar, a bod gan 950 o bobl eraill glawcomau.
- O ran **clefyd diabetig y llygaid**, roedd 1,400 o bobl yn byw gyda retinopatheg diabetig. O'r rhain, roedd 130 yn dioddef retinopatheg diabetig difrifol yn 2021.

Beth y mae pobl yn ei ddweud wrthym?

Roedd ymatebwyr i'r arolwg ymgysylltu rhanbarthol yn dweud eu bod yn meddwl bod y Gwasanaeth Iechyd Hygyrch a gwaith BIPBC o ran amrywiaeth yn gweithio'n dda, yn ogystal â'r ddarpariaeth o gymhorthion, addasiadau a'r gwasanaeth cyfeillio a gynigir gan y prosiect Byw'n Dda Gyda Nam ar y Clyw/'Live Well with Hearing Loss'. Nododd darparwr gwasanaeth bod gwaith partneriaeth gydag adrannau gwasanaethau cymdeithasol lleol a sefydliadau trydydd sector yn gryf, sy'n cefnogi'r cyflenwad o ystod eang o wasanaethau o ansawdd, ynghyd â rhwydweithio a rhannu arferion da.

Fodd bynnag, roedd adborth yn awgrymu bod meysydd y gellir eu gwella o ran pobl â nam ar y synhwyrau, a oedd yn cynnwys mynediad at wybodaeth, ac mae darparu cyngor mewn fformatau amgen yn her fawr i ddefnyddwyr gwasanaeth â namau ar y synhwyrau, yn enwedig gwybodaeth gan awdurdodau lleol a'r GIG. Nid yw deunydd wedi'i argraffu yn briodol i lawer, tra bo'r cynnydd mewn mynediad ar-lein yn unig i wasanaethau a gwybodaeth yn rhwystr mawr i eraill.

O ran pobl fyddar yng Ngogledd Cymru, disgrifir bod y ddarpariaeth o wybodaeth, cyngor a chymorth (IAA) yn '*loter cod post*', lle gall rhai pobl gael mynediad at gymorth o ddydd Llun i ddydd Gwener, o 9 o'r gloch y bore i 5 o'r gloch yr hwyr, tra bo eraill wedi'u cyfyngu i rai dyddiau'r wythnos. Yn fwy

cyffredinol, mae pobl ddall yn ei chael yn anodd cael mynediad at lawer o weithgareddau, gan nad oes unrhyw ddarpariaeth i hwyluso cyfathrebu.

Unwaith eto, mae diffyg staff gofal yn bryder, sy'n golygu y darperir gofal ar adeg sy'n addas i'r asiantaeth ofal, yn hytrach na phan fo'r cleient ei angen, ac nid oes darpariaeth bob amser i gymryd lle staff sy'n absennol oherwydd salwch neu wyliau.

Gwasanaethau GIG – Iechyd Cyffredinol

Beth sy'n gweithio'n dda

Gwnaeth rhywfaint o ymatebwyr sylwadau ar y gwasanaethau iechyd sy'n gweithio'n dda. Amlygwyd pwyntiau a ganlyn ganddynt:

- Mae gweithwyr gofal cymdeithasol yn gwerthfawrogi eu cydweithrediad agos â gweithwyr iechyd sylfaenol.
- Roedd llawer yn ddiolchgar am y cymorth gan iechyd yr amgylchedd a'r gwasanaeth GIG yn ystod y pandemig.
- Roedd gweithwyr gofal yn adrodd bod gwasanaethau iechyd i bobl ifanc yn gweithio'n dda i sicrhau eu bod yn derbyn y cymorth a'r cyngor cywir o ran iechyd, yn enwedig o safbwynt cyngor iechyd rhyw, cofrestru â meddyg teulu ac atgyfeirio i Wasanaethau Deintyddol Cymunedol.

Beth sydd angen ei wella

Soniwyd bod angen gwella ystod o wasanaethau, gan gynnwys:

- Gwell cymorth diwedd oes, yn enwedig yn ystod y nos.
- Mae cynhyrchion ymataliaeth ('continence') o ansawdd wael iawn ac yn aml defnyddir mwy nag a ragwelir.
- Dylai therapyddion lleferydd ac iaith roi mwy o amser i blant dieiriau.
- Gwella mynediad pobl hŷn at ofal deintyddol i osgoi effaith cyflyrau'r geg a phroblemau deintyddol. Mae hyn yn cynnwys preswylwyr cartrefi gofal sy'n derbyn gofal deintyddol yn eu cartref gofal.
- Mae Gwasanaethau Aelodau Artiffisial a Chyfarpar yn her i'w defnyddio ac yn araf iawn yn ymateb.
- Gwneud mwy o ddefnydd o wasanaethau teleofal i atal mynediad i'r ysbyty a gwella cynllunio ar gyfer rhyddhau cleifion ac ymweliadau gan nyrsys ardal.
- Annog staff cartrefi gofal i gael brechiadau COVID.
- Roedd rhai aelodau staff iechyd yn dweud bod systemau cyfrifiadurol sy'n gweithio'n wael yn cael effaith negyddol ar eu gallu i ddarparu gwasanaeth o ansawdd.

Adolygiad o'r gwasanaethau a ddarperir ar hyn o bryd

Llwybrau Gweithredol

Caiff pobl â nam ar y golwg eu cofrestru gan Awdurdodau Lleol yn dilyn ardystiad gan Ophthalmolegydd. Mae'r Dystysgrif Nam ar y Golwg (CVI) yn nodi graddau'r nam, a thra bo cofrestru'n wirfoddol, gall ddarparu mynediad at asesiad ar gyfer gwasanaethau cymdeithasol yn ogystal ag asesiad gan y Swyddog Adsefydlu.

Ceir llwybrau sydd wedi'u hen sefydlu i gymorth cymunedol a gan y trydydd sector. Fodd bynnag, rydym yn cydnabod yr angen i godi ymwybyddiaeth ymhlith ymarferwyr rheng flaen o fewn yr economi iechyd o fudd presgripsiynu cymdeithasol fel llwybr o ran ymarfer gofal sylfaenol.

Bydd y Swyddog Adsefydlu'n cynnal asesiad a fydd yn rhoi sylw i Gyfeiriadedd ('Orientation'), Symudedd, Byw'n Annibynnol a Sgiliau Cyfathrebu, ynghyd ag unrhyw anghenion amlwg o ran gofal a chymorth gan ddefnyddio'r fframwaith asesu rheoli gofal 'Beth sy'n Bwysig' cenedlaethol. Gall hyn arwain at amrywiaeth o gymorth, e.e. rhaglen adsefydlu, buddion ariannol, addasu'r cartref, mynediad at waith a chyfleoedd hamdden.

Swyddogion Adsefydlu ar gyfer Namau ar y Golwg

Mynd i'r afael ag argyfwng o ran y gweithlu yng Nghymru

Yn nhermau atgyfeiriadau i Betsi Cadwaladr, o safbwynt Ynys Môn, roedd yn dangos y canlynol:

- Hunan-atgyfeirio: mae'r unigolyn yn mynd trwy'r ganolfan alwadau. Mae'n cwblhau'r sgwrs Beth sy'n Bwysig cyn iddo fynd at y ROVI.
- CVI: yn mynd i'r SPoA ac fe'i cyfeirir at y ROVI. Mae'r ROVI yn cynnal ymweliad o ganlyniad i'r CVI. Ceir ôl-groniad o ymweliadau ar gyfer cofrestru cleientiaid ar hyn o bryd. Cydnabyddir, os nad yw'r ROVI yn cynnal ymweliad y gallai fethu pethau.
- ECLO: yn cwblhau data craidd ffurflen Beth sy'n Bwysig yr awdurdod lleol. Anfonir hon at yr awdurdod ac wedyn ymlaen at y ROVI.
- LVSW: Mae Optometrydd yn cwblhau ffurflen Beth sy'n Bwysig ac yn ei hanfon at SPoA yr Awdurdod Lleol, sydd wedyn yn ei hanfon ymlaen at y ROVI. Ymweliadau Cartref - gall yr optometrydd ffonio'r ROVI yn uniongyrchol.

Atodiad 1 – Llwybrau Gweithredol

Casgliad ac argymhellion

Datblygiadau o ran Gwasanaethau

1. Hyrwyddo ymwybyddiaeth o rôl y Swyddog Adsefydlu ymhlith ymarferwyr iechyd a gofal cymdeithasol cysylltiedig â'r cyhoedd.
2. Darparu hyfforddiant BSL i ddarparwyr gofal iechyd a gofal cymdeithasol rheng flaen dynodedig.
3. Datblygu cyfleoedd pellach o ran cyflogaeth a gwella cysylltiadau i greu mentrau gwaith cyflogedig a gwirfoddol lleol.
4. Datblygu rhaglen hyfforddiant arbenigol ar gyfer staff adsefydlu a darparwyr gofal.
5. Sicrhau bod taflenni gwybodaeth, cylchlythyrau a manylion o ran sut i gael mynediad at wasanaethau ar gael yn eang.
6. Defnyddio adborth o ran bodlonrwydd defnyddwyr i ganfod bylchau mewn gwasanaethau sy'n llywio cynllun datblygu ar gyfer gwasanaethau lleol.
7. Parhau i weithio mewn partneriaeth â darparwyr cymunedol ac yn y trydydd sector fel elfen annatod o strategaeth ymyrraeth gynnar ac ataliol.
8. Gan gydnabod y gall pobl sydd â namau ar y synhwyrâu fod yn agored i gamdriniaeth o fewn y gymuned, codi ymwybyddiaeth y fewn y gymuned o weithdrefnau diogelu.
9. Hybu mewnbwn gan y ROVI i wasanaethau Anableddau Dysgu a Dementia.
10. Ystyried capasiti'r ROVI o ran cwrdd â'r galw a ragwelir.

Dallfyddardod

Dallfyddardod yw lle mae rhywun wedi colli eu golwg a'u clyw i raddau sy'n effeithio cyfathrebu, symudedd a'r gallu i gael mynediad at wybodaeth, a gall ddirywio dros gyfnod o amser. Cyfeirir at ddallfyddardod yn aml fel 'nam ar clyw a'r golwg' neu 'nam ar ddau synnwyr'.

Amcangyfrifir bod bron i 400,000 o bobl ddallfyddar yn y DU, a disgwylir y bydd yn cynyddu i 600,000 erbyn 2030 oherwydd y boblogaeth sy'n heneiddio. Mae dallfyddardod yn effeithio pobl o bob oed, gan gynnwys plant a phobl ifanc, fodd bynnag, mae'n fwy cyffredin mewn pobl hŷn.

Yn 2017, cyhoeddodd Llywodraeth Cymru Fframwaith Gweithredu i Gymru ar gyfer pobl sy'n fyddar neu sy'n byw â cholled clyw, ac rydym yn chwarae rhan yn y cynllun gweithredu rhanbarthol.

Mae'r Cyngor yn cydymffurfio â gofynion o ran rhoi cymorth i bobl gael mynediad at wasanaethau, gan ddarparu cymorth i gyfathrebu trwy systemau dolen sain i rai sy'n drwm eu clyw, gyda staff yn cael eu hyfforddi i ymateb i anghenion amlwg. Ceir aelod staff o fewn y Gwasanaethau Cymdeithasol sydd wedi'i hyfforddi mewn BSL, sydd ar gael i roi cymorth fel y bo angen.

Mae'r niferoedd o bobl a gofrestrir yn Fyddar/Ddall ar yr ynys ar hyn o bryd yn isel, fodd bynnag, efallai nad yw hyn yn adlewyrchu'r data cywir gan y gall unigolion ddewis i beidio â chofrestru.

Caiff atgyfeiriadau eu cyfeirio at ddarparwyr arbenigol a leolir ar lefel ranbarthol sydd â gweithwyr allweddol sy'n gweithio'n agos â'r asiantaeth atgyfeirio yn ystod yr asesiad a'r broses ymyrraeth ddilynol.

Mae gennym sianelau sydd wedi'u hen sefydlu ar gyfer atgyfeirio i asiantaethau arbenigol ac allanol er mwyn rhoi cymorth i'r boblogaeth leol, e.e. Sense Cymru, Deafblind UK, Cymdeithas y Byddar Gogledd Cymru a'r RNIB.

O ran gwasanaethau a ddarperir i blant a phobl ifanc ag anableddau lluosog, fe'u darperir ar sail unigol, a chynhelir asesiadau o'r synhwyrâu'n bennaf, o ran golau, arogl, cyffyrddiad a thymheredd.

Mae'r ysgol arbenigol yn yr ardal wedi'i hadeiladu'n bwrpasol ac mae ganddi ystafelloedd therapi a synhwyrdd integredig ag ystod o offer arbenigol, pwll hydrotherapi a gardd synhwyrdd.

Bydd canolbwyntio ar 'beth sy'n bwysig' i unigolyn yn cynorthwyo i fynd i'r afael â'r agweddau ehangach trwy barhau i weithio mewn partneriaethau â phobl, teuluoedd, y trydydd sector a'r sector annibynnol, yn ogystal â gwasanaethau cyhoeddus eraill.

Blaenoriaethau o ran Gwasanaeth

1. Bwriadwn ganolbwyntio ar atal ac ymyrryd yn fuan, gan godi ymwybyddiaeth o fuddion ffordd iach o fyw, y ddarpariaeth o wybodaeth dda ac argaeledd cyngor er mwyn cael mynediad at asesiadau cynnar a hybu annibyniaeth.
2. Datblygu darpariaeth ymhellach ynghyd â mynediad at wasanaethau arbenigol, hyfforddiant i staff cymorth a chodi ymwybyddiaeth o wasanaethau arbenigol sydd ar gael yn lleol i roi cymorth i unigolion sydd â namau ar y synhwyrâu.
3. Byddwn yn adolygu'r angen i'n gwasanaethau mwy arbenigol ddarparu gofal yn nes at adref lle'n bosibl, ac yn sicrhau mynediad at gymorth mewn modd amserol. Ar hyn o bryd, lleolir gwasanaethau i rai sy'n drwm eu clyw y tu allan i'r sir, a thra bo'r rheiny'n effeithiol o ran y modd y maent yn ymateb, ceir goblygiadau i breswylwyr lleol o ran teithio.
4. Gwella mecanweithiau casglu data ledled rhanbarth y Gorllewin er mwyn deall anghenion lleol a darparu data cymharol ar lefel Cymru gyfan.
5. Gwella cymorth i ofalwyr anffurfiol a chyfeirio ymlaen at sefydliadau, e.e. Deaf/Blind UK, i gael mynediad at wybodaeth, cyngor ac offer arbenigol, ynghyd â gwasanaethau cyfeillio a chymorth emosiynol.
6. Cyflenwi sesiynau hyfforddi i staff i godi ymwybyddiaeth o fyddardod.
7. Darparu mwy o Therapyddion Lleferydd ac laith.

Anableddau dysgu

Ynghylch y bennod hon

Mae'r bennod hon yn edrych ar y sefyllfa o ran anghenion y boblogaeth ag anableddau dysgu ym Môn, ynghyd â beth y maent yn ei ddweud wrthym am wasanaethau. Defnyddir y term anabledd dysgu i ddisgrifio unigolyn:

- Y mae ei allu i ddeall gwybodaeth newydd neu gymhleth, neu i ddysgu sgiliau newydd, wedi'i leihau'n sylweddol (nam ar ei ddeallusrwydd) a/neu
- Y mae ei allu i ymdopi ar ei ben ei hun wedi'i leihau (nam ar ei allu i addasu ei weithredoedd), ers cyn iddo droi'n oedolyn, ac y mae hyn yn effeithio'n barhaus ar ei ddatblygiad

Amcangyfrifir bod gan 2% o'r boblogaeth anabledd dysgu ond ni chafodd nifer fawr o'r rhain eu hasesu ac nid ydynt yn derbyn gwasanaethau.

Beth yr ydym yn ei wybod am y boblogaeth

- Rydym yn gwybod bod **nifer yr oedolion ar y gofrestr anableddau dysgu** wedi cynyddu ers 2015. Yn 2018-19, roedd nifer yr oedolion ym Môn sydd ar y gofrestr anableddau dysgu wedi cynyddu o 303 yn 2015 i 322.
- Roedd **nifer yr oedolion 18-64 a oedd yn derbyn gwasanaethau anabledd dysgu** wedi cynyddu hefyd ers 2015. Yn 2018-19, ceir tua 264 o unigolion rhwng 18-64 oed sy'n derbyn gwasanaethau anabledd dysgu. Mae hyn yn gynydd sylweddol, o ystyried mai 180 oedd y nifer yn 2015.
- Fodd bynnag, **mae nifer yr oedolion 65+ sy'n derbyn gwasanaethau anabledd dysgu** wedi gostwng ers 2015. Nifer yr oedolion 65+ a oedd yn derbyn gwasanaethau anabledd dysgu yn 2015 oedd 27. Yn 2018-19, dim ond 22 o bobl sy'n dod o dan y categori hwn.
- **Nifer amcangyfrifedig y bobl ag anabledd dysgu sy'n byw gyda gofawyr 60+** oedd 27 yn 2016. Yn 2018-19, roedd hyn wedi gostwng, gyda nifer y bobl o dan y categori hwn yn 11. Fodd bynnag, dylid nodi bod bob un o'r 11 yn 2018-19 yn 65+.

Beth y mae pobl yn ei ddweud wrthym?

Pontio i fod yn Oedolion (Cymorth)

O fewn canlyniadau'r holiadur, nodwyd, o ran y rheiny sydd â diagnosis o anabledd dysgu, eu bod angen mwy o gymorth i bontio i fyd gwaith ac i fod yn oedolion. Nodir isod rhai o'r sylwadau a wnaed gan y defnyddwyr gwasanaeth neu'r gofawyr:

Teimlodd ID 227 bod angen rhoi mwy o sylw i gamau ataliol, ynghyd â chymorth parhaus wrth bontio i wasanaethau oedolion. Teimlwyd y dylid gwneud hyn trwy welliannau o safbwynt gwaith tîm a chysylltiadau â phlant ag anghenion cymhleth.

Nododd ID 299 bod cynnwys pobl yn y gwaith o gyd-ddylunio gwasanaethau gofal a chymorth yn dal i fod yn faes sydd angen ei wella. Ychwanegwyd y pwynt na chafwyd fawr o gynnydd yn nhermau integreiddio gwasanaethau iechyd a gofal cymdeithasol i'r rheiny sy'n dioddef anabledd dysgu.

Mae ID 229 yn ychwanegu eu bod yn teimlo nad oes llwybr clir i waith ar gyfer pobl ag anabledd dysgu, gyda 'gwasanaethau cyflogaeth â chymorth bylchog' sydd i fod i alluogi pobl i gael gwaith cyflogedig ystyrlon. Yn olaf, nodwyd ganddynt fod gan awdurdodau lleol rôl allweddol i'w chwarae yn y cyswllt hwn, fodd bynnag, dim ond ychydig iawn o bobl ag anabledd dysgu a gyflogir ar hyn o bryd.

Unwaith eto, amlygodd ID 296 y pwynt bod ar bobl ag anableddau dysgu angen cymorth i'w helpu i ddod yn annibynnol o eraill. Ychwanegwyd ganddynt, trwy eu helpu i ddod yn fwy annibynnol, mae'n eu grymuso i wneud eu dewisiadau eu hunain. Yn ei hanfod, mae'n ymwneud â meithrin yr hyder y mae arnynt ei angen i ddefnyddio eu llais eu hunain i wneud y penderfyniadau a'r dewisiadau ar gyfer eu dyfodol eu hunain.

Adolygiad o'r gwasanaethau a ddarperir ar hyn o bryd

Adborth o Sesiynau Ymgysylltu ynglŷn â'r Strategaeth Cyfleoedd Dydd

Fel rhan o ddatblygu Strategaeth Cyfleoedd Dydd ar gyfer Ynys Môn, cwblhawyd sesiwn ymgynghori ac ymgysylltu, a datblygwyd strategaeth, a'r prif feysydd y nodwyd eu bod yn bwysig i bobl oedd:

Mae bobl eisiau cyfleoedd da yn ystod y dydd:

Roedd y cyfranogwyr yn cytuno y byddant yn hoffi gweld rhagor o gyfleoedd da yn ystod y dydd. At ei gilydd, mae derbynyddion gwasanaethau eisiau mwy o bethau i'w gwneud, "mae'n dda cael digon o bethau i'w gwneud", ond y cafeat o ran hynny yw eu bod yn siarad am hynny yn nhermau "gwneud mwy o bethau yma". Unwaith eto, mae'n ymwneud â symud y ddealltwriaeth tuag at beth yw nod "cyfleoedd dydd". Pan fo'r sgwrs yn symud tuag at feddwl am gyfleoedd ehangach y tu hwnt i "yma", mae'n diddorol gweld yr amheuan sy'n codi mewn nifer o bobl. Os bydd pobl yn cael mwy o gyfleoedd, byddant yn ofni eu bod am "golli allan" ar yr hyn sydd ganddynt eisoes. Ceir enghreifftiau di-rif o bobl sy'n dweud wrthym ac yn dangos beth maent yn ei wneud ar hyn o bryd, ynghyd â pham y maent yn mwynhau ac yn gwerthfawrogi hynny - mewn modd sy'n croestorri ac yn cyd-fynd â'r pwyntiau yn y cynllun hwn. Ac maent eisiau rhagor o'r mathau hyn o bethau.

Mae pobl eisiau gallu dewis beth y maent yn ei wneud:

Cawsom weld a chlywed am lawer o ddewis o ran y cyfleoedd y mae pobl yn eu cael eisoes. Cawsom weld a chlywed am unigolion yn cael cynnig gwneud llawer o bethau gwahanol, arloesol a diddorol. Unwaith eto, mae pobl yn amharod i wneud pethau os oes dewis, oherwydd eu bod yn meddwl, trwy ddewis rhywbeth gwahanol, eu bod efallai am gollir hyn sydd ganddynt eisoes y maent yn ei werthfawrogi.

Roedd yn ddiddorol nodi, yn lle mae'r weledigaeth yn dweud:

"Hyrwyddo Taliadau Uniongyrchol er mwyn i unigolion gael y cyfle i gael rhagor o ddewis a rheolaeth dros y modd y diwallir eu hanghenion o ran cymorth"

Mai ychydig iawn o ddealltwriaeth oedd yna o hyn, hyd yn oed ymhlith y rheiny (yr ydym yn gwybod) sy'n eu derbyn. Yn yr un modd, roedd cryn nifer o bobl yn teimlo eu bod wedi cael profiadau drwg gyda Taliadau Uniongyrchol yn y gorffennol. Hefyd, nid oedd nifer o unigolion yn ymwybodol o sut i gael gwybod efallai am bethau y tu hwnt i'r hyn y maent yn ei wneud, "nid oes unrhyw le sy'n rhoi gwybod i chi beth arall sy'n digwydd". Efallai nad yw hyn yn wir, ond dywedwyd hyn sawl gwaith, a phan ddywedasom "mae X yn cael ei gynnal yma", "Doeddwn i ddim yn gwybod hynny" oedd yr ymateb.

Mae pobl eisiau dysgu pethau newydd:

Gallai unigolion gyfeirio at lawer o bethau a wneir ganddynt sy'n dysgu sgiliau newydd iddynt ac sy'n arwain ag iddynt ennill tystysgrifau, dilysiad a chydabyddiaeth. Mae llawer yn defnyddio'r rhain yn rheolaidd ac mewn lleoliadau sy'n mynd y tu hwnt i'w gwasanaethau dydd. Ymddengys bod hyn yn un o nodau'r strategaeth, sef eu hannog i ddefnyddio'r sgiliau o fewn cyfleoedd mewn lleoliadau ehangach. Roedd yn ddiddorol nodi faint o bobl a ddywedodd eu bod yn dysgu pethau "fel rhan o fy ngwaith", a'r modd yr oedd y rhain yn bethau yr oeddynt yn falch ohonynt. Roedd rhai pobl yn siarad am rwystrau ond, unwaith eto, mae hyn yn ymwneud â newid yr hyn sydd gan bobl mewn golwg o ran beth yw cyfle? Ceir sgiliau priodol, gallu go iawn a gwir ddymuniaid i'w rhoi ar waith.

Roedd rhai unigolion yn siarad am fod eisiau cael mynediad at wasanaethau eraill fel coleg, neu ddefnyddio cyfleusterau eraill a allai gynnig y cyfle i ddatblygu sgiliau eraill. Fodd bynnag, o ran y diffyg mynediad at y rhain, yn aml, teimlwyd bod hynny oherwydd diffyg o ran cydlynu gwasanaethau - "os oes ystafell gyfrifiaduron i fyny'r lôn yn y coleg, pam nad oes modd i ni ei defnyddio pan nad ydi hi'n cael ei defnyddio?"

Ymddengys fod problemau eraill o ran cyllid a thrafnidiaeth a oedd yn rhwystro'r gallu i fynd â'r sgiliau a ddysgwyd mewn un lle i'r lefel nesaf.

Mae pobl eisiau cymryd rhan mewn pethau sy'n digwydd yng nghyffiniau lle maent yn byw:

Cyfeiriodd sawl unigolyn at y pellter yr oedd rhaid iddynt ei deithio bob dydd. Roedd y mwyafrif o bobl yn cytuno, pe bai rhywbeth yn nes, "y gallwn ei wneud yn amlach".

Hefyd, roedd teimlad nad oedd pethau a oedd yn digwydd mewn un lle yn cael eu rhannu neu nad oedd ymgais i roi cynnig amynt mewn ardaloedd eraill, y byddai efallai'n bosibl pe bai "pobl yn ymuno efo'i gilydd".

Dylid dweud hefyd bod rhai unigolion wirioneddol yn hoffi mynd i rywle arall oherwydd "mae'n wahanol" a "dwi'n cael cyfarfod pobl newydd".

Unwaith eto, nid yw pobl eisïau colli'r cyfle i fynd i rywle nad yw'n lleol iddynt os nad ydynt yn cael yr hyn y maent ei eisïau.

Mae pobl eisïau teimlo'n ddiogel:

Roedd unigolion yn teimlo'n ddiogel yn y lleoedd yr oeddynt yn mynd iddynt ar hyn o bryd, ac roedd pobl eraill yn teimlo eu bod yn ddiogel. Mae hyn yn hanfodol bwysig i bawb a effeithir gan y cynllun. Mae cael gwahanol ddewisiadau a chyfleoedd, sef yr hyn y mae ar bobl ei eisïau, yn poeni rhai pobl o ran bod pethau'n anghyfarwydd iddynt ac nad oes ganddynt yr un hyder yn y pethau hynny. Roedd yn ddiddorol nodi, wrth siarad â rhai unigolion am yr hyn a oedd yn gwneud iddynt deimlo'n ddiogel, mai'r lleoedd a'r bobl yr oeddynt yn gyfarwydd â hwy eisïoes oedd hynny.

Mae pobl eisïau bod yn iach:

Unwaith eto, o fewn y lleoedd a'r gweithgareddau y mae pobl yn eu gwneud ar hyn o bryd, mae llawer yn cael ei wneud i hybu iechyd a lles, o safbwynt corfforol a meddyliol. Mae cael mynediad at wasanaethau ehangach yn rhywbeth y mae ar unigolion ei eisïau ond soniwyd rhywfaint am y gost a'r diffyg cymorth os nad oedd y rheiny ar gael yn ystod y dydd. Fel sylw, clywsom sawl un yn dweud eu bod yn mwynhau mynd i'r gym, ond nid oedd yr un ohonynt yn mynd gyda'r nos.

Mae pobl eisïau lle da i fyw ynddo:

Roedd pobl eisïau hyn, sy'n gysylltiedig â bod yn saff a diogel ac yn hapus yn gyffredinol. "Dwi'n hoffi lle dwi'n byw ar hyn o bryd".

Nid oedd unrhyw un yr oeddem wedi siarad â hwy'n iawn yn gweld hyn fel rhan o'u cyfleoedd dydd, roedd yn rhywbeth a oedd ar wahân. Fel yr uchod, o ran nod ehangach cyfleoedd, a phan anogwyd pobl i feddwl am gyd-destun ehangach lle'r ydych yn byw ac y gall hynny roi mwy o gyfleoedd i chi, gallent weld pwysigrwydd hyn. "Os fyddwn i'n byw mewn tref, mi fyddwn i'n gallu mynd allan mwy".

Mae pobl eisïau cael y cymorth sydd ei angen arnynt:

Mae cael hyder yn y bobl sy'n eu cefnogi yn allweddol i unigolion ac eraill. O ran sylwadau am Daliadau Uniongyrchol, soniwyd ei fod "yn iawn gallu talu am eich cymorth eich hun ond tydi o ddim bob amser yn bosib ei gael!"

Mae pobl eisïau cael y ffrindïau a'r perthnasau y mae eu hangen arnynt:

Mae unigolion yn gwerthfawrogi'r bobl sydd o'u cwmpas, y ffrindïau sydd ganddynt. Roedd yr elfen hon o'r cynllun yn un a amlygodd rai o'r pryderon mwyaf. "os fyddwn i'n mynd i rywle arall, fyddwn i ddim yn gweld X ac Y, a dwi eisïau eu gweld nhw." "Roedd rhaid i mi roi'r gorau i fynd i X a dwi'n colli fy ffrindïau.

Efallai bod y sylw diwethaf yn crynhoi cryn dipyn o'r prif sylwadau ynglŷn â'r cynllun hwn. Yn gyffredinol, dyma beth mae'r bobl eisïau, ond ceir teimlad y caiff hyn ei wneud am resymau eraill sydd "ddim yn ymwneud â'r holl eiriau a syniadau dymunol hyn".

Cafwyd barn gyffredinol bod hyn wedi dod yn gwbl annisgwyl i bobl. Nodwyd y farn hefyd “tydi'r Cyngor ddim yn gwybod beth ydyn ni'n ei wneud yma!” (dywedwyd hyn gan dderbynydd gwasanaeth felly rydym yn dyfynnu geiriau'r unigolyn hwnnw, ond adleisiwyd hyn gan eraill). Mae pobl yn teimlo eu bod eisoes yn cael yr hyn y mae'r cynllun hwn yn anelu ato, ond fel y nodwyd uchod, mae'n ymwneud â rhywbeth llawer mwy. O ran pawb y cawsom siarad â hwy, nid oedd yr un ohonynt yn erbyn cael rhagor o gyfleoedd, ond yr oedd yr un mor wir nad oeddynt eisiau colli'r rhai a oedd ganddynt yn barod.

Casgliad ac argymhellion

Y blaenoriaethau o ran y Gwasanaeth Anabledd Dysgu ar Ynys Môn yw:

1. Datblygu Cyfleoedd Dydd

Nod y strategaeth yw datblygu cyfleoedd dydd ystyrion sydd wedi'u hintegreiddio o fewn cymunedau pobl. Edrych ar ddefnyddio darpariaeth sy'n bodoli eisoes yn y gymuned i adeiladu ar gyfleoedd sydd ar gael yn nes at adref, a'u cryfhau, er mwyn cynyddu'r dewis. Mae angen edrych ar gyrsiau achrededig, sefydlu cysylltiadau â chyfleoedd o ran gwaith.

2. Adolygu Gwasanaethau Byw â Chymorth

Yn 2021, comisiynwyd adolygiad o'r gwasanaethau byw â chymorth presennol ym Môn, ac mae'r gwaith hwn ar fynd ar hyn o bryd. Bydd hyn yn cefnogi datblygiad Strategaeth Byw â Chymorth i sicrhau bod oedolion sydd ag anableddau dysgu yn cael eu cartrefi eu hunain, ynghyd â lle i fyw sy'n rhoi mwy o reolaeth iddynt dros eu bywydau, ac sy'n sicrhau bod gwasanaethau'n cael eu comisiynu mewn modd effeithiol.

3. Taliadau Uniongyrchol

Mae datblygiadau pellach ar fynd i hybu recriwtio ac i godi ymwybyddiaeth unigolion â gwybodaeth o ran manteision cael dewis a rheolaeth. Mae gwaith o ran trefniadau gweithio rhwng gweithwyr a defnyddwyr gwasanaeth yn cael ei ddatblygu. Bydd hyn yn cryfhau'r rhwydwaith taliadau uniongyrchol ar yr ynys.

4. Integreiddio gydag Iechyd trwy Gronfa Gyfun

Mae Ynys Môn yn peilota Cronfa Gyfun gyda BIPBC. Bydd hyn yn rhoi cyfle i adolygu a datblygu penderfyniadau ar y cyd mewn perthynas â chyllid, a gobeithir y bydd hyn yn gwella canlyniadau i ddinasyddion.

5. Gwella Cydraddoldeb o ran Iechyd

Mae angen cynnal adolygiad pellach yn 2022 i adolygu'r cynnydd a wnaed yn erbyn targed Llywodraeth Cymru y bydd 75% o'r boblogaeth Anableddau Dysgu yn cael gwiriad iechyd. Bydd gwaith yn parhau gyda BIPBC i sicrhau cynnydd yn erbyn y mesur hwn er mwyn gwella'r canlyniadau i unigolion o ran iechyd.

Ynglŷn â'r bennod hon

Oherwydd yr amgylchiadau a wynebir, fel y soniwyd yn y cyflwyniad, rydym yn bwriadu cwblhau'r rhan hon o'r adroddiad yn y dyfodol agos. Roedd diffyg ymatebion o'r holiadur ar gyfer Awtistiaeth yn golygu ei bod yn anodd creu dadansoddiad teg o'r sefyllfa o ran Awtistiaeth ym Môn. Yn ogystal, mae'r gwasanaeth wedi ei chael yn anodd dod o hyd i waith ymgysylltu y gellir ei gysylltu'n uniongyrchol ag Awtistiaeth, a hynny o safbwynt Ynys Môn.

Beth yr ydym yn ei wybod am y boblogaeth

Beth y mae pobl yn ei ddweud wrthym?

Adolygiad o'r gwasanaethau a ddarperir ar hyn o bryd

Casgliad ac argymhellion

Ynglŷn â'r bennod hon

Mae'r bennod hon yn edrych ar anghenion poblogaeth Ynys Môn o ran eu hiechyd meddwl a'r hyn y maent yn ei ddweud wrthym ynghylch gwasanaethau sy'n bodoli ar hyn o bryd. Mae Sefydliad Iechyd y Byd (2014) wedi diffinio iechyd meddwl fel a ganlyn:

“...cyflwr o lesiant lle mae pob unigolyn yn gwireddu ei botensial ei hun, yn gallu ymdopi â straen arferol bywyd, yn gallu gweithio'n gynhyrchiol ac yn llwyddiannus, ac yn gallu cyfrannu at ei gymuned”

Beth yr ydym yn ei wybod am y boblogaeth

- Mae Arolwg Afiachusrwydd Seiciatrig Oedolion ac Arolwg Cenedlaethol Cymru yn amcangyfrif bod nifer y problemau iechyd meddwl yn uwch na hynny a amcangyfrifir o ran pobl sy'n derbyn triniaeth.
- Rydym yn gwybod bod **nifer y bobl 16+ oed y rhagwelir bod ganddynt broblem iechyd meddwl cyffredin** wedi aros yr un fath ar y cyfan ers yr asesiad diwethaf o anghenion y boblogaeth. Yn 2015, roedd y ffigur yn 9,300. Erbyn hyn, yn 2020, mae'r ffigur hwn wedi gostwng ychydig i 9,274.
- O ran **sgôr y crynodeb o'r elfen feddyliol (mae sgorau uwch yn awgrymu gwell iechyd)** ar gyfer Ynys Môn yn 2015 oedd 51.1. Fodd bynnag, yn 2018/19 rydym yn gwybod ei fod wedi cynyddu ychydig i 51.8
- Mae gwybodaeth gan feddygon teulu sy'n cael ei choladu yn y **Fframwaith Ansawdd a Chanlyniadau (QoF)** yn darparu amcangyfrifon bras o ran **cyffredinrwydd rhai anhwylderau seiciatryddol**. Mae'r tabl isod yn diffinio bod yr adran iechyd meddwl yn cynnwys sgitsoffrenia, anhwylder affeithiol deubegynol a mathau eraill o seicosis a chyflyrau iechyd meddwl.

Nifer o bobl gyda clefyd QOF a gofrestrwyd yng Ngogledd Cymru				
Cyngor Lleol	Rhif Iechyd Meddwl	Canran Iechyd Meddwl	Rhif Dementia	Canran Dementia
Ynys Môn	639	0.97%	559	0.85%

Beth y mae pobl yn ei ddweud wrthym?

Mae effaith y pandemig ar iechyd meddwl preswylwyr mewn cartrefi gofal yn glir iawn o'r ymatebion a gafwyd i'r holiadur.

Nododd ID 83 bod y pandemig wedi effeithio eu cleientiaid er gwaeth. Ychwanegwyd ganddynt fod rhestrau aros yn hir iawn am unrhyw gymorth gan y Tîm Iechyd Meddwl Cymunedol (CMHT) a'r Gwasanaeth Camddefnyddio Sylweddau (SMS). Roeddynt yn teimlo nad oedd y drefn o ran cynnal cyswllt o bell wedi bod yn gweithio ac mai effaith hirdymor hyn fydd argyfwng iechyd meddwl.

Roedd ID 311 yn adleisio pwynt tebyg, gan nodi bod y newidiadau 'aruthrol' wedi effeithio iechyd meddwl preswylwyr i raddau helaeth iawn. Ychwanegwyd y pwynt bod y gostyngiad yn y cyswllt â theuluoedd, sydd mor bwysig, wedi bod yn niweidiol.

Eglurodd ID 324 yr effaith a gafodd y pandemig arnynt. Nodwyd ganddynt y bu bywyd yn anodd ers dyfodiad Covid-19 ac nad oedd wedi bod yn dda i'w hiechyd meddwl. Yn ogystal, eglurwyd nad oedd yr anhawster o ran cael gweld meddygon wyneb yn wyneb wedi helpu ychwaith.

O safbwynt gofalwr, nid oes unrhyw amheuaeth eu bod hefyd wedi dioddef yn sgil pwysau a gorbryder o ganlyniad i'r pandemig dros y flwyddyn ddiwethaf. Mae hyn yn y diwedd wedi arwain at ddirywiad o ran eu hiechyd meddwl, fel y mae sawl enghraifft yn nodi.

Mae ID 331 yn amlygu hyn, gan egluro y bu'n 'hunllef' i bawb dan sylw a'u bod yn meddwl y bydd effaith hirdymor ar iechyd meddwl y rheiny a fu'n chwarae rhan ers dechrau'r pandemig. Mae'n rhywbeth y maent wedi gorfod 'dysgu i fyw gydag ef', ac nad yw'n gwneud unrhyw wahaniaeth pa mor fawr neu fach yw eu rôl o fewn y cartrefi gofal, gan mai'r thema gyffredin o safbwynt pawb yw mwy o straen a gorbryder.

Nododd ID 61 bwynt a oedd yn cyd-fynd â'r hyn y soniwyd amdano gan ID 331. Nodwyd ganddynt fod y pandemig wedi effeithio iechyd meddwl pobl, ac y gwnaed hyn yn gymaint anoddach oherwydd eu bod yn teimlo nad oedd unrhyw le y gallent fynd i gael cymorth.

Iechyd Meddwl Pobl yn Gyffredinol

O ran iechyd meddwl pobl yn gyffredinol, nodwyd rhai hanesion o lwyddiant, ond hefyd enghreifftiau lle'r oedd pobl yn teimlo eu bod angen rhagor o gymorth.

Roedd ID 77 yn egluro'r modd y maent yn rhedeg grwpiau Rhiant a Phlentyn ar gyfer y rheiny nad ydynt yn gyfforddus yn mynychu'r grwpiau arferol. Ychwanegwyd ganddynt fod grwpiau cefnogaeth gan gymheiriaid i ferched sy'n dioddef ffurfiau ysgafn i ganolig ar broblemau iechyd meddwl.

Cynigiodd ID 186 enghraifft o sut y bu modd i rai grwpiau ymdopi â heriau iechyd meddwl pobl. Nodwyd ganddynt y canfuwyd bylchau o ran cymorth emosiynol ac anghenion iechyd meddwl. Ychwanegwyd eu bod bellach yn edrych ar ddatblygu gwasanaethau i ddiwallu anghenion rhai sydd wedi goroesi strôc/eu gofalwyr ar draws y rhanbarth.

Cynigiodd ID 79 enghraifft o'r gwaith da sy'n cael ei wneud ar gyfer pobl sydd â phroblemau iechyd meddwl. Eglurwyd ganddynt fod pobl sydd â phroblemau iechyd meddwl yn cael mynediad at ystod o weithgareddau sy'n eu helpu i wellau eu hiechyd corfforol, meddyliol a'u lles yn gyffredinol. Gwneir hyn trwy waith partneriaeth cryf gyda'r trydydd sector, sy'n rhoi pwyslais ar ddatblygu cymunedol.

Ar y llaw arall, ceir enghreifftiau lle na chafodd anghenion iechyd meddwl pobl eu diwallu. Mae ID 83 yn egluro bod angen gwell cymorth ar gyfer rhai sy'n camddefnyddio sylweddau, gan fod hyn yn aml yn mynd law yn llaw â phroblemau iechyd meddwl - mae angen gwell cymorth ar gyfer cyflawni diagnosis deuol. Cynigiodd ID 163 brofiad personol o sut yr oeddynt yn teimlo bod rhywbeth mawr o'i le o ran y modd y mae gwasanaethau iechyd meddwl a'r heddlu a gwasanaethau cyfiawnder wedi'u cysylltu. Eglurwyd ganddynt fod pobl sy'n dioddef argyfwng iechyd meddwl yn aml yn cael eu llusgo i mewn i'r system cyfiawnder troseddol, ac yn y bôn yn cael eu gwneud yn droseddwyr am eu salwch meddwl. Canlyniad hyn yw bod carcharau yn llawn o bobl â salwch meddwl. Ychwanegwyd ganddynt, o ran iechyd meddwl, bod eu gwasanaethau yn canolbwyntio ar fesurau ataliol ac argyfyngau. Felly mae angen rhoi mwy o bwyslais ar y cyfnodau sy'n dod rhyngddynt, gan yr ystyrir bod y ddarpariaeth ar eu cyfer yn 'annigonol'.

Adolygiad o wasanaethau a ddarperir ar hyn o bryd

Mae'r pandemig wedi cael effaith sylweddol ar iechyd meddwl y boblogaeth yn ei chyfanrwydd. O ran y rheiny sydd eisoes yn dioddef cyflyrau iechyd meddwl, mae eu lles wedi dirywio. Yn ôl arolwg gan Mind Cymru (Mehefin 2020) roedd mwy na hanner y boblogaeth o oedolion yn adrodd bod eu hiechyd meddwl wedi gwaethygu yn ystod y cyfnodau clo. Gyda hyn mewn golwg, mae'n bwysig sicrhau y gallwn ganfod problemau iechyd meddwl yn ddigon buan, ac ymateb trwy wasanaethau ataliol yn ogystal â thrwy'r llwybrau gofal sylfaenol ac eilaidd.

Mae Cymru lachach a Law yn Llaw at Iechyd Meddwl yn amlinellu'r angen am newid o ran y modd y cyflenwir gwasanaethau, gan gynnig gofal i bobl yn nes at adref, sydd wedi'i deilwra i'w hanghenion. Nod datblygu Hybiau Cymunedol Mi Fedraf (ICAN) ar draws y rhanbarth yw gwella argaeledd ac ymwybyddiaeth o wasanaethau cymorth holistig a lles cyffredinol, yn y trydydd sector ac eraill yn y gymuned, ynghyd â'r cysylltiadau â hwy, a'r modd y gall Hybiau Cymunedol Mi Fedraf gefnogi pobl, yn enwedig rhai sydd â lefel isel o broblemau iechyd meddwl neu i helpu i gynnal eu hadferiad.

Mae trefniadau ar waith ym Môn i sefydlu Gwasanaeth Gofal Sylfaenol Mi Fedraf yn Hafan Cefni, Llangefni a bydd 2 leoliad arall yn cael eu datblygu. Bydd y Canolfannau Mi Fedraf yn gwasanaethu fel gwasanaeth ymyrryd mewn argyfwng i gefnogi cleifion sy'n dod i mewn i'r feddygfa mewn argyfwng neu mewn sefyllfa sy'n effeithio eu hiechyd a lles emosiynol, a gallai effeithio ar eu hiechyd meddwl yn gyffredinol.

Mae CAMHS a CMHT yn gefnogol a byddant yn cyflenwi asesiadau os oes eu hangen. Yn ogystal, lleolir gwirfoddolwyr Mi Fedraf mewn meddygfeydd a byddant yn cynnig cymorth i bobl sydd mewn argyfwng neu drallod emosiynol, sy'n teimlo'n unig, yn orbryderus ac sy'n dioddef amryw broblemau cymdeithasol neu seicolegol eraill, nad ydynt o reidrwydd angen ymyrraeth feddygol neu asesiad seiciatryddol. Roedd adroddiad diweddar yn Chwarter 2 2021 gan Mi Fedraf yn nodi nifer yr unigolion a oedd wedi derbyn cymorth, ynghyd â nifer yr atgyfeiriadau i'r Gwasanaeth.

Hwb Mi Fedraf y GORLLEWIN	Ynys Môn
Nifer y bobl a gefnogir trwy Hwb Cymunedol Mi Fedraf	653
Nifer yr Ymyriadau a Gynigir trwy Hwb Cymunedol Mi Fedraf	1265
Nifer yr atgyfeiriadau a dderbyniwyd gan feddygfeydd	241
Nifer yr atgyfeiriadau a dderbyniwyd gan CMHTau	118
Nifer yr hunan-atgyfeiriadau i Hwb Cymunedol Mi Fedraf	77
Nifer yr unigolion a gefnogir trwy wasanaethau ar-lein	21

Un maes y mae'r Tîm Iechyd Meddwl Cymunedol wedi'i nodi yr hoffent ei ddatblygu ymhellach wrth fynd ymlaen yw cryfhau'r berthynas rhwng Gofal Sylfaenol ac Eilaidd. Nodwyd y byddant yn hoffi cryfhau a gwella llif yr atgyfeiriadau rhwng gwasanaethau i sicrhau bod pobl yn cael cymorth gan y gwasanaeth iawn ar yr adeg iawn. Byddai hyn yn cysylltu â datblygiad parhaus gwasanaeth Mi Fedraf ar draws yr ynys.

Mae'r pandemig wedi cynyddu'r heriau o fewn y Tîm Iechyd Meddwl Cymunedol o ran cynnal gwasanaethau presennol. Mae'r Tîm yn adolygu'r data sydd ganddynt mewn perthynas â Mesur Iechyd Meddwl (Cymru) yn 2022 i weld p'un a oes unrhyw dueddiadau neu newidiadau y gellir eu canfod. Nid yw'r data ar gael ar hyn o bryd.

Mae'r Tîm Iechyd Meddwl Cymunedol yn cael eu cefnogi i gyflawni canlyniadau unigolion gan y Gwasanaeth Cefnogi Iechyd Meddwl Cymunedol (CMHSS). Yn Hydref 2020, comisiynwyd adolygiad o'r gwasanaeth hwn o fewn Cyngor Ynys Môn. Fel rhan o'r adolygiad hwn, edrychodd ar y canlyniadau ar gyfer defnyddwyr gwasanaeth.

Daw'r adolygiad i'r casgliad bod CMHSS yn gyfres ataliol werthfawr o wasanaethau i unigolion sydd â lefel isel i ganolig o broblemau iechyd meddwl a'i fod mewn sefyllfa dda i ddarparu gwasanaethau sy'n lleihau'r tebygolrwydd o ddirywiad pellach yn iechyd meddwl pobl, tra hefyd yn eu gwneud mor annibynnol ag y bo modd mewn amgylchedd diogel. I'r graddau hwn, mae'r gwasanaeth yn cefnogi cyfeiriad strategol cyffredinol y cyngor yng nghyswllt cymorth sy'n seiliedig ar ganlyniadau, o ran defnyddio gweithgareddau therapiwtig yn y gymuned.

Mae gan y CMHSS y gallu i gefnogi unigolion ar draws pob rhan o'r Mesur Iechyd Meddwl, sy'n cynnwys a) pobl sy'n cael mynediad at Ofal Sylfaenol; b) pobl sy'n cael mynediad at Ofal Eilaidd (trwy Gynllun Gofal a Thriniaeth [CTP]); c) pobl sydd wedi cael eu rhyddhau o Wasanaeth Iechyd Meddwl Ysbyty neu Gymunedol sy'n gymwys am ailasesiad; ynghyd â d) y rheiny sydd angen mynediad at eiriolaeth.

Fel rhan o'r gwasanaeth hwn, maent yn darparu cymorth sy'n gysylltiedig â thai i unigolion â phroblemau iechyd meddwl. Darperir hyn o fewn y gymuned ac mewn llety â chymorth ym Môn. Nod hyn yw rhoi cymorth i unigolion ddatblygu eu sgiliau byw'n annibynnol ac yna eu gallu i gynnal tenantiaethau'n llwyddiannus. Mae angen adolygu'r llety sydd ar gael ar hyn o bryd o fewn y ffrwd byw â chymorth i sicrhau ei fod yn diwallu anghenion defnyddwyr gwasanaeth.

Cyflwynwyd adroddiadau o adborth gan ddefnyddwyr gwasanaeth yn ystod Covid-19 hefyd, yn seiliedig ar holiaduron a gwblhawyd mewn perthynas â'r cymorth yr oedd unigolion yn ei dderbyn gan CMHSS. Roedd unigolion yn adrodd eu bod yn fodlon â'r cymorth yr oeddynt yn ei dderbyn a'u bod yn hapus i gael cefnogaeth o bell yn ystod y pandemig, ac roeddynt yn adrodd eu bod yn cael cyswllt rheolaidd â'r CMHSS dros y ffôn. Roedd y sylwadau'n cynnwys:

"Dwi'n ddiolchgar iawn am yr holl gymorth a gefais, mi fyddwn i ar goll heb fy ngweithiwr cymorth"

"Dwi'n ddiolchgar am y cymorth ac yn edrych ymlaen at symud i Heddfan wythnos nesaf"

O ran darparu cymorth o bell: *"Mi allwch ddarparu sesiwn cymorth wyneb yn wyneb nŵan... plis peidiwch â dechrau unrhyw grwpiau yn y dyfodol agos. Dwi eisiau i bethau aros fel hyn am y tro fel bod pawb yn cadw'n ddiogel a bod staff llawn ar gael ar ddiwedd hyn er mwyn cael y cymorth gorau bosib unwaith y mae hyn drosodd... Dwi eisiau gofalu bod pawb yn ddiogel".*

Mae cefnogi gofawyr yn hanfodol. Mae Hafal yn elusen a arweinir gan aelodau, sy'n rhoi cymorth i bobl â phroblemau iechyd meddwl a'u gofawyr a'u teuluoedd. Mae gwasanaethau Hafal ym Môn yn cynnwys:

- Gwasanaeth Cymorth i Deuluoedd
- Rhwydweithiau Cymdeithasol
- Cymorth Cyffredinol
  - Gwybodaeth

- Cyngor
- Grwpiau
- Cyfeillio
- Llais mewn cynllunio gwasanaethau

Yn ystod Hydref i Ragfyr 2020, ni chafwyd unrhyw gyswllt uniongyrchol â gofalwyr oherwydd cyfyngiadau COVID. Roeddynt wedi parhau i gael cyswllt uniongyrchol dros y ffôn, a thrwy'r e-bost a llythyrau. Dechreuodd cyswllt uniongyrchol unwaith eto yn 2021

<i>MESURAU PERFFORMIAD AR GYFER Y CYFNOD Hydref/Rhagfyr 2020</i>			
	<i>Cyswllt Uniongyrchol</i>	<i>Ffôn</i>	<i>Post</i>
<i>Nifer y defnyddwyr gwasanaeth/gofalwyr a gefnogwyd</i>	Dim cyswllt uniongyrchol o ganlyniad i Covid-19	245 galwad 134 neges destun	288 cyswllt uniongyrchol trwy'r post 160 e-bost
<i>MESURAU PERFFORMIAD AR GYFER Y CYFNOD Ebrill/Mehfin 2021</i>			
	<i>Direct Contact</i>	<i>Telephone</i>	<i>Mailing</i>
<i>Nifer y defnyddwyr gwasanaeth/gofalwyr a gefnogwyd</i>	36 - rydym wrthi'n dechrau darparu cymorth un i un, wyneb yn wyneb i ofalwyr	260 galwad 105 neges destun	235 cyswllt uniongyrchol trwy'r post 144 e-bost

Roedd y negeseuon allweddol a dderbyniwyd trwy adborth o'r holiaduron yn amlygu'r canlynol:

- Roeddynt eisiau grŵp mwy actif i'w fynychu, felly sefydlwyd grŵp cerdded misol i gynnig hyn.
- Mae gofalwyr yn dweud eu bod yn teimlo eu bod yn cael eu cefnogi a'u bod yn gwerthfawrogi'r mynediad rhywydd i'r gwasanaeth.
- Mae gofalwyr yn dweud eu bod yn teimlo eu bod yn cael eu cefnogi gan yr ymateb cyflym i atgyfeiriadau.
- Mae gofalwyr yn dweud eu bod yn teimlo y gwnaed cynnydd o ran eu sefyllfaoedd.

Casgliad ac argymhellion

Mae'r pandemig wedi cael effaith sylweddol ar iechyd meddwl y boblogaeth yn ei chyfanrwydd, o ran y rheiny â chyflyrau iechyd meddwl sy'n bodoli eisoes, maent eu lles wedi dirywio. Roedd arolwg gan Mind Cymru (Mehfin 2020) yn nodi bod mwy na hanner yr oedolion yn adrodd bod eu hiechyd meddwl wedi gwaethgu yn ystod y cyfnodau clo. Gyda hyn mewn golwg, mae'n bwysig sicrhau y gallwn ganfod problemau iechyd meddwl yn ddigon buan, ac ymateb trwy wasanaethau ataliol, yn ogystal â thrwy'r llwybrau gofal sylfaenol ac eilaidd.

Y blaenoriaethau i'r Gwasanaeth wrth fynd ymlaen:

1. Datblygiad parhaus HYBIAU Mi Fedraf ar Ynys Môn. Cafwyd ymrwymiad i ddarparu rhagor o gyllid.
2. Adeiladu ar yr argymhellion mewn perthynas â'r Gwasanaeth Cymorth Iechyd Meddwl Cymunedol (CMHSS) a gwella'r gwasanaeth a ddarperir ar draws mesurau ataliol, a gofal sylfaenol ac eilaidd.
3. Adolygu ac edrych ar y model a'r cynllun o ran llety â chymorth, er mwyn cwrdd â'r galw yn y dyfodol gyda llety priodol sy'n gallu diwallu anghenion.
4. Parhau i gefnogi hyfforddiant a datblygiad Ymarferwyr Iechyd Meddwl Cymeradwy o fewn y Tîm Iechyd Meddwl Cymunedol i gynyddu adnoddau er mwyn diwallu anghenion.
5. Adolygu a datblygu'r gallu i gipio gwybodaeth ac adrodd ar faterion yng nghyswllt dangosyddion perfformiad allweddol (KPI) a gweithgareddau o ran gwasanaethau.

Gofalwyr sydd angen cymorth

Ynglŷn â'r bennod hon

Mae gofalwr yn "unigolyn o unrhyw oedran, oedolyn neu blentyn, sy'n darparu cymorth di-dâl i bartner, plentyn, perthynas neu ffrind na fyddent yn gallu ymdopi â byw yn annibynnol neu y byddai ei iechyd neu les yn dirywio heb y cymorth hwn. Gall hyn fod o ganlyniad i eiddilwch, anabledd neu gyflwr iechyd difrifol, salwch meddyliol neu gamddefnyddio sylweddau."

O ran llawer o bobl sy'n darparu cymorth di-dâl, nid ydynt yn gweld eu hunain fel gofalwyr gan y gallent deimlo ei fod yn rhan normal o fywyd. Gall y cymorth hwn gynnwys:

- gofal personol fel cymorth i ymolchi a gwisgo
- help gyda meddyginiaeth
- coginio, siopa am fwyd a thasgau domestig
- mynd â rhywun i apwyntiadau
- trafnidiaeth
- helpu i reoli arian
- cymorth emosiynol

O dan y Ddeddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant, mae gan ofalwyr yr un hawliau â'r rheiny y maent yn gofalu amdanynt. Mae gan gynghorau lleol ddyletswydd newydd i gynnig asesiad i unrhyw ofalwr lle ymdengys i'r awdurdod lleol bod ar ofalwr angen cymorth.

Mae'r Ddeddf yn nodi 'fframwaith cymhwyster' cenedlaethol, newydd i bennu p'un a fydd gofalwr a aseswyd ac sydd ag anghenion o ran cymorth yn cyflawni'r meini prawf ar gyfer gwasanaethau ai peidio. Bydd gan ofalwyr ag anghenion cymwys gynllun cymorth sy'n canolbwyntio ar ganlyniadau a nodwyd ganddynt hwy eu hunain. Bydd hefyd yn nodi'r cymorth i'w helpu i gyflawni'r canlyniadau a nodwyd. Bydd cynlluniau cymorth yn destun adolygiadau rheolaidd gan gynghorau lleol, ynghyd ag ailasesiad o anghenion gofalwyr os bydd eu hamgylchiadau'n newid.

Ynys Môn

Mae gofalwyr yn chwarae rôl hanfodol a chanolog yn y ddarpariaeth o ofal yn ein cymunedau ym Môn. Mae eu cyfraniad o ran hyrwyddo a chynnal lles pobl Ynys Môn yn aruthrol. Gofalwyr di-dâl yw'r darparwr mwyaf o ofal i bobl sydd angen cymorth yn ein cymunedau, ac maent yn arbed £119 biliwn i economi'r DU bob blwyddyn.

Mae Cyngor Ynys Môn wedi datblygu Strategaeth Gofalwyr. Nod y strategaeth hon yw gwella bywydau gofalwyr ym Môn. Mae gofalwyr yn bwysig i'r bobl y maent yn gofalu amdanynt. Mae'r berthynas rhwng gofalwyr a'r bobl y maent yn gofalu amdanynt yn seiliedig ar gyfeillgarwch, cariad a chysylltiadau teuluol. Maent hefyd yn bwysig am y rhan a chwaraeir ganddynt yn y ddarpariaeth gyffredinol o ofal iechyd a chymdeithasol.

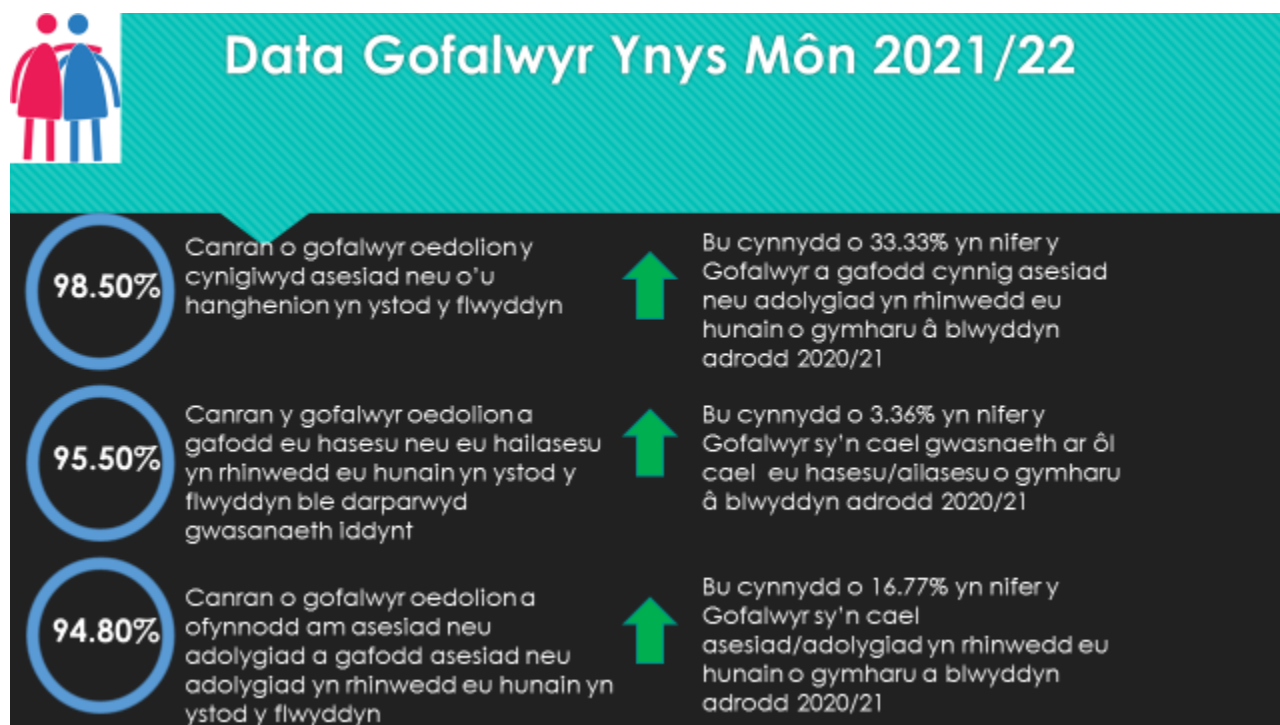
Yn ystod y pandemig COVID-19, mae cyfrifoldebau gofalwyr di-dâl wedi cynyddu'n sylweddol. Ceir mwy o ofalwyr di-dâl nag erioed o'r blaen, ac mae'r mwyafrif o'r rheiny a oedd yn darparu gofal di-dâl cyn y pandemig bellach yn treulio mwy o amser yn darparu gofal i unigolyn arall.

Beth yr ydym yn ei wybod am y boblogaeth

- Mae **nifer y gofalwyr** wedi cynyddu ers yr asesiad diwethaf o anghenion y boblogaeth. Er y cymerwyd yr ystadegau ar gyfer fersiwn 2015 o 2011, roedd y nifer yn 8000. Bellach, yn 2020, gwyddom fod y nifer hon wedi cynyddu i 9,138 (sy'n gynydd o 14%).
- Mae **nifer y gofalwyr ifanc, y mae eu hachosion yn agored** wedi cynyddu ychydig ers 2016. Yn 2016, nifer y gofalwyr ifanc oedd 80, fodd bynnag, erbyn 2020, roedd y nifer yn 90.

Gyda llawer o'r ystadegau ar gyfer gofalwyr yn dod o 2011, o ran yr asesiad blaenorol o anghenion y boblogaeth, y tebygolrwydd yw y bydd y rhain wedi dod o'r cyfrifiad a gyhoeddwyd yn 2011 hefyd. Oherwydd nad yw'r canlyniadau mwyaf diweddar wedi'u cyhoeddi eto, ni allwn ond gynnig yr un ystadegau â'r rheiny a gyflwynwyd gennym ar gyfer yr Asesiad o Anghenion y Boblogaeth yn 2015, ar gyfer y categorïau a ganlyn:

- O ran **canran cyfanswm y boblogaeth sy'n darparu gofal di-dâl** canran y bobl ym Môn sy'n dod o dan y categori hwn yw tua 11.5%.
- **Niferoedd y gofalwyr yn ôl oedran, o fewn ardal yr awdurdod lleol** oedd 0 - 15 (140); 16-24 (360); 25 - 34 (520); 35 - 49 (1800); 50 - 64 (3,000); 65+ (2,200).
- **Nifer y bobl a oedd yn derbyn lwfans gofalwyr** oedd tua 800 ar gyfer 2011.

Beth y mae pobl yn ei ddweud wrthym?

Angen am ragor o staff

Un o'r prif themâu a gyflëwyd yng nghanlyniadau holiadur Anghenion y Boblogaeth ar gyfer Ynys Môn oedd yr angen am ragor o ofalwyr. Nodwyd hyn 12 o weithiau gan amryw ymatebwyr o wahanol gefndiroedd ar gyfer y cwestiwn: 'Beth ydych chi'n ei feddwl y gellid ei wella?'. Yn y bôn, y consensws cyffredinol oedd bod nifer o gartrefi gofal wedi'u gwthio i'r eithaf, gyda nifer sylweddol ohonynt erbyn hyn yn cyrraedd pwynt o 'argyfwng'.

Mae ymatebwyr yn priodoli'r diffyg o ran gofalwyr i sawl ffactor, fodd bynnag, nid oes unrhyw amheuaeth bod y mwyafrif yn credu ei fod yn ymwneud â diffyg cyllid, a chyflogaeth wael. Roedd 8 o'r ymatebwyr wedi nodi hyn, gydag un sylw'n egluro bod angen 'gwella cyflogau i ofalwyr, mae gofalwyr yn teimlo nad ydynt yn cael digon o barch'. Bu'r pwysau ar ofalwyr yn ystod y flwyddyn a hanner ddiwethaf yn aruthrol. Ni fydd llawer a fu'n gweithio fel gofalwyr cyn y pandemig wedi rhagweld yr amgylchedd gofalu a welwyd gennym dros y cyfnod hwn, ac felly maent yn teimlo mai'r unig fodd o gadw gofalwyr presennol - wrth geisio denu gofalwyr newydd i'r proffesiwn - yw trwy gynnig cyflogau gwell a chyllid. Fe gafodd hyn ei grynhai gan ID 245 a eglurodd nad oedd unrhyw seibiant i ofalwyr, roedd hyn wedi golygu 'nid yw staff yn cael eu cadw o fewn asiantaethau gofal ac mae'r rheiny sydd yn cael eu cadw yn cael eu gweithio i'r eithaf.' Y realiti o ran natur gweithio fel gofalwr ar hyn o bryd - a dros y flwyddyn a hanner ddiwethaf - yw un o bwysau aruthrol, ychydig iawn seibiant, wrth ennill yr hyn na ellir ei ystyried yn gyflog breintiedig. Yn ogystal, amlygodd ID 88 y materion o ran cartrefi gofal o ganlyniad i'r diffyg cyllid yr oeddynt yn ei brofi. Eglurodd ID 88 bod y diffyg cyllid wedi arwain at gytundebau tymor byr (fel rheol, 6 mis i flwyddyn) yr oeddynt yn eu hystyried yn 'niweidiol' i'r gwasanaeth. Ychwanegodd ID 88, o ganlyniad i'r hinsawdd bresennol o ran cytundebau ar gyfer gofalwyr, roedd wedi golygu eu bod wedi dod yn rhan o gylch annymunol. O fewn y cylch hwn, penodir gofalwr ar gytundeb 6 mis, mae'r gofalwr yn gadael yn y diwedd pan fydd yn cael cynnig cytundeb hirdymor gan gartref gofal arall, ac yna maent yn gorfod mynd trwy'r broses o recriwtio a hyfforddi unwaith eto. Roedd ID 88 wedi crynhoi'r sefyllfa, 'Mae'r broses hon yn cael ei hailadrodd ac mae'n golygu ein bod yn colli cysondeb, sgiliau a pherthnasau, oherwydd bod cytundebau 6 mis, neu am flwyddyn, mor fregus'. Mae'r diffyg sicrwydd o ran swyddi a strwythur gyrfa ar gyfer gofalwyr y soniwyd amdano gan ID 88 yn taflu goleuni pellach ar pam y mae lefelau staffio o fewn cartrefi gofal wedi dod yn gymaint o broblem yn gyffredinol.

Gofalwyr yn gweithio fel uned gydlynus (gwaith tîm)

O ran y cwestiwn 'Beth yr ydych yn meddwl sy'n gweithio'n dda ar hyn o bryd?', y brif thema oedd bod gofalwyr a'r timau rheoli yn gweithio mewn modd cydlynus. Roedd yn rhywbeth a nodwyd 16 o weithiau i gyd, sy'n rhoi syniad o'r gred sy'n sail i'r pwynt hwn. Gellir gweld enghraifft o hyn yn y sylwadau a gynigiwyd gan ID 305 a amlygodd eu bod yn cael cysur o'r ffaith y gallent ofyn i'w rheolwr a'u rheolwr cynorthwyol am gymorth - gan wybod eu bod yn ddeallgar a'u bod yn gwneud pethau er lles y staff. Mae nifer yr ymatebion i'r pwynt hwn yn amlygu'r rôl bwysig a chwaraewyd gan ofalwyr yn yr ychydig flynyddoedd diwethaf, a'r modd y maent wedi gweithio gyda'i gilydd i oresgyn yr heriau a wynebwyd ganddynt.

Mae gofalwyr eisïau mwy o gefnogaeth

Er yr amlygwyd eisoes bod y cleientiaid y mae'r gofalwyr yn delio â hwy yn derbyn lefelau da o gymorth, ni ellir dweud yr un peth am y gofalwyr eu hunain. Yn naturiol, bu'r flwyddyn a hanner

diwethaf yn anhygoel o galed i'r mwyafrif o bobl, gyda'r pandemig yn rhoi stop ar fywyd o ddydd i ddydd i lawer. Fodd bynnag, o ran gofalwyr, nid fel hyn y bu hi. Nododd ID 245 mai ychydig iawn o seibiant sydd i'w gael o ofalu am rywun agos, a hyd yn oed, mewn theori, pan gyhwysir hyn mewn pecyn gofal, nid yw'r cwmnïau gofal yn gallu ei ddarparu. Cododd ID 317 bwynt tebyg, fodd bynnag, roedd eu pwynt hwy'n seiliedig ar y mater o lefelau cyfathrebu gwael. Nododd ID 317 bod pobl yn dal i'w chael yn anodd gwybod lle i fynd i gael cymorth. Ychwanegwyd ganddynt nad rhywbeth a oedd yn unigryw i unrhyw gartref gofal penodol oedd hyn - mae'n broblem a deimlwyd ymhlith pob un ohonynt.

Nododd ID 133 bod diffyg mynediad at CMHT wedi achosi rhagor o straen i deuluoedd a gofalwyr a oedd wir angen gwybodaeth a chymorth ar gyfer y rheiny yr oeddynt yn gofalu amdanynt. Ychwanegwyd ganddynt mai effaith hirdymor hyn fydd diffyg ffydd yn y gwasanaethau.

Gwnaeth ID 317 a 323 bwyntiau tebyg, gan egluro sut yr oedd y diffyg cymorth wedi effeithio gofalwyr a dyfodol y proffesiwn. Nododd ID 317 nad oedd cartrefi gofal yn teimlo eu bod yn cael eu gwerthfawrogi, ac nad oedd y pwysau ychwanegol yn sgil y pandemig wedi'i gydnabod yn llawn. Ychwanegwyd ganddynt fod gofalwyr wedi blino, eu bod yn teimlo'n ddigalon a'u bod o ganlyniad i hynny'n ystyried eu dyfodol o ran aros ym maes gofal cymdeithasol. Roedd effaith Covid wedi'u diffygio ac felly nid oeddynt yn teimlo eu bod eisiau parhau i weithio o fewn gwasanaethau gofal.

Adolygiad o'r gwasanaethau a ddarperir ar hyn o bryd

Holiadur Gofalwyr o 2018-19

Roedd 55 o unigolion wedi ymateb i'r holiadur hwn.

Roedd y cwestiwn cyntaf o fewn yr holiadur yn gofyn: 'Gan feddwl am eich bywyd ar hyn o bryd, a ydych chi'n cytuno â'r canlynol: 'Rydw i'n byw mewn cartref sy'n hybu fy lles yn y modd gorau. Er enghraifft, ai hwn yw'r cartref gorau ar gyfer eich anghenion presennol.'

Dangosodd y canlyniadau bod:

- 81% yn cytuno eu bod mewn cartref a oedd yn hybu eu lles yn y modd gorau
- Roedd 9% yn teimlo ei fod yn gwneud hynny weithiau
- Roedd 4% yn anghytuno
- Nid oedd 6% yn gwybod

Nododd rhai o'r cyfranogwyr:

- Bod angen gwneud addasiadau i'w tŷ
- Bod eu cartref wedi bod o help mawr gan ei fod wedi'i leoli'n nes at help os oedd ei angen
- Bod eu cartref wedi cael ei addasu i ddiwallu anghenion o ddydd i ddydd

Mae cael amser rhydd yn broblem weithiau i rai sy'n gofalu. Felly, roedd y datganiad a ganlyn yn nodi: 'Rydw i'n gallu gwneud y pethau sy'n bwysig i mi.'

- Teimlodd 48% oedd ganddynt yr amser i wneud pethau sy'n bwysig iddynt.
- Mynegodd 39% ohonynt y gallent gael amser i gymryd rhan mewn gweithgareddau sy'n bwysig iddynt hwy eu hunain weithiau.
- Roedd 9% yn anghytuno, gyda'r 4% a oedd yn weddill yn nodi nad oeddynt yn gwybod.

Roedd sylwadau ychwanegol yn dangos bod:

- 3 unigolyn yn nodi eu bod yn rhoi gofal 24/7 ac felly, yn syml, nid oedd cael yr amser i gymryd rhan mewn gweithgareddau'n bosibl o gwbl.
- Nododd 1 unigolyn nad oedd ond yn gallu cymryd rhan mewn gweithgareddau ar brynhawniau dydd Llun a boreau dydd Mawrth, gan fod dynes o 'Croesffyrdd' yn gallu helpu ar yr adegau hynny.
- Nododd 3 ohonynt fod eu problemau iechyd eu hunain yn golygu na fyddent yn cymryd rhan yn y gweithgareddau yr oeddynt yn arfer eu gwneud.
- Dywedodd 1 arall nad oedd yn gallu gyrru car, ac nad oedd y gwasanaeth bws yn mynd yn ddigon aml iddi allu cyrraedd y gweithgareddau yr hoffai fynd iddynt.

Mae bod yn rhan o gymuned yn rhan bwysig o bethau i lawer o bobl. Roedd yr holiadur felly'n ceisio gweld p'un a oedd gofawr yn teimlo bod hyn yn bosibl iddynt hwy hefyd.

- Roedd 46% yn teimlo eu bod yn rhan o'u cymuned leol.
- Mynegodd 26% eu bod yn teimlo'n rhan o'r gymuned weithiau.
- Roedd 19% yn anghytuno'n llwyr.
- Roedd 9% yn ansicr ac nid oeddynt yn gwybod p'un a oeddynt yn teimlo eu bod yn rhan o'r gymuned.

Roedd y sylwadau ychwanegol yn paentio darlun gwahanol i'r hyn a nodwyd uchod, fodd bynnag:

- O'r 9 sylw a oedd ar gael, nododd 8 ohonynt nad oeddynt yn teimlo eu bod yn rhan o'r gymuned.
- Roedd y rhesymau dros hyn yn amrywio, ond roedd sawl un ohonynt yn teimlo bod y ffaith eu bod yn ofalwr llawn amser yn golygu eu bod yn teimlo'n ynysig. Yn y bôn, eglurwyd ganddynt nad oeddynt yn gallu symud o'r tŷ oherwydd eu hymrwymadau, a oedd yn ei gwneud yn amhosibl iddynt ddod yn rhan o'r gymuned.

Fel y nodwyd yn y cwestiwn uchod, realiti'r sefyllfa i ofalwyr yw eu bod yn aml yn teimlo'n ynysig. Felly mae pwysigrwydd ffrindiau ac aelodau teulu'n allweddol. Roedd yr holiadur yn gofyn am ymateb i'r datganiad: 'Rydw i'n hapus gyda'r cymorth gan fy nheulu, ffrindiau a chymdogion.'

- Teimlodd 59% eu bod yn hapus gyda'r cymorth a dderbyniwyd ganddynt.
- Roedd 22% yn teimlo eu bod yn cael cymorth gan eu teulu, ffrindiau a chymdogion weithiau.
- Roedd 11% yn anghytuno, gyda 8% yn nodi nad oeddynt yn gwybod sut yr oeddynt yn teimlo.

Roedd y sylwadau ychwanegol yn cynnwys ymatebion eithaf cymysg:

- Roedd 6 yn nodi eu bod yn derbyn y nesaf peth i ddim cymorth. Roedd y rhesymau yn amrywio o'r ffaith nad oedd gan bobl lawer o gymdogion cyfeillgar/frindiau neu aelodau teulu a fyddai'n helpu, i aelodau teulu a frindiau'n byw yn rhy bell i ffwrdd i allu helpu.
- Roedd ymatebwyr eraill a ychwanegodd sylwadau'n dweud eu bod yn cael llawer o help gan aelodau teulu, ffrindiau a chymdogion.

O ran gofalwyr, gall eu diogelwch personol eu hunain fod yn broblem yn aml. Cafwyd ymatebion i'r datganiad: 'Rydw i'n teimlo'n ddiogel. Er enghraifft, yn ddiogel rhag unrhyw fath o gamdriniaeth, niwed corfforol neu rhag cael codwm y tu mewn a'r tu allan i'ch cartref.'

- Roedd 79% yn teimlo'n ddiogel.
- Nid oedd 4% yn teimlo'n ddiogel yn lle'r oeddynt yn byw.
- Roedd 9% yn teimlo'n ddiogel weithiau, tra nad oedd 8% yn gwybod.

Fe gafwyd 4 sylw ychwanegol mewn ymateb i'r cwestiwn hwn:

- Roedd 2 yn poeni am gael codwm, roedd un o'r ddau'n sôn ei fod yn dioddef pyliau o lewygu a oedd wedi achosi rhywfaint o gleisiau.
- Roedd un o'r sylwadau'n nodi bod eu cymdogion yn ymddwyn yn ddirfiol a bod eu plant yn dueddol o chwarae gemau â phêl tan yn hwyr yn y nos.
- Roedd un sylw'n nodi pryder yr unigolyn ynghylch bod ar ei phen ei hun gyda'i mab sydd ag awtistiaeth a SLD. Roedd yn poeni gan ei fod yn 11 oed erbyn hyn ac felly'n tyfu mewn cryfder a thaldra, sy'n broblem pan fydd pethau'n 'mynd ar chwâl' iddo.

Ar ôl canfod, o ran llawer o ofalwyr, eu bod yn teimlo'n ynysig, ac nad yw cael cymorth gan ffrindiau ac aelodau teulu bob amser yn ymarferol, mae'r angen i wybod pwy i gysylltu â hwy i gael mwy o gymorth yn bwysig: 'Gan feddwl am y cymorth a dderbyniwyd gennych fel gofalwr, ydych chi'n cytuno â'r canlynol: Rydw i'n gwybod pwy i gysylltu hefo nhw ynglŷn â chael cymorth.'

- Roedd 85% yn gwybod pwy i gysylltu â hwy
- Roedd 11% yn gwybod pwy i gysylltu â hwy weithiau, tra nad oedd 4% yn gwybod.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd y mwyafrif o'r sylwadau'n cymeradwyo'r help a dderbyniwyd ganddynt gan wasanaethau fel y Gwasanaethau Cymdeithasol a Cynnal Gofalwyr.
- Ond fe nododd un nad oedd yn hawdd dod o hyd i'r math iawn o gymorth.

Roedd y 9^{ed} cwestiwn yn ceisio cael syniad o b'un a oedd gofalwyr yn credu eu bod wedi cael chwarae rhan yn y penderfyniadau a wnaed ar gyfer yr unigolyn yr oeddynt yn gofalu amdanynt.

- Roedd 83% yn cytuno eu bod wedi chwarae rhan weithredol yn yr holl benderfyniadau mewn perthynas â chymorth a gofal.
- Roedd 4% yn anghytuno.
- Roedd 11% yn teimlo eu bod yn cael eu cynnwys weithiau, tra nad oedd 2% yn gwybod.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd un sylw'n nodi nad oedd bob amser yn bosibl.
- Roedd un arall yn nodi, gan fod yr unigolyn yr oeddynt yn gofalu amdano yn anabl, nad oedd ond yn gallu bod hefo'i fam.

Roedd y ddau gwestiwn olaf yn yr holiadur yn ymwneud â chymorth. Yr un cyntaf oedd: 'Rydw i'n teimlo fy mod yn cael cymorth i barhau â'm rôl ofalu.'

- Roedd 63% yn cytuno eu bod yn teimlo eu bod yn cael cymorth i barhau â'u rôl ofalu.
- Roedd 6% yn anghytuno.
- Teimlodd 24% eu bod yn teimlo eu bod yn cael cymorth i barhau â'u rôl weithiau, tra nad oedd y 7% a oedd yn weddill yn gwybod.

Sylwadau ychwanegol:

- Roedd cyfran fawr o'r sylwadau ychwanegol yn nodi'r modd yr oeddynt yn heneiddio fel gofaluwr, ac felly eu bod yn poeni p'un a oeddynt am allu diwallu anghenion yr unigolyn yr oeddynt yn gofalu amdano.
- Roedd ambell un o'r sylwadau eraill yn dweud y byddent yn hoffi cael rhagor o gymorth gan nad oeddynt yn cael cyfle i gael seibiant.

Roedd y cwestiwn olaf yn ceisio deall pa mor hapus y mae pobl gyda'r cymorth yr oeddynt yn ei dderbyn.

- Roedd 68% ohonynt yn hapus gyda'r cymorth a dderbyniwyd ganddynt.
- Nid oedd 4% yn hapus gyda'r cymorth a dderbyniwyd ganddynt.
- Roedd 26% yn hapus gyda'r cymorth a dderbyniwyd ganddynt weithiau.
- Nid oedd 2% yn gwybod.

Sylwadau ychwanegol:

- Nid oedd 2 o bobl yn teimlo eu bod wedi derbyn digon o gymorth.
- Roedd 2 o bobl yn nodi bod angen gwneud rhagor o ran cyfleoedd i gael seibiant, tra bo rhywun arall yn nodi eu bod yn gwerthfawrogi'r seibiant yr oeddynt yn ei dderbyn am 3 awr yr wythnos.
- Roedd 1 unigolyn yn dweud ei fod yn teimlo bod y cymorth yn ardderchog.

Casgliad ac argymhellion

Blaenoriaethau Ynys Môn

1. Canfod gofaluwr di-dâl a gofaluwr ifanc yn gynnar er mwyn rhoi cymorth iddynt gael mynediad at wybodaeth, cyngor a chymorth i barhau yn eu rôl ofalu.
2. Rhoi cymorth i ofaluwr di-dâl gael cynllunio ar gyfer y dyfodol. Rhag-gynllunio gofal trwy'r gwasanaeth Meddwl Ymlaen, Cynllunio Ymlaen a hwylusir gan y Gwasanaeth Cynnal Gofaluwr.
3. Gwella asesiadau gofaluwr i sicrhau cysondeb.
4. Darparu'r cymorth a fynnir i ofaluwr o ran iechyd meddwl a lles, fel y nodwyd yn asesiadau'r gofaluwr.
5. Adolygu'r gwasanaethau seibiant presennol. Defnyddio'r uned chwe gwely yn Garreglwyd fel uned seibiant/egwyl byr.

6. Cynyddu'r opsiynau i ofalwyr a gofalwyr ifanc o ran cyfleoedd i gael seibiant. Peilota'r prosiect Seibiantgarwch ('Respitality')
7. Peilota yr Ap ID Digidol i Ofalwyr Ifanc a lansiwyd ar draws Gwynedd a Môn.
8. Adolygu'r gwasanaeth Dementia Connect presennol a chanddo'r opsiwn posibl i ddatblygu cytundeb rhanbarthol.
9. Lansio gwefan Cymuned a'i hynwyddo ymhlith yr holl grwpiau a sefydliadau ym maes gofalwyr ym Môn.
10. Prynu ail garafán yn Hafan y Môr i ddarparu rhagor o gyfleoedd i ofalwyr gael seibiannau byr.
11. Cynyddu capasiti ar gyfer cefnogi'r galw cynyddol am wasanaethau cwnsela a CBT ar gyfer gofalwyr di-dâl.
12. Parhau i weithio mewn partneriaeth â Chyngor Gwynedd i sefydlu prosiect seibiannau byr 'Bywydau a Rennir'.

Diogelu

Effaith Covid

Fe gafodd arferion gweithio eu diwygio yn ystod y pandemig, ac mae'n debygol y gwnaiff hyn lywio rhai dulliau gwahanol o weithio at y dyfodol. Mae staff wedi dangos eu gallu i addasu a gweithio'n greadigol, ac mae defnyddio platfformau rhithwir i gefnogi gwaith amlasiantaethol yn debygol o barhau.

Mae Covid 19 wedi gwaethygu llawer o'r anghydraddoldebau o fewn ein cymunedau ac wedi cael effaith "drychinebus" ar lawer o deuluoedd.

- I lawer o deuluoedd bu'n storm berffaith o galedi ariannol, diffyg gwaith, ffynonellau newydd a newidiol o straen, y plant ddim yn yr ysgol, trafferthion o ran cael bwyd, gwahaniaethu, a hynny heb unrhyw rai o'r rhwydweithiau cymorth sydd ar gael fel arfer.
- Yng nghyd-destun yr argyfwng iechyd cyhoeddus, yn dilyn profiadau o ran ynysu cymdeithasol fel unigolion neu ledled y gymuned, mae problemau iechyd meddwl yn fwy cyffredin ymhlith grwpiau o dan anfantais sy'n agored i niwed.
- Mae'r cyfyngiadau cymdeithasol a gyfyngodd pobl i'w cartrefi am gyfnodau estynedig yn cynyddu'r risg o gam-drin a cham-fanteisio ar bobl, yn enwedig ymhlith genethod a merched.
- Mae iechyd meddwl a lles plant wedi'u heffeithio o ganlyniad i'r argyfwng ac mae llawer yn profi nifer o ACEau yn ystod y cyfnod hwn. Mae'n debygol mai effaith mwy hirdymor Covid fydd cynnydd yn nifer y bobl ifanc sy'n profi lefelau isel o les emosiynol.
- Roedd plant yn colli cyfleoedd i ryngweithio'n gymdeithasol, wyneb yn wyneb, a oedd yn effeithio sgiliau cymdeithasol, ac roedd cynnydd mewn rhyngweithio ar y cyfryngau cymdeithasol yn eu rhoi mewn perygl o gamdriniaeth ar-lein.
- Mae cyfyngiadau cymdeithasol sy'n cyfyngu pobl i'w cartrefi am gyfnodau estynedig yn cynyddu'r risg o gamdriniaeth a cham-fanteisio, a datgyflyru corfforol.
- Cafwyd dirywiad gwybyddol, a oedd yn gwaethygu o ganlyniad i'r amodau anodd iawn, ac yn aml ynysig, yr oedd unigolion yn byw oddi mewn iddynt oherwydd y pandemig.
- Cafwyd dirywiad o ran iechyd corfforol, ynghyd â mwy o boen oherwydd cyflyrau iechyd nad oedd yn derbyn triniaeth.

Gwelwyd achosion o hunanesgeulustod yn cynyddu o ran eu niferoedd a'u cymhlethdod, ac mae hyn yn parhau. Nid yw'n glir p'un a oedd yr achosion hyn yn cael eu cuddio o fewn gwasanaethau trydydd sector a oedd yn darparu cymorth i unigolion allu cadw eu hunain yn annibynnol, neu p'un a yw effaith Covid-19 (hunanyysu, gwarchod ac ati) wedi cael effaith niweidiol ar strategaethau ymdopi rhai unigolion yn y gymuned. Yn yr un modd, efallai bod codi ymwybyddiaeth yn fewnol ac ar draws y sectorau wedi amlygu'r risg hwn.

Yn dilyn yr angen i rieni addysgu eu plant adref yn ystod y cyfnodau nad oedd modd i blant fynychu'r ysgol yn gorfforol, rydym yn pryderu ynghylch y cynnydd posibl yn nifer y rheiny sydd am benderfynu addysgu eu plant adref yn barhaol.

Bydd angen i ni barhau i ddarparu cymorth i bob un o'r plant hynny sydd fwyaf agored i niwed yn ein cymdeithas, ynghyd ag ystyried y modd gorau o roi cymorth i blant a'u cadw'n ddiogel o fewn tirwedd sydd wedi newid o safbwynt diogelu.

O ran perfformiad, mae data yn dangos y gall plant a theuluoedd fod yn hyderus y gwneir penderfyniadau amserol yn achos pob adroddiad lle ceir amheuaeth bod plentyn yn cael ei gam-drin neu ei esgeuluso. Nid oes unrhyw restr aros ar gyfer dyrannu achosion lle bo angen cynnal ymholiadau o natur diogelu. Caiff adroddiadau diogelu ymateb cyflym a chynhwysfawr, a darperir tystiolaeth o'r trefniadau sydd ar waith o ran asesu risg a'r modd y rheolir achosion. Mae data o ran perfformiad yn dangos mai lefel yr ailgofrestriadau dros y flwyddyn oedd 22.22%, a chyfartaledd y

cyfnod yr oedd enw plentyn ar y Gofrestr Amddiffyn Plant oedd 321 diwrnod. Cynhelir y mwyafrif o gynadleddau amddiffyn plant cychwynnol yn brydlon, ac o ran 85% o'r rheiny a gynhaliwyd o fewn cyfnod y pandemig, barnwyd eu bod wedi perfformio'n dda.

Cam-drin Domestig: "Un Drws Ffrynt"

Cyn Covid 19 - Sefydlwyd gweithgor gennym i edrych ar y model a ddefnyddiwyd o ran ymyrraeth ac i adolygu'r holl wasanaethau a gomisiynwyd mewn perthynas â cham-drin domestig: o ganlyniad i hyn, ymgwymerwyd â rhaglen newydd gennym o'r enw'r "Un Drws Ffrynt". Dull amlasiantaethol yw'r Un Drws Ffrynt o ganfod achosion o gam-drin domestig ymhlith yr atgyfeiriadau a dderbynnir, ynghyd â'u graddio yn ôl statws Coch, Melyn, Gwyrdd (RAG), a bydd fforwm yn mynd at i werthuso a datblygu gwasanaethau yng nghyswllt cam-drin domestig yn ôl risgiau ac anghenion. Diogelwyd cyllid gennym i'n cynorthwyo gyda'r datblygiad hwn.

Yn ogystal, darparwyd rhagor o adnoddau gennym i GORWEL er mwyn ymateb i unrhyw restr aros a achoswyd o ganlyniad i Covid gyda golwg ar leihau / lliniaru achosion.

Iechyd Meddwl

Bu effaith COVID yn sylweddol o ran lles emosiynol plant a phobl ifanc. Darparwyd rhagor o adnoddau gennym trwy Gweithredu Dros Blant a PARABL i sicrhau capasiti ychwanegol i allu ymateb i'r cynnydd yn y galw am wasanaeth. Byddwn yn parhau i ddarparu'r adnoddau ychwanegol hyn am gyn hired ag y gallwn. Mae cynlluniau ar waith i barhau â'r ddarpariaeth hon ar gyfer 2022/2023. Ymhlith y gwasanaethau y mae'r prosiectau'r 'Blues' a 'Bouncing Back', cwnsela ar gyfer galar, cymorth ychwanegol i ofalwyr ifanc, ynghyd â rhagor o gapasiti o ran y rolau lles emosiynol o fewn Gweithredu Dros Blant, a darparu gwasanaethau iechyd meddwl ar gyfer cyflyrau gorbryder cyffredinol o fewn PARABL i oedolion a phobl ifanc dros 14 oed.

Bydd GOLAU, y gwasanaeth lles emosiynol a ddarparwyd gan Barnardo's dros y tair blynedd diwethaf yn dod i ben ym mis Mawrth 2022. Mae'n bosibl y caiff hyn effaith ar y capasiti ehangach o fewn y system o ran derbyn atgyfeiriadau a darparu ymyriadau. Croesawir y cyllid ychwanegol ar gyfer gwasanaethau CAMHS sy'n darparu ymyriadau cynnar, a byddant yn cyd-fynd yn dda o fewn ein prosesau cymorth cynnar ynghyd â rolau newydd o fewn ysgolion, fel rolau'r swyddogion lles a chynhwysiant. Mae'r rhain yn rolau newydd, lle ceir 2 swyddog ym mhob un o'r ysgolion uwchradd ym Môn.

Diogelu Cyd-destunol

Tra bo niferoedd yr atgyfeiriadau sy'n ymwneud â cham-fanteisio ar blant wedi gostwng yn y lle cyntaf yn ystod y cyfnodau clo, gwelwyd cynnydd ers hynny, ac yn enwedig o ran cam-fanteisio'n rhywiol ar blant ar y rhyngwrdd a throseddau sy'n ymwneud â phlant yng nghymunedau Ynys Môn. Mae gennym ddau weithiwr sy'n arwain y gwaith a'n hymateb o ran hybu perthnasau iach. Mae gwaith yn parhau ar lefel genedlaethol a rhanbarthol o ran datblygu ymagwedd gyson tuag at y gwaith hwn. Rydym hefyd yn croesawu ehangu'r tîm ONYX (Heddlu Gogledd Cymru) i gynnwys pob ffurf ar gam-fanteisio.

Trefniadau Diogelu Wrth Amddifadu o Ryddid

Gwelwyd cynnydd gennym yn yr atgyfeiriadau a dderbyniwyd ac ymgwymerwyd â mwy o asesiadau, y mae llawer ohonynt yn adolygiadau a cheisiadau am adolygiadau Rhan 8, fel y mae'r Awdurdodau Rheoli yn canfod cyfyngiadau ychwanegol yn ystod y pandemig. Comisiynwyd asesiad effaith gennym yng nghyswllt goblygiadau Trefniadau Amddiffyn Rhyddid (LPS) er mwyn canfod y newidiadau a fynnir o safbwynt ariannol, y gweithlu a'r system. Tra na fydd modd i ni allu cloriannu'r gofynion hynny hyd nes y bydd y Cod Ymarfer ar gael, rydym yn cymryd camau i sicrhau ein bod yn barod ar gyfer yr hyn a fydd, heb amheuaeth, yn bwysau ychwanegol sylweddol.

Trais yn erbyn merched, cam-drin domestig a thrais rhywiol

Beth yr ydym yn ei wybod:

- Rydym yn gwybod bod **cyfanswm nifer y digwyddiadau domestig (troseddau a digwyddiadau eraill)** wedi cynyddu'n sylweddol ers yr asesiad blaenorol o anghenion y boblogaeth yn 2015. Yn 2015, nifer y digwyddiadau oedd 760, a dyfodd i 960 erbyn 2016. Fodd bynnag, o ran yr asesiad presennol, mae'r ffigur yn 1,303, gyda 957 yn dod o dan droseddau a'r gweddill, 346, yn dod o dan ddigwyddiadau eraill.
- Mae **cyfanswm nifer y troseddau trais domestig ag anafiadau** wedi amrywio dros y 5 mlynedd diwethaf, ers yr asesiad diwethaf o'r boblogaeth. Yn 2015, nifer yr achosion a ddaeth o dan y categori hwn oedd 130. Cynyddodd hyn i 170 yn 2016. Fodd bynnag, yn 2020, mae hyn wedi gostwng o ffigur 2016 i 156 - sy'n dal i fod yn gynnydd cyffredinol ers cynnal yr arolwg diwethaf o'r boblogaeth.
- Ar gyfer Gogledd Cymru gyfan, o ran y ffigurau **trais domestig yn ôl rhyw y dioddefwyr** yn yr AAB blaenorol yn 2015, roedd 2500 ohonynt yn ferched a 600 yn ddynion. Cafwyd cynnydd yn 2015/16, gyda thua 2900 o ferched a 800 o ddynion yn dod o dan y categori hwn. O ran yr AAB presennol, gwyddom, o safbwynt Ynys Môn, bod nifer yr achosion sy'n ymwneud â merched yn 921, tra bo'r nifer o ddynion yn 312.
- **Nifer y troseddau rhywiol** oedd 130 yn 2014/15. Erbyn 2015/16, roedd y rhif hwn wedi gostwng i 120. Fodd bynnag, o ran yr AAB presennol, cafwyd cynnydd sylweddol, gyda nifer y troseddau rhyw bellach yn 168 yn 2020.
- Mae **nifer yr achosion MARAC (cynhadledd asesu risg amlasiantaeth)** wedi dyblu yn y 5 mlynedd diwethaf. Yn 2015/16, nifer yr achosion MARAC oedd 80, fodd bynnag, gwelwyd cynnydd sylweddol yn y ffigur hwn i 168 yn 2020.
- O ran **achosion MARAC yn ôl nodweddion gwarchodedig**, yn 2015/16, roedd 2% o'r achosion hyn yn BME; 0% yn LGBT; 1% yn ddynion; 0% yn anabl a 3% yn 16-17 oed. Fodd bynnag, yn 2020, nid oedd modd casglu'r ganran ond, yn lle hynny, nodwyd nifer yr achosion o dan y nodweddion gwarchodedig hyn. Felly, yn 2020, roedd 4 achos BME; 1 achos LGBT; 18 achos yn ddynion ac 1 achos yn ymwneud ag unigolyn anabl.

Mae data a gasglwyd o Borth Cymorth Tai yr Un Pwynt Mynediad ar gyfer blwyddyn ariannol 2020/21 wedi cofnodi 314 (12.4%) o achosion o angen a oedd yn ymwneud â cham-drin domestig, o gyfanswm o 2,541 ar gyfer pob grŵp defnyddiwr gwasanaeth. Mewn cymhariaeth, ar gyfer y cyfnod 01.04.2021 i 30.9.2021, o ran anghenion a nodwyd, cofnodwyd 137 (10.7%) o gyfanswm o 1,282. Mae gan Ynys Môn hefyd ddwy loches ar gyfer dioddefwyr / goroeswyr cam-drin domestig. Gall y cyntaf lletu hyd at 4 o deuluoedd (merched yn unig ar wahân i blant hyd at 16 oed) ynghyd â lloches gwasgaredig i un unigolyn y gellir ei defnyddio ar gyfer dioddefwyr / goroeswyr cam-drin domestig, bo'r rheiny'n ddynion neu'n ferched.

Dangosodd data monitro dros y 12 mis diwethaf y bu'r ddau fath o ddarpariaeth lloches yn llawn am y rhan fwyaf o'r amser, gydag unedau gwag ar gael o ganlyniad i unigolion / teulu yn gadael a bod angen cyflawni swyddogaethau o ran gwaith rheoli tai / cynnal a chadw cyn i'r cleientiaid nesaf symud i mewn.

Er y gostyngiad ymddangosiadol yn y data uchod, mae pryderon yn parhau ar draws asiantaethau allweddol fel y Gwasanaethau Plant ac Oedolion a Heddlu Gogledd Cymru bod gwir nifer yr achosion o gam-drin domestig yn cynyddu'n sylweddol. Yn ôl canfyddiadau'r asesiad o anghenion, ymddengys bod bwch o ran y ddarpariaeth ar gyfer achosion o gam-drin rhywiol, ac mae hwn yn faes y byddwn yn ymchwilio ymhellach iddo. Roedd adroddiad a dderbyniwyd gan Heddlu Gogledd Cymru hanner ffordd trwy 2021/22, yn dangos y cafwyd cynnydd o 23% yng nghanran y digwyddiadau o gam-drin domestig ym Môn, o gymharu â'r un cyfnod yn ystod y flwyddyn flaenorol. Gweler y tabl a'r graff isod. Nodwyd hefyd bod nifer yr achosion agored sy'n cael eu dal gan y darparwr dynodedig yn fwy na'r llwyth achosion rheolaidd disgwylidig o 15-18 ar gyfer pob gweithiwr cymorth.

	Yr Wythnos Bresennol	YTD	LYTD	% Newid
Dioddefwr CD	24	662	538	23.0%
Dioddefwr Mynych	3	92	93	-1.1%

- Cafwyd 356 o ferched / 55 o ddynion a oedd wedi dioddef cam-drin domestig a oedd hefyd wedi dioddef trosedd 3 gwaith neu ragor yn ystod y 12 mis blaenorol.
- Roedd 135 (37 %) o'r merched yn 35-44 oed, 25.2% yn 25-34 oed a 21% yn 18-24 oed.
- Y categori oedran 55-64 oedd yr uchaf o ran dioddefwyr a oedd yn ddynion, gyda 15 (27.3%), a ddilynwyd yn agos wedyn gan 13 (23.6%) yn y categori oedran 35-44. Roedd bob un o'r 4 categori arall yn gyson, yn dangos lefelau o 5-7 (9-13%).

Mae'r Tîm Comisiynu Cymorth Tai yn dal i gyfranogi yn y prosiect Un Drws Ffrynt, sy'n dod ag asiantaethau perthnasol at ei gilydd, fel y Gwasanaethau Plant, Tai, Addysg, Gorwel, Iechyd (SMS), Heddlu Gogledd Cymru (PVP), SMS yn wythnosol, trwy ddolen electronig rithwir, i drafod achosion a atgyfeiriwyd i'r panel, er mwyn cytuno ar y datrysiaid gorau bosibl yn nhermau'r ymyriadau a fynnir. Cydlynir y prosiect gan y Swyddog Un Pwynt Mynediad Cymorth Tai, ac mae'n enghraifft o arferion da o ran cyd-weithio ac alinio cyllid y Grant Cymorth Tai a'r Grant Plant a Chymunedau.

Rydym yn disgwyl ar hyn o bryd am adroddiad ymchwilio yr ymgwymerwyd ag ef gan yr elusen Safe Lives, sy'n noddi'r broses Un Drws Ffrynt ar draws Lloegr a Chymru.

Arolwg o'r gwasanaethau a ddarperir ar hyn o bryd

Cynllun Cydraddoldeb Strategol 2020-2024 – Blaenoriaethau/Camau Gweithredu – Y cynnydd o ran y sefyllfa yn Rhagfyr 2020

- Yn ystod 2020, cyflenwyd cyflwyniadau ynghylch gweithredu Safonau'r Gymraeg, ynghyd â chyfathrebu a gofal cwsmer (gan gynnwys y gofyniad i wneud y cynnig rhagweithiol o wasanaeth trwy gyfrwng y Gymraeg i bob cwsmer) ym mhob cynhadledd staff.
- Mae codi ymwybyddiaeth o Mwy Na Geiriau a Safonau'r Gymraeg yn parhau i fod yn ofyniad ym mhob sesiwn gynefino staff ym mhob adran.
- O ran yr holl staff ar y system e-bost, anfonwyd nodyn atgoffa ysgrifenedig ynghylch pwysigrwydd ateb y ffôn yn ddwyieithog.
- Rydym wrthi'n datblygu dulliau o fonitro a chofnodi'r Cynnig Rhagweithiol ac iaith ddewisol defnyddwyr gwasanaeth trwy ystadegau o'r system gofnodi achosion electronig, er mwyn monitro perfformiad o ran cofnodi hyn.
- Mae gwasanaethau'n parhau i fonitro a sicrhau bod digon o staff sy'n siarad Cymraeg ar draws pob maes o fewn gwasanaethau, er mwyn gallu darparu gwasanaethau cyfrwng Cymraeg ledled pob maes.

Mae gwasanaethau'n parhau i annog staff sy'n dysgu Cymraeg i gymryd rhan mewn hyfforddiant perthnasol er mwyn datblygu eu sgiliau iaith.

Cydraddoldeb, dyletswydd economaidd-gymdeithasol a hawliau dynol

Cyn-filwyr

- Mae'r **amcangyfrif o'r boblogaeth cyn-filwyr, o ran pob unigolyn 16+** wedi gostwng yn sylweddol ers yr AAB blaenorol. Yn **2015**, roedd y niferoedd fel a ganlyn: 16 - 24 (50); 25 - 34 (100); 35 - 44 (260); 45 - 54 (520); 55 - 64 (730); 65 - 74 (890); 75 - 84 (2,360); 85+ (540); Cyfanswm 16+ (5,470).
Fodd bynnag yn **2020**, y niferoedd oedd: 16 - 24 (40); 25 - 34 (100); 35 - 44 (200); 45 - 54 (450); 55 - 64 (620); 65 - 74 (820); 75 - 84 (1090); 85+ (830); Cyfanswm 16+ (4,150).
- Gan gyd-fynd â'r uchod, mae **canran y boblogaeth cyn-filwyr 16+** wedi gostwng yn aruthrol hefyd. Yn 2015, canran y boblogaeth cyn-filwyr dros 16 oed oedd 11%. Fodd bynnag, yn 2020, mae'r ffigur bellach yn 7%.
- Mae **canran y boblogaeth 16+ ym mhob cyngor lleol sy'n gyn-filwyr** yn amlygu'r uchod ac yn rhoi demograffeg lawnach o ran y boblogaeth cyn-filwyr ym Môn. Yn **2015**, o ran y boblogaeth 16+ (58,100); yr amcangyfrif o nifer y cyn-filwyr (5,470); Canran y boblogaeth sy'n gyn-filwyr (11%).
Fodd bynnag, o ran **2020**, er bod y boblogaeth yn gyffredinol wedi aros yr un fath ar y cyfan, roedd y boblogaeth cyn-filwyr wedi lleihau: Y boblogaeth 16+ (58,519); yr amcangyfrif o nifer y cyn-filwyr (4,150); Canran y boblogaeth sy'n gyn-filwyr (7%).

Beth yr ydym yn ei wybod:

Yn aml, mae gwahaniaethau ymhlith pobl hŷn o ran incwm a chyfoeth, mynediad at wasanaethau ariannol a chyflogaeth yn adlewyrchu anfanteision cronol o ganlyniad i leoliad pobl, eu rhyw, eu statws economaidd-gymdeithasol a nodweddion eraill, ynghyd ag agweddau ac arferion sy'n gwahaniaethu ar sail oedran, a diffyg cyfreithiau a pholisïau.

Mae allgáu cymdeithasol yn effeithio lles personol pobl a'r modd y maent yn cyfranogi o fewn cymdeithas mewn sawl modd. Mae'r rhain yn cynnwys mynediad at y rhwydweithiau cymdeithasol o fewn cymunedau sy'n cefnogi integreiddio a chysylltiadau ag eraill, mynediad at wasanaethau cymunedol ac amwynderau sy'n cefnogi bywyd difyr a phlesurus.

Cyfranogiad cymunedol yw'r broses lle mae unigolion yn ymgysylltu â gweithgareddau lleol a all fod o fudd iddynt hwy a'u cymuned.

Roedd canran y pensïynwyr sy'n byw mewn tldi cymharol o ran incwm wedi cynyddu dros 4 cyfnod dilynol, gan gyrraedd 20% rhwng 2014/15 a 2016/17, cyn gostwng i 19% rhwng 2015/16 a 2017/18 (StatsCymru).

Blaenoriaethau

- Buddsoddi mewn cymorth lleol sy'n bwysig i bobl hŷn.

- Gwella hyder digidol trwy brosiect hwb cymunedol rhithwir a phrosiect ar-lein Fy lechyd i wella ymgysylltiad/cyswllt â gofal sylfaenol.
- Hyrwyddo gwirfoddoli.
- Cychwyn y ddyletswydd economaidd-gymdeithasol. Daeth y ddyletswydd economaidd-gymdeithsol i rym ar 31^{ain} Mawrth 2021. Wrth wneud penderfyniadau strategol fel penderfynu ar flaenoriaethau a gosod amcanion, mae'r ddyletswydd yn gofyn i rai cyrff cyhoeddus ystyried y modd y gall eu penderfyniadau helpu i leihau'r anghydraddoldebau sy'n gysylltiedig ag anfantais economaidd-gymdeithasol.
- Cynyddu'r nifer sy'n manteisio ar greddyd pensiwn.

Atodiadau:

Atodiad 1 – Llwybrau Gweithredol

LLWYBRAU GWEITHREDOL

Dynes briod 74 oed yw Mrs B. Mae hi wedi'i chofrestru â Nam Difrifol ar y Golwg (Dall), mae hi'n dioddef y ffurf 'wlyb' ar Ddirywiad Macwlaidd sy'n Gysylltiedig â Henaint. Er y bu'n derbyn pigladau llygaid 'Lucentis' i leihau'r dirywiad, ni fu'r rhain yn llwyddiant. Mae Mr B yn dioddef dementia a phroblemau calon. Mae'r ddau wedi cefnogi ei gilydd yn y gorffennol, ond mae hyn yn dod yn fwy a mwy anodd oherwydd problemau cof Mr B. Mae'r teulu i gyd yn byw i ffwrdd: mae'r un agosaf yn byw 4 awr i ffwrdd mewn car. Maent yn byw mewn pentref anghysbell nad oes unrhyw siopau lleol.

Derbyniodd Mrs B gymorth gan ROVI yn dilyn asesiad o'i hanghenion. Mae gweithgareddau byw bob dydd wedi dod yn fwy a mwy anodd oherwydd cyflwr ei gwr. Mae'r bwyd yn yr oergell wedi'i labelu: ei gwr fyddai'n mynd i nôl y rhain yn flaenorol. Mae'r popty a'r ficrodon 'Combi' wedi'u marcio. Mae hyn yn helpu Mr B i gofio sut i'w rhoi ymlaen a'u diffodd. Mae'r peiriant golchi/sychu dillad wedi'i farcio erbyn hyn hefyd, sydd o fudd i'r ddau ohonynt. Gosodwyd goleuadau ychwanegol yn y gegin. Mae'r uchod i gyd wedi galluogi'r ddau i baratoi a choginio prydau heb gymorth ychwanegol.

Yn y gorffennol, bu Mrs B yn defnyddio darlennydd electronig 'Visum' i ddarllen ei phost, cylchgronau ac ati. Gan fod ei golwg wedi dirywio'n bellach, nid yw'n gallu defnyddio'r offer mwyach. Nid yw'n gallu dibynnu ar Mr B i ddarllen iddi. Ymwelodd Mrs B â diwrnod agored Cymdeithas y Deillion Gogledd Cymru lle cafodd arddangosiad o sganiwr 'Iris Vision Live' sy'n siarad, a ddilynwyd gan ymweliad gan y cwmni â'i chartref. Prynodd Mrs B yr offer, sydd o fudd mawr iddi.

Bu Mrs B yn derbyn ymyrraeth barhaus gan y Swyddog Adsefydlu (ROVI). Fe'i cyfeiriwyd ymlaen at wasanaeth budd-daliadau'r RNIB; gwnaeth gais am ostyngiad Treth Gyngor; mae ganddi sganiwr darllen arbenigol oherwydd ei hanabledd; cysylltwyd â'r cwmni pŵer i'w chofrestru'n anabl gan y bydd hyn yn golygu na fydd angen iddi ddarparu rhif ei chyfrif mewn argyfwng; maent yn mynd i glwb cinio sy'n caniatáu iddynt gael amser ar wahân fel bod y ddau'n cael cymdeithasu, ac mae cwmni preifat yn darparu gwasanaeth glanhau wythnosol. Mae Mrs B yn gwisgo colur. Roedd hi'n gofidio gan ei bod yn cael trafferth rhoi'r colur ynghyd â sychu/steilio ei gwallt. Bu modd i'r ROVI roi cyngor iddi ynghylch cael drych a oedd yn gweithio fel chwyddwydr, ynghyd â chael goleuadau addas ar gyfer yr ystafell wely. Mae'r cleient yn gwisgo tlysau bob amser ond nid oedd yn gallu dod o hyd i'r parau o glustdlysau a oedd ganddi. Dechreuodd ddefnyddio cynhwysydd tabledi a oedd yn ei galluogi i gadw parau o glustdlysau ar wahân fel nad oeddynt yn cymysgu. Bu hyn yn help iddi. Roedd yr uchod o bwys i Mrs B ac yn bwysig iawn o ran ei hunan-barch. Roedd yn gallu parhau i wneud hyn yn annibynnol.

Ar gais y ROVI, gosodwyd rhagor o ganllawiau gan yr awdurdod lleol, yn y gawod a'r tu allan i'r drws ffrynt.

Yn ystod y cyfnod clo, byddai'r Swyddog Adsefydlu'n ffonio'n rheolaidd i roi cymorth a gwybodaeth ynghylch gwasanaethau lleol fel siopa a chasglu presgripsiynau. Roedd hyn yn caniatáu i Mr B a Mrs B barhau i fod yn annibynnol yn ystod y cyfnod anodd hwn.

Mae'r gwasanaeth a ddarparwyd gan y ROVI wedi caniatáu i'r ddau aros yn eu cartref eu hunain heb becyn gofal. Heb gymorth y ROVI, ni fyddai Mrs B yn gallu ymdopi â phethau'n annibynnol. Mae rhaglen adsefydlu sy'n canolbwyntio ar yr unigolyn wedi caniatáu i Mrs B gynnal ei hannibyniaeth adref, gan gyflawni tasgau a pharhau i wneud y tasgau sy'n bwysig iddi. Ar hyn o bryd, mae Mr B yn dal i allu gyrru, felly maent yn dal i fynd allan yn y car weithiau er mwyn mynd am dro neu i rywle i gael cinio.